

HUMANISTINEN
AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ

Ajattelun taito ja mitähän muuta mun olisi hyvä osata?

Neljäs - ja viidesluokkalaisten ajatuksia kansalaistaidoista.

Minna Valkeapää

Kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelma (210 op)

Arvioitavaksi jättämisaika 11 / 2016

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

Koulutusohjelman nimi

TIIVISTELMÄ

Työn tekijä Minna Valkeapää	Sivumäärä 76 ja 6 liitesivua
Työn nimi Ajattelun taito ja mitähän muuta mun olisi hyvä osata? Neljäs - ja viidesluokkalaisten ajatuk- sia kansalaistaidoista.	
Ohjaava(t) opettaja(t) Juha Niiranen & Heli Eicher	
Työn tilaaja ja/tai työelämäohjaaja Järvenpään seurakunta/ James Cox	
Tiivistelmä <p>Seurakunnan nuorisotyöntekijänä minun on ollut mahdollista tehdä yhteistyötä kouluissa opettajien kanssa. Laaja-alainen ja vakiintunut yhteistyö Järvenpäässä Anttilan ala-asteen kanssa mahdollisti tämän työn toteutumisen.</p> <p>Kansalaistaitovaatimukset ovat yleensä aikuisten tekemiä määritelmiä. Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli antaa lapsille tilaisuus yhdessä pohtia millaisia kansalaistaitoja he ajattelevat tarvitsevansa tulevaisuudessa. Näistä taidoista käytettiin termiä kansalaistaito, mutta niistä puhuttiin myös elämän taitoina ja arjen taitoina. Materiaali opinnäytetyötä varten on kerätty laadullisella teematyöskentelyllä, joihin osallistui kaksi neljättä ja kaksi viidettä luokkaa. Teematyöskentelyn aikana rakennettiin lasten ajatuksista niin sanottu ”Elämäntaitojen seinä” ja lapset äänestivät ehdottamistaan taidoista Top 6-listauksen.</p> <p>Tietoperustassa on käsitelty 10-11-vuotiaiden lasten kognitiivisia valmiuksia suhteessa teematyöskentelyn toteutustapaan, kansalaistaidon käsitettä ja lasten osallisuutta. Materiaalin käsittelyssä lasten ajatukset on jaoteltu kahdeksaan teemaluokkaan ja niitä on tarkasteltu sekä laadullisesti että määrällisesti. Lasten mielipiteitä on tarkasteltu lisäksi työn kehittämisen näkökulmasta; oliko niissä samoja teemoja ja nousiko lasten mielipiteistä uusia ideoita.</p> <p>Lapset hahmottivat kansalaistaidoiksi selkeimmin kodin- ja taloudenhoidon, kaveri-, vuorovaikutus- ja ryhmätyötaidot sekä ensiapu- ja turvallisuustaidot. Nämä nousivat selkeästi yli muiden mutta tuloksissa oli ryhmäkohtaisia eroja. Lapset osoittautuivat ajattelussaan todellisiksi filosofeiksi sillä heidän käsityksensä oli syvempää ja laajempaa kuin ennakkoon oli arvioitu. Lasten ehdotukset olivat myös hyvin abstrakteja eikä niiden teemoittelu ollut yksiselitteistä. Tulokset vahvistivat että ammattityön teemat olivat osittain yhdenmukaisia suhteessa lasten ajatuksiin ja lisäksi niistä oli löydettävissä uusia teemaideoita. Työskentely osoitti että haastavienkin teemojen käsittely on lasten kanssa mahdollista ja rohkaisee syventämään tietoutta lapsifilosofiasta. Työskentelytavasta on tarkoitus muokata jatkossa eri luokkien kanssa toteutettava kokonaisuus.</p> <p>Opinnäytetyön johtopäätökset eivät ole yleistettävissä, sillä ryhmän tuotos on ainutkertainen eikä kerro kaikkien Järvenpään neljäs - ja viidesluokkalaisten ajatuksista. Tulokset ja johtopäätökset hyödyntävät suoraan työn toteutuksessa mukana olleita, mutta myös kuka tahansa saman ikäisten lasten kanssa toimiva voi saada ideoita työhönsä.</p>	
Asiasanat Kansalaistaidot, lasten osallisuus, seurakunta, nuorisotyön, koulu, lapsifilosofia	

HUMAK UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Name of the Degree Programme

ABSTRACT

Author Minna Valkeapää	Number of Pages 76 + 6
Title How to Think and Should I Know Something Else? Children's Thoughts about Civics.	
Supervisor(s) Juha Niiranen & Heli Eischer	
Subscriber and/or Mentor Järvenpää parish/ James Cox	
<p>Abstract</p> <p>As a Church Youth Leader I have also the possibility to work in cooperation with teachers in comprehensive schools. Extensive and well-established cooperation with teachers at Anttila comprehensive school in Järvenpää, made this study possible.</p> <p>Children have rarely defined civics. The main purpose of this study was to give the children opportunity to discuss together about different skills and about their views of civics. What skills do they think they will need in the future? The terms used were civics but also life-skills and everyday-skills. This was a qualitative research and the data was collected in group discussions in which four different classes took part. During these group discussion the children built "Our Life-skills wall" and voted their Top 6- Civics.</p> <p>The theoretical frame of reference was based on the cognitive skills of children, age 10 to 11- years old, in order to participate in this group discussion, different definitions of Civics and children's participation. The main material was then sorted into eight different themes to provide an overview of children's thoughts. Furthermore the aim was to reflect these thoughts to my professional work as a Youth Leader. The material was examined in both qualitative and quantitative ways.</p> <p>Children's opinions about civics shows clearly that household and financial skills, social and teamwork skills and first aid skills were considered important. But there were differences between groups. Furthermore children's thoughts reveal them as quite the philosophers. The range of their thinking was much deeper and broader than originally thought. Their suggestions were also more abstract and consequently placing them into themes was not easy. The results suggest that the themes are partially identical with children's opinions and in addition provide also some new ideas to implement. This study shows that also challenging themes can be used with children and child philosophy is something to investigate. This project was developed for future work with schools. These conclusions cannot be generalized because they are completely unique and they do not tell what all 10 to 11 years old children in Järvenpää think. The results and conclusions are directly beneficial for the participants in this study. Although these ideas can be used by anyone who works with children of the same age.</p>	
Keywords Civics, participation, active citizenship, parish, youth work, schools, child philosophy	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 LÄHTÖKOHDAT JA KOHDERYHMÄ	6
2.1 Alkusysäys aiheen valintaan	6
2.2 Kohderyhmä	8
3 OPINNÄYTETYÖN TAVOITE	9
4 KÄSITTEITÄ JA TIETOPERUSTA	11
4.1 Neljäs- ja viidesluokkalainen toimijana	11
4.2 Kansalaistaidon monet kasvot	15
4.2.1 Historian havinaa	17
4.2.2 Puolestapuhujia artikkeleissa ja lehtikirjoituksissa	23
4.2.3 Järjestökentän ja yhdistysten ajatuksia kansalaistaidoista	25
4.3 Näkökulmia lasten osallisuuteen	28
5 AINEISTON KERÄÄMINEN JA SEN KÄSITTELY	36
5.2 Aineiston kerääminen	39
5.3 Aineiston käsittely	42
6 TULOSTEN ESITTELY JA JOHTOPÄÄTÖKSET	44
6.1 Teemaluokat ja lasten ehdottamat kansalaistaidot	47
6.2 Lasten Top 6-äänestys ja ammatillisten teemojen arviointi	57
6.3 Uudet ideat työhön	60
6.3.1 Lapsifilosofiasta – lapsesta ja filosofiasta – lapsiko filosofi	62
6.4 Kehitysideoita	68
LÄHTEET	70
LIITTEET	76

1 JOHDANTO

Tämän opinnäytetyön keskiössä ovat kansalaistaidot. Halusin tarjota neljäs ja viides luokkalaisille koululaisille foorumin, jossa he pääsevät yhdessä pohtimaan millaisia taitoja he kuvittelevat tarvitsevänsä tulevaisuudessa. Lisäksi tarkoitus on peilata ja arvioida omassa ammattityössäni Järvenpään seurakunnan nuorisotyönohjaajana käyttämiäni sisältöjä suhteessa lasten ajatuksiin tärkeistä elämäntaidoista. Keskityn tässä työssä kuvaamaan lasten kanssa toteutettua teematyöskentelyä ja sen johtopäätöksiä. Lähtökohtana on käyttää lasten ajatuksia oman työni sisältöjen kehittämisessä, vaikka en kuvaa työn kehittämisen metodeja yleisesti. Työ on toteutettu yhteistyössä Järvenpään Anttilan koulun kanssa.

Seurakunnan nuorisotyöntekijät käyttävät työssään monenlaisia teemoja ja sisältöjä. Nämä teemat saattavat nousta kirkon painopistealueista, rovasti- tai hiippakunnallisista painopistesisällöistä tai paikallisista painotuksista. Ideoita työhön saadaan usein myös yhteistyökumppaneilta ja työtovereilta. Lisäksi ne saattavat nousta ajankohtaisista yhteiskunnallisista aiheista. Työntekijät toteuttavat usein omaa työnäkyään, jonka keskiössä ovat heidän omat vahvuutensa ja kiinnostuksen kohteensa. Näitä teemoja käytetään monipuolisesti erilaisissa oppituntivierailuissa, leiri- ja kerhoteemoissa, isoskoulutuksessa tai erilaisissa pienryhmissä. Useat eri toimijat ovat myös koonneet erilaisista teemoista kokonaisuuksia, joita voidaan käyttää kokonaisina kursseina tietylle ryhmälle. Esimerkiksi sosiaalisia taitoja, vuorovaikutusta, ryhmätaitoja, tunnetaitoja ja itsetunnon vahvistamista löytyy monen toimijan materiaaleista. Tällaisia ovat esimerkiksi Skidikantti, Askeleittain, LionsQuest, ART-menetelmät, K12, Nuisku eli nuorten ihmissuhdekurssi, Sopusakki ja Äxäri muutamia mainitakseni. Näille materiaaleille on yhteistä se että niiden käyttöön kouluttaudutaan ja näin saadaan oikeus käyttää materiaalia. Näistä teemoista löytyy myös paljon kirjallisuutta ja muuta materiaalia, joista pystyy itse luovasti rakentamaan teemakokonaisuuksia. Aina ei ole kuitenkaan mahdollista tai realistista toteuttaa pitkäkestoista kurssia vain yhdelle tietylle ryhmälle. Tähän voivat olla syynä esimerkiksi liian pienet resurssit, käytännön järjestelyt tai yksinkertaisesti koulujen suuri määrä. Tästä syystä monet työntekijät suunnittelevat omia sisältökokonaisuuksiaan, joita voidaan toteuttaa lyhy-

empinä työskentelyinä leireillä, kouluissa, isoskoulutuksessa, kerhoissa tai vaikka tukioppilastoiminnassa.

Teemana kansalaistaito tai elämäntaito on tällä hetkellä hyvinkin ajankohtainen. Alla olevista esimerkeistä huomaa että niistä puhutaan usein koulutuksen kehittämisen yhteydessä. Samalla puhutaan myös tulevaisuuden taidoista. Useassa eri tiedotusvälineessä on kevään 2016 aikana kirjoitettu lasten ja nuorten elämäntaidoista. Lasten elvytystaitojen tärkeydestä kirjoitti Iltasanomat 3.5.2016 (Tolvanen 2016). Yleisradion nettiuutisissa 5.4.2016 Suomen Punainen Risti otti kantaa ensiaputaitojen saamiseksi osaksi perusopetusta (Koskinen 2016). Yleisradion kautta voi tutustua myös Suomitekoja-kampanjaan. Yhdessä kampanjan artikkelissa on kerrottu millä tavalla espoolaisessa Vanttilan koulussa otetaan huomioon elämäntaitojen opetus ja että on tärkeä pohtia minkälaisilla pedagogisilla keinoilla niitä opetetaan oppilaille. Samassa artikkelissa Opetushallitukseen opetusneuvos Tiina Tähkä toteaa, että elämän hallintaan liittyvät taidot ja arjen taidot ovat osa laaja-alaista osaamista (Vesalainen 2016). Aiheen ajankohtaisuudesta kertoo myös Opetushallituksen pääjohtajan opetusneuvos Aulis Pitkälän haastattelu Yleisradion pääuutislähetyksessä 9.5.2016. Hän otti kantaa ylioppilaskokeen poistamisesta ja perusteli kantaansa sillä että lukiossa olisi tärkeä opettaa 21-vuosisadan taitoja; esimerkiksi vuorovaikutustaitoja, medialuku- ja työelämäntaitoja, ajattelun valmiuksia ja yhteistyötä. Olisi tärkeämpi arvioita niitä, kuin yksittäisten oppiaineiden tuloksia ja saavutuksia. Hän katsoi että nyt lukio-opetus opettaa liiaksi kuinka selvittää ylioppilaskirjoituksista. (Yleisradio 2016.)

2 LÄHTÖKOHDAT JA KOHDERYHMÄ

2.1 Alkusysäys aiheen valintaan

Kiinnitin huomiota kesällä 2015 vilkkaaseen keskusteluun nuorten työnhakutaidoista. Useissa lehdissä otettiin silloin kantaa kyseiseen asiaan. Eräs yrittäjä olisi halunnut palkata nimenomaan nuoren työnhakijan mutta esteeksi tuntui nousevan nuorten

heikot työnhakutaidot. Ei vastattu puheluihin, ei osattu kirjoittaa työhakemuksia, nuorilla oli aivan liian epärealistiset odotukset palkan määrästä tai työajoista. Mutta opettaako kukaan näitä taitoja nuorille, pääsevätkö he missään pohtimaan ja opettelemaan esimerkiksi työnhaussa tarvittavia taitoja. Entä mitä kaikkea heidän pitäisi osata, kenen tehtävänä on opettaa näitä taitoja tai missä ikävaiheessa olisi hyvä ryhtyä puhumaan näistä taidoista?

Yksinkertainen vastaus olisi tietysti vanhempien vastuu kasvattajina. Mutta entä jos vanhemmat eivät osaa, kykene tai jaksaa opettaa? Lapset ja nuoret voivat syystä tai toisesta johtuen olla hyvin eriarvoisessa asemassa. Tämä sai minut ajattelemaan työtäni kasvattajana. Minähän teen jo laaja-alaista kasvatustyötä monenlaisia teemoja käsitellen. Voisinko itse pohtia elämäntaitoja yhdessä lasten ja nuorten kanssa? Tämän opinnäytetyön pohjana ovat teemat, joita käytän työssäni. Katson että seurakunnan nuorisotyöntekijä tekee laaja-alaista valistus- kasvatus- ja opetustyötä. Kohtaan työssäni samoja yhteiskunnallisia haasteita ja mahdollisuuksia kuin opettajat koulussa. Samat kysymykset monikulttuurisuudesta, arvoista, suvaitsevaisuudesta, hyväksymisestä, lähimmäisenrakkaudesta, hyvinvoinnista ja luonnon arvostamisesta sisältyvät toiminnan keskiöön. Työni sisällöt vastaavat myös sitä uuden opetussuunnitelman OPS16 sisältöä, joka korostaa eri tahojen yhteistyötä lisäämällä oppimisympäristöjen monipuolisuutta ja samalla tukee koulun kasvatustehtävää (Opetushallitus a/2016, 36). Se, että pystyn tekemään omaa työtäni myös kouluympäristössä on ollut työlleni suuri rikkaus. Parhaimmillaan yhteistyö on näkynyt projekteissa, joissa on yhdistynyt kokonaisvaltaisella tavalla useampi oppiaine. Näen, että tällaiset projektit ovat tärkeitä yhteistyön muotoja ja ne ovat esimerkki monialaisista oppimiskokonaisuuksista. Tätä opetuksen eheyttämistä ja monialaisia oppimiskokemuksia korostaa myös OPS16 (Opetushallitus a/2016, 31-32). Ne voivat olla samalla työtapoja jotka vievät kohti lapsi- ja elämlähtöistä opetusta (Paalasmaa 2014, 87-88).

Hahmotelma työskentelyideasta oli siis olemassa jo ennen opiskelujen alkamista. Opinnäytetyöprosessin alkaessa koin että pääpaino työssä olisi nimenomaan lasten kuulemisella ja heidän ajatuksensa näkyvät myös opinnäytetyön nimessä. Lasten kuuleminen sopii myös ajatukseen oman työni kehittämistä kohderyhmän antaman palautteen kautta. Tämän opinnäytetyön ei ole tarkoituksena olla työskentelyopas mutta jos joku saa tästä itselleen ideoita niin se on positiivinen lisä.

2.2 Kohderyhmä

Koska teen suurimmaksi osaksi työtä nimenomaan ala-asteikäisten lasten kanssa, muodostui se luonnostaan kohderyhmäksi. Monen vuoden työkokemuksella olen tullut myös siihen tulokseen että kaikenlainen asennekasvatus tulisi aloittaa jo ala-asteella. Sanotaan että lapsuus on lyhentynyt ja siirtyminen nuoruuteen tapahtuu nopeasti (Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2012:5, 8). Tämän päivän lapset ja nuoret kohtaavat monenlaista tietoa ja erilaisia ilmiöitä aikaisemmin kuin vanhemmat ikäpolvet. Kansainvälistyminen, ihmisten liikkuvuus, tekninen kehitys ja kaupungistuminen on ollut nopeaa. Televisio, tietokoneet ja sosiaalinen media tuovat lasten eteen tietoa ja ilmiöitä, joita aikaisemmin kohdattiin vasta yläasteikäisenä. Tiedon määrä ympäröivän maailman ilmiöistä ja tapahtumista on suurempi kuin aikaisemmillä sukupolvilla. Lapset voivat toimia myös asennevaikuttajina suhteessa vanhempiinsa. Tämä on näkynyt esimerkiksi lasten suhtautumisessa luontoon ja luonnonsuojeluun. Eräissä kouluissa tehty ekokokeilut ovat osoittaneet että lasten tieto on muuttanut perheiden käyttäytymistä ja kulutustottumuksia. (Taskinen 2001, 27-28.)

Järvenpäässä on 13 ala-astetta, joista osa on kolmesarjaisia. Tämä tarkoittaa sitä että samaa luokka-astetta on kolme rinnakkaisluokkaa. Järvenpään seurakunnan työntekijöille on jaettu oma yhteyskoulu tai -koulut. Sen vuoksi eri työntekijöiden ja koulujen välinen yhteistyö on muotoutunut hyvin omanlaisekseen. Ei voida sanoa että meillä Järvenpäässä tehdään kouluyhteistyötä tietyllä tavalla. Yhteistyön muodot vaihtelevat kuukausittain pidettävistä päivänavauksista aina monenlaisiin oppituntivierailuihin, koulupäivystyksiin ja pienryhmätoimintaan asti. Voi sanoa että yhteistyö muotoutuu tekijänsä näköiseksi. Yhteistyömuotoihin vaikuttaa myös koulujen erilaiset odotukset. Kohderyhmäksi valitsin 10-11-vuotiaat koululaiset eli neljäs- ja viidesluokkalaiset. Tähän vaikutti se että valitsemani työskentelytapa vaatii jo asioiden ja termien abstraktia käsittelyä. Minun oli luontevaa valita kohderyhmät omasta tutusta yhteyskoulusta, jossa olen tehnyt laaja-alaista yhteistyötä opettajien kanssa jo vuodesta 1995. Osallistujien saaminen ei muodostunut ongelmaksi vaan opettajat oli helppo innostaa mukaan. Ryhmän ”tuttuus” oli minulle tärkeää kahdesta syystä. Us-

kon että tällainen teematyöskentely on antoisampi ja helpompi tehdä tutun ryhmän kanssa, kuin ihan uuden ja tuntemattoman ryhmän kanssa. Täysin vieraaseen luokkaan meneminen voi tuoda eteen monia ryhmänhallinnallisia kysymyksiä, jotka veisivät nopeasti aikaa varsinaiselta teematyöskentelyltä. Tutun ryhmän kanssa pääsi nopeasti suoraan työskentelyyn. Sama pätee kysymykseen siitä että työskentelyn ohjaajana on tuttu henkilö. Olen vierailut kaikilla mukana olleilla luokilla useamman kerran aikaisemmin ja toteuttanut erilaisia työskentelyitä heidän kanssaan. Myös opettajien käyttämät menetelmät vaikuttavat siihen millaisiin työskentelytapoihin oppilaat tottuvat ja pystyvät (Aarnos 2001, 150). Lisäksi luotin siihen että tuttuus takaa myös sen että oppilaat pystyvät heittäytymään mukaan keskusteluun ilman suurempaa kaveripainetta. Kaveripaineen merkitys on kuitenkin otettava tosissaan kun puhutaan tiedonkeruusta ja luottamuksellisuuden säilymisestä luokkatilanteessa tapahtuvassa sosiaalisessa ympäristössä (Nieminen 2010, 37).

Alkuperäisessä suunnitelmassa oli tarkoitus toteuttaa työskentely samalle ikäryhmälle myös kahdella seurakunnan leirillä. Koska alkuvuoden leireille ei tullut tarpeeksi kohderyhmän ikäisiä lapsia, jouduin muuttamaan suunnitelmia siltä osin. Muutin leirityöskentelyn harjoitustyöskentelyksi, jossa ikäryhmä oli osin eri kuin varsinaisessa työskentelyssä. Tämä työskentely vakuutti minut kuitenkin siitä että materiaalia tulee riittävästi ja samalla sain hyvän kuvan työskentelyn ajankäytöstä. Leiriryhmän vastauksia ei käytetty varsinaisen opinnäytetyön tekemisessä.

3 OPINNÄYTETYÖN TAVOITE

Teematyöskentelyn tarkoituksena oli toimia lapsille ja nuorille ajatusten herättäjänä. Tarkoitukseni oli kerätä lasten omia ajatuksia kansalaistaidoista ja tärkeänä osatekijänä oli teeman yhteinen työstäminen. Asian yhteinen pohdinta saattaa tuoda osallistujille uusia ja aivan ennalta odottamattomia ajatuksia, varsinkin lapsille, jotka eivät ole aikaisemmin miettineet tulevaisuudessa tarvittavia elämäntaitoja. Mielestäni tällainen koulussa tapahtuva yhteinen teematyöskentely ja lasten äänen kuuleminen tukee ajatusta lasten ja nuorten yhdenvertaisuudesta ja tasa-arvosta. Teematyöskentelyn tarkoituksena oli tuottaa ryhmän yhteinen kollaasi, niin sanottu ”Elämäntaitojen

seinä”. Tälle seinälle koottiin lasten ajatukset siitä, mitä ja millaisia taitoja juuri tämän ryhmän lapset kokivat kansalaistaidoiksi. Kyseessä sai olla taito, jonka he jo osaavat ja kokevat tarvitsevänsä, mutta yhtä hyvin se saattoi olla taito, jota he eivät vielä osaa.

Halusin kerätä lasten omia ajatuksia ja niiden pohjalta tarkastella oman työni teemoja. Kehityskysymyksestäni muodostui näin kaksiosainen.

1. Selvittää mitä tai millaisia taitoja neljäs - ja viidesluokkalaiset kokevat tärkeinä, niin sanottuina kansalaistaitoina?
2. Arvioida miten lasten ajatukset näistä kansalaistaidoista kohtaavat oman työni teemat? Onko niissä samoja teemoja ja nouseeko lasten ajatuksista uusia teemaideoita omaan työhöni?

Jatkossa lasten ajatuksista on mahdollista kehittää teemoja laaja-alaiseen kasvatustyöhön tapahtuipa se sitten koulussa, nuorisotalolla tai seurakunnan leireillä. Tästä opinnäytetyöstä saatava tieto hyödyntää suoraan minua nuorisotyönohjaajana sekä työskentelyyn osallistuneiden luokkien opettajia. Näin kohderyhmillä on mahdollisuus olla vaikuttamassa työn ja oman opiskelunsa kehittämiseen ja sisältöjen valintaan. Koulun rehtorin kanssa keskustellessani tuli esiin mahdollisuus kertoa tuloksista myös vanhempainillassa. Näin vanhemmat pääsevät kuulemaan omien lastensa ajatuksista, vaikkakin ne esittäytyvät ryhmätuotoksena. Tutustuessaan lasten mielipiteisiin elämäntaidoista voi kuka tahansa lasten kanssa työskentelevä saada itselleen ideoita ja nähdä samalla miten syvällisiä ajatuksia lapsilla oli. Työni muuttuvat ja haastavat toimintaympäristöt vaativat jatkuvaa itsensä kehittämistä sekä uusien työskentelytapojen ja ajatuksien löytämistä. Oppiminen ja opettaminen ovat keskellä muutosta ja siinä lapsella on yhä keskeisempi ja aktiivisempi osuus (Karlsson & Riihelä 1993, 5.) Tämä näkemys lasten aktiivisemmasta roolista näkyy selkeästi myös uudessa opetussuunnitelmassa OPS16 (Opetushallitus a/2016, 35). Sanotaan että lapsissa ja nuorissa on tulevaisuus – käytetään sitä voimavaraa hyväksemme.

4 KÄSITTEITÄ JA TIETOPERUSTA

Opinnäytetyön tietoperustan pohtiminen ja valinta oli mielenkiintoinen kehäprosessi ajatuksella: etsi – löydä – arvioi – hylkää tai hyväksy – etsi. Kirjallisuus tuntui olevan täynnä käsitteitä, joita olisi voinut käyttää hyväksi tässä yhteydessä. Tätä työtä parhaiten palvelevina esille nousivat seuraavat kokonaisuudet: Teematyöskentelyyn osallistumiseen liittyen pohdin neljäs - ja viidesluokkalaisia toimijoina, eli millaisia ikäkehityksen taitoja tämän ikäisillä jo on, millaisia kansalaistaidon määritelmiä on tehty sekä näkökulmia lasten osallisuuteen.

4.1 Neljäs- ja viidesluokkalainen toimijana

Seuraavaksi tarkastelen niitä keskeisiä ikäkehityksen taitoja, joita tarvittiin tämän teematyöskentelyn onnistumiseksi. Mitä taitoja tällä ikäryhmällä jo on ja miten ne edistivät osallistumista teematyöskentelyyn. Näin samassa luvussa on sekä teoriaa että joitain yleisiä johtopäätöksiä. Varsinaiset teematyöskentelyn tulokset esittelen kuitenkin vasta luvussa 6. Mielestäni on tärkeä pohtia lasten kehitysvaiheita ja käytettäviä työmenetelmiä vaikka tiedostan että yksilölliset erot voivat ovat suuria eivätkä täysin yksiselitteisiä. Lapsissa tapahtuu kasvua ja kehitystä koko ajan, osin lyhyessäkin ajassa ja tästä ovat todisteena esimerkiksi erot eri oppimistesteissä (Paalasmaa 2014, 73). Työssäni joudun jatkuvasti pohtimaan kysymystä siitä millaisia teemoja lasten kanssa voi käsitellä. Entä jos lapset eivät pysty vielä työstämään jotain tiettyä teemaa? Mitkä teemat olisi hyvä jättää myöhemmäksi tai jättää kokonaan pois? Nämä kysymykset tulivat vastaan myös kun mietin tämän opinnäytetyön toteutustapaa ja sen vuoksi päätin tarkastella muutamaa tärkeää ikäkehityksen osatekijää.

Koska minulla oli valmiina ajatus tietyistä työskentelytavasta, niin minun oli mietittävä tarkasti sopiva kohderyhmä. Kohderyhmäksi valikoitui 10-11-vuotiaat lapset sillä tämän työn teemojen pohdinnassa tarvittiin jo enemmän abstraktia ajattelua, kykyä ajatella tulevaisuuteen ja asioiden syy- ja seuraussuhteita. Tämä ikäryhmä edustaa kehityopsykologisessa tutkimuksessa keskilapsuutta, joka alkaa noin 6-7 vuoden iästä ja kestää noin 12-vuotiaaksi. Esikoulun ja koulun aloitus antaa mahdollisuuksia las-

ten itsenäistymiselle ja myös vastuun ottamiselle omasta toiminnasta. (Nurmi, Ahonen, Lyytinen H., Lyytinen P., Pulkkinen & Ruoppila 2014, 78-79.) Lasten kognitiivisten taitojen kuvaamisessa urauurtavaa työtä ovat tehneet Jean Piaget ja Lev Vygotsky. Piaget kutsuu tätä kouluikään liittyvää keskilapsuuden kehitysvaihetta konkreettisten operaatioiden vaiheeksi (Nurmi ym. 2014, 89). Edelleen ajattelun luonne ja rakenne muuttuvat ja kehittyvät muodollisten operaatioiden vaiheessa eli n. 11-12-vuotiaana ja siitä eteenpäin (Korkiakangas & Kuusinen 1999, 106-109.)

Työskentelytavan onnistumiseksi oli tärkeää että kohderyhmäläiset hallitsivat jo suhteellisen sujuvasti sekä kirjallisen että suullisen ilmaisun. Pienillä ongelmilla jommasakummassa ei sinänsä ollut merkitystä, sillä jokainen kirjoitettu paperi käytiin yhdessä lävitse ennen kuin se laitettiin seinälle. Näin halusin varmistaa sen, että kaikki olivat ymmärtäneet mistä asiasta on kysymys. Lasten kielenkäytössä voi kuitenkin olla suuria yksilöllisiä eroja. Erityisesti kirjoittaminen vaatii jo enemmän analyyttisiä ajatustoimintoja, sillä teematyöskentelyssä oli pystyttävä kehittelemään ja yhdistelemään omia ajatuksia ja luokittelemaan eri taitoja (Luukkonen 2001, 36; Nurmi ym. 2014, 90). Lasten sanavarasto ei ole niin laaja kuin aikuisen ja myös siksi sanojen yhteinen läpikäyminen oli tärkeää.

Tässä ikävaiheessa alkavat lasten ajattelussa näkyä joustavuus ja erilaisten vaihtoehtojen pohtiminen ongelmanratkaisutilanteissa (Nurmi ym. 2014, 89-91). Kolmannesta luokasta lähtien on myös looginen päättely alkanut kehittyä (Paalasmaa 2014, 76). Teematyöskentelyn aikana pohdimme erilaisia taitoja, jotka koemme tärkeiksi. Lasten oli siis kyettävä tunnistamaan jo hallitsemiaan taitoja ja pohtimaan mitä taitoja he eivät vielä hallitse, mutta joita olisi hyvä osata. Myös kyky ajatella asioiden syy- ja seuraussuhteita osoittautui tärkeäksi, sillä heidän oli kyettävä perustelevaan miksi joku tietty taito olisi hyvä osata ja lisäksi arvioimaan omaa osaamistaan. Samalla kun lapset arvioivat omaa tämänhetkistä osaamistaan niin heidän oli kyettävä ajattelemaan tulevaisuuteen. Millaisia haaveita minulla on esimerkiksi ammatinvalinnasta? Lasten vastauksista löytyi haaveita, ajatuksia ja ymmärrystä tulevaisuudesta vaikka kukaan meistä ei tiedä mitä tulevaisuus tuo tullessaan (Ojanen 2014, 64-66). Osallistuminen tällaiseen teematyöskentelyyn voi antaa ideoita siitä että koulussa tehdyt oppiainevalinnat voivat vaikuttaa tulevaisuuteen ja esimerkiksi ammatinvalintaan.

Koska työskentelytapana oli yhteinen keskustelu ja kollaasin tekeminen, niin tärkeiksi taidoiksi osoittautuvat myös kyky keskustella, eri näkökulmien tarkastelu ja omien oivallusten tekeminen (Paalasmaa 2014, 75-76). Oikeastaan tärkein syy työskentelytavan valintaan oli se että lapset saisivat yhdessä pohtia teemaa ja että he saisivat itselleen uusia ajatuksia ja oivalluksia. Tilan antaminen toisten ajatuksille ja puheenvuoroille osoitti kykyä keskustella. Yhdessä toimiminen ja ystävien vaikutus ovat tärkeitä kun puhutaan kyvystä yhteistoimintaan, neuvottelutaidoista tai yleensä sosiaalisesta vuorovaikutuksesta (Luukkonen 2001, 34). Näihin taitoihin saadaan mallia ja tukea kotoa, ystäviltä ja erilaisista tilanteista esimerkiksi koulussa. Mutta mikäli näitä taitoja ei pääse koskaan harjoittelemaan, voi niiden omaksuminen olla vaikeaa. Psyykkisen hyvinvoinnin kannalta on tärkeää saada positiivinen käsitys omasta osaamisesta ja kyvystä selviytyä. Tilanteet joissa pääsee yhdessä pohtimaan erilaisia teemoja, ilman että niissä on vertailua toisten taitoihin, voivat olla tässä lapselle tukena. Nämä oivallukset ja havainnot omista kyvyistä luovat mahdollisuuksia aiempaa itsenäisemmälle toiminnalle ja vastuun ottamiselle omasta toiminnasta. (Nurmi ym. 2014, 78-79.) Lasten oli myös kyettävä seuraamaan keskustelua ja pidettävä mielessään jo annettuja vaihtoehtoja. Tätä tehtävää tukevat se että kouluikäisellä ovat tarkkaavaisuus ja looginen muisti jo kehittyneempää (Karlsson & Riihelä 1993, 25). Tarkkaavaisuuden kehittymisestä kertoo myös valppaus- ja vireystilanteen säilyttäminen suhteellisen pitkän työskentelyn aikana (Nurmi ym. 2014, 113). Näiden lisäksi myös havaintotaidot ovat kehittyneempiä kuin alle kouluikäisellä (Nurmi ym. 2014, 82).

Tässä kohtaa voidaan miettiä myös oppimista. Onko se tämänikäisillä vain mekaanista ulkolukua vai sitä että pystytään liittämään uusia ajatuksia aikaisemmin opittuun ja arvioimaan asioiden tai termien sisältöjä. Teematyöskentelyssä ei ollut tarkoituksena luetella summamutikassa erilaisia taitoja. Lapset arvioivat taitoja, joita heillä jo on ja pohtivat olisiko se niin tärkeä että kaikkien pitäisi osata se taito. Lisäksi heidän oli mietittävä näitä taitoja esimerkiksi suhteessa omiin toiveisiinsa ammatista. Onko näistä taidoista heille hyötyä matkalla kohti ammattia vai onko joku taito vain hauska harrastus? Tarvittiin kykyä arvioida taitojen sisältöjä ja yhdistää niitä tulevaisuuden haaveisiin ja toiveisiin. Lasten oli ymmärrettävä että heillä on edessään jotain, jonka sisällöstä he eivät vielä tiedä, vain ehkä sen mitä vanhemmat ovat puhuneet ”.. sitten kun sinä olet aikuinen...”. (Ojanen 2014, 64.) Lasten oli myös kyettävä palauttamaan

mieleen tilanteita joissa voisi tarvita erityisiä taitoja ja kyettävä nimeämään ne (Kor-
kiakangas & Kuusinen 1999, 47-55).

Teematyöskentelyn tarkoituksena oli kerätä mahdollisimman monta erilaista taitoa. Alkuvaiheessa tarkoituksena ei ollut arvioida niiden paremmuutta suhteessa toisiinsa, joten siinä mielessä lapsia ei asetettu ristiriitatilanteeseen. Tämä helpotti myös sitä tilannetta joka voisi syntyä kun puhutaan tunteiden säätelystä ja tavoista ratkaista ristiriitatilanteita. Toisen huomioonottamiseen liittyy myös kyky ilmaista omia mielipiteitä ilman aggressioita ja usein tämän ikäiset lapset ovat jo oppineet erilaisia tunteiden säätelyn keinoja (Nurmi ym. 2014, 118). Tämä on tärkeää erityisesti silloin kun asioista ollaan eri mieltä tai kun kohdataan uusi, ehkä pelottavakin, asia. Näihin reaktioihin liittyy suuresti se, millaista mallia lapsi on saanut yleensä tunteiden ilmaisusta ja niiden tulkitsemisesta. Edellä mainittuihin liittyy myös lapsen kyky sietää pettymyksiä. (Luukkonen 2001, 38-39.) Puheenvuoroissa lapset pystyivät tunnistamaan epäoikeudenmukaisen kohtelun. Samoin he pystyivät kuvaamaan miltä huono kohtelu itsestä tuntuisi. Näissä on kuitenkin vielä yksilökohtaisia eroja, sillä kaikille tämän ikäisille ei toisen henkilön asemaan asettuminen ole aina mahdollista (Nurmi ym. 2014, 89-90). Moraalin kehittymisestä kertoo pohdinta miten tai miksi toimin erilaisissa tilanteissa ja toiminko oikein vai väärin? Yhteistoiminnassa ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa he oppivat neuvottelemaan ja muuttamaan sääntöjä ja näin lasten näkökulma auktoriteettikysymykseen laajenee. Kouluiikäiset ovat siirtyneet kauemaksi velvollisuudesta noudattaa aikuisen käskyjä. (Wahlström 1999, 169-173.) Toisten tarpeiden ymmärtämisestä ja huomioonottamisesta kertoo myös termin ”hienotunteisuus” käyttäminen. Yhteisen työskentelyn aikana nousi mielenkiintoisia puheenvuoroja hienotunteisuuden merkityksestä, silloin kun ollaan eri mieltä kaverin kanssa jonkun asian tärkeydestä. (Luukkonen 2001, 34.)

Kerättävän aineiston kannalta tärkeintä oli varmistaa että lapset ymmärsivät työskentelyn teeman eli sen että pohdimme tulevaisuudessa tarvittavia taitoja. Teeman ensimmäisessä esittelyssä neljäsluokkalaisilta tuli huomattavasti enemmän tarkentavia kysymyksiä tehtävästä kuin viidesluokkalaisilta. Mikäli lapsella ei ole ollut kokemusta tämäntapaisesta tehtävästä niin hän saattoi kokea sen vaikeana. Toiset lapset saattavat tarvita sanallisen ohjeen lisäksi konkreettisen mallin siitä, mitä heidän toivottiin tekevän (Takala A. & Takala M. 1988, 127-129; Nurmi ym. 2014, 103). Varmistaak-

seni että työskentelyn ohjeet oli ymmärretty, kirjoitin paperille yhden mallinimikkeen ”kierrätys” ja kiinnitin sen taululle. Tämän avulla havainnollistin konkreettisesti sitä mitä olimme tekemässä. Teematyöskentelyn yhtenä vaiheena oli teemoista äänestäminen. Tässä vaiheessa ei tarvittu varsinaista laskutaitoa, vaan ymmärrystä siitä että teemat oli järjestettävä tietyllä tavalla tärkeysjärjestykseen. Oli ymmärrettävä että tässä yhteydessä pienin numero 1 vastasikin parasta sijoitusta. Vastaavasti suurin numero 6 vastasi tässä yhteydessä sitä että se oli kuudenneksi tärkein teema.

Mielenkiintoinen yksityiskohta oli löytää maininta eräästä tutkimuksesta kuudesluokkalaisten ryhmäkeskustelusta. Ryhmäkeskustelusta esitettiin piirteitä, joista minäkin tein havaintoja luokkatyöskentelyn aikana. *(Suluissa kurstiivilla havainnot teematyöskentelyistä):*

Ryhmäkeskustelussa voi esiintyä yhteistä tiedon käsittelyä (= *kun etsimme yhdessä termejä ja merkityksiä niin että kaikki tiesivät mistä asiasta oli kysymys*), puhetilan antamista toiselle (= *lapset kuuntelivat toisten ajatuksia ja pyysivät oman puheenvuoron*), sosiaalisia taitoja ja huumoria (= *lapset pystyivät yhdistämään tietyn ajatuksen huumorilla johonkin toiseen asiaan*). (Luukkonen 2001, 37.)

Lasten kehityksestä puhuttaessa on tärkeä muistaa yksilölliset vaihtelut. Taito, jonka joku osaa jo 10-vuotiaana voi toiselle tuottaa vaikeuksia ja hän oppii hallitsemaan taidon vasta myöhemmin. Heti teematyöskentelyn esittelytilanteessa tein havainnon tästä ja siksi kiinnitin tähän kysymykseen erityistä huomiota kun aloitimme varsinaisen työskentelyn ja yritin saada mahdollisimman konkreettisesti esitettyä sen mitä halusin lasten tekevän.

4.2 Kansalaistaidon monet kasvot

Tämän opinnäytetyön aiheena ovat erilaiset taidot, joita meidän odotetaan hallitsevan. Mitä nämä taidot ovat ja löytyykö niille joku yksi yhteinen nimitys? Mikä olisi sellainen nimitys, jota käyttämällä myös lapsi tietää mistä asiasta on kysymys? Tämän työn pääosassa ovat lasten ajatukset siitä mitä he ajattelisivat kansalaistaidoilla. Mutta kurkistetaan ensin siihen mitä aikuiset ovat sanoneet ja kirjoittaneet kansalaistaidoista.

Sanotaan että rakkaalla lapsella on monta nimeä ja se tuntuu pätevän myös tässä asiassa. Kansalaistaito-termin lisäksi yleisessä keskustelussa, artikkeli- ja mielipidekirjoituksissa sekä uutisotsikoissa vilisee termejä kuten elämäntaidot, arjen taidot, arjenhallintataidot, elämänhallintataidot, tulevaisuudentaidot tai kansalaiskasvatus. Nämä kaikki termit sisältävät ajatuksen siitä että on olemassa taitoja joita pidetään niin tärkeinä että kaikkien oletetaan hallitsevan ne ja että kyseiset taidot auttavat kasvamaan ja kehittymään kansalaisina. Näkökulmana on usein sekä yhteisön että yksilön hyvä. Nämä erilaiset termit painottavat kansalaisten taitoja hiukan eri tavalla ja toiset niistä ovat merkitykseltään laajempia kuin toiset. Arjen taidot ovat hyvin käytännöllisiä taitoja liittyen usein esimerkiksi kodinhoitoon. Tulevaisuudentaidot ovat keskusteluissa painottuneet esimerkiksi media- ja digitaitoihin. Tässä luvussa avaan tarkemmin näitä määritelmiä, niistä käytävää keskustelua ja sitä mitkä tahot ovat kansalaistaitoa määritelleet.

Kun erilaisia taitoja määritellään on tärkeä huomioida mistä ja kenen lähtökohdista sitä tehdään. Jo termien moninaisuus kertoo siitä että tämä määrittely ei ole mitenkään yksiselitteistä. Samalla käydään keskustelua siitä kenen tehtävänä on opettaa näitä taitoja ja kenellä on oikeus määritellä näitä ”taitovaatimuksia” ja millä perustein? Entä vaihtuvatko perusteet esimerkiksi hallituspuolueiden tai opetussuunnitelmien mukaan tai miten koulutuspolitiikka vaikuttaa oppiainejakoon? Miten yhteiskunnalliset painotukset ja ajan henki vaikuttavat keskusteluun? Entä miten yhteiskunnan taloudellinen tila vaikuttaa koulutuspoliittisiin päätöksiin? Voiko kansalaistaidoista edes tehdä mitään päätöstä? Tutustuessani erilaisiin määritelmiin kansalaistaidosta, minulle jäi kuva siitä että olipa taho mikä tahansa, niin kaikki ovat sitä mieltä että juuri oma näkemys tai taito on niin tärkeä että sen pitäisi ehdottomasti olla kansalaistaito. Usein näkemykseen liittyi myös vaatimus siitä että juuri sitä taitoa pitäisi opettaa koulussa kaikille.

Kansalaistaitokeskustelua käyvät lähinnä eri eturyhmiä edustavat aikuiset enkä löytänyt aineistoa jossa tämän ikäiset lapset olisivat saaneet äänensä esiin. Olisivatko määritelmät heidän mielestään ajankohtaisia? Nuorten ajatuksiin voi tutustua esimerkiksi vuosien 2004-2015 Nuorisobarometreissä, joissa painotetaan eri vuosina hiukan eri teemoja mutta niistä voi löytyä nuorten arvioita koulussa opittavista taidoista, osal-

lisuudesta, suhteesta yhteiskuntaan, vaikuttamisesta, kansalaiskasvatuksesta ja arjen hallinnasta. (Myllyniemi 2008, 16-24; Myllyniemi 2015, 24-28).

4.2.1 Historian havinaa

Erilaisten termien viidakossa tuntui luonnolliselta aloittaa minulle tutusta termistä kansalaistaito. Terminä se ei ole mitenkään uusi sillä sen muunnelma kansalaistieto vilahtelee kirjallisuudessa ja erilaisissa oppikirjoissa jo 1900-luvun alusta lähtien. Tätä työskentelyä varten tutustuin Kansalliskirjaston materiaaleihin ja tarkastelin sieltä löytyvää aineistoa sekä aineistohakuna Fennicasta että aineistopyynnöillä lukusali-käyttöä varten. Lisäksi tarkastelin mitä erilaisissa oppikirjoissa, oppaissa, opetus-suunnitelmissa ja erilaisissa ammattilehdissä oli kirjoitettu aiheesta. Tämä osoittautui sekä hyödylliseksi että hauskaksi ja viihdyttäväksi. Suosittelen kaikkia tekemään tutustumiskäynnin Kansalliskirjastoon, mutta vain tutustumis- ja viihtymismielessä ja paljon aikaa varaten! Ne oppikirjat joista olen kerännyt aineistoa, mainitaan lähteinä vuosiluvun ja sivunumeron kanssa. Osa oppikirjoista on mainittu vain nimellä ja vuosiluvulla ja ne on otettu tähän mukaan vain hauskan nimen takia. Nekin ovat löydettävissä ja tarkistettavissa Kansalliskirjastossa.

Erityisen hyödyllisiksi osoittautuivat vanhojen oppikirjojen sisällysluettelot, alkusanat ja johdannot tai saatesanat. Vaikka osassa käytettiin jo termiä kansalaistaito tai –tieto, niin niiden sisältö antoi minulle ennemminkin kuvan yhteiskuntaopista tai historiasta, kuvaamalla varsin laajasti suomalaista yhteiskuntaa, sen syntyä ja kehittymistä ja eri yhteisöjen yhteiselämää ja haasteita. Näissä kirjoissa korostettiin selkeästi kansalaisten yhteiskunnallista vastuuta. (Jotuni 1925, 3, 7-8, 20; Merikoski K. & Merikoski V. 1952, 1-2). Vähitellen kirjoihin tuli mukaan osioita, joissa puhuttiin erilaisista kansalaisia yksilöinä hyödyttävistä taidoista. Ensimmäisiä mainintoja olivat puhumisen ja kirjoittamisen taidot työelämään liittyen, siitä kuinka asiallisesti ja täsmällisesti on kyettävä ilmaisemaan itseään (Merikoski 1957, 31-34; Merikoski 1959, 26-29). Nämä kirjat kuvastivat usein myös yhteiskuntapolitiikan ja ajan henkeä. Lähestyvistä sodanuhasta ja kansalaisten ensiapu- ja pelastustaidoista kertoi vuodelta 1938 oleva kirja Maan-puolustuksen alkeet ja samassa kirjassa käytiin lävitse myös liikennetaitoja (Kivistö & Oksala 1938, 96-114). Raittius- ja siveyskasvatus heijastivat myös ajan

henkeä kirjoissa Kasva raittiiksi vuodelta 1957 ja Kasva hyväksi - kansakoulun siveysopin tarpeeseen vuodelta 1962.

Aikansa maatalousyhteiskunta asetti myös kansalaisilleen vaatimuksensa tietynlaisesta osaamisesta, sillä maatalous- ja metsätyöt olivat pohjana ihmisten selviytymiselle ja elannolle. Kansalaistaidot olivat näissä kirjoissa hyvinkin konkreetteja kodinhoitoon liittyviä taitoja tai tapakasvatusta, mutta myös tietyn ammattikunnan tarkoitukseen liittyviä ohjeistuksia. Ne liittyivät ammatteihin, koulunkäyntiin tai harrastustoimintaan ja myöhemmin teknologian kehitykseen. Mitähän nykylapset sanoisivat lukiessaan oppaita puhelimen käytöstä vuodelta 1969 ja 1986. Tai kerratessaan liikennetaitoja vuodelta 1968 kirjassa Koululaisen liikennekortti. Yhä lisääntyvää kansalaisten asioimisvalmiutta perätään vuonna 1974 työkirjassa Asioi oikein – toimi tehokkaasti (Ripatti, Kovalainen & Kettunen 1974, 5). Sisäasiainministeriön käsikirja Suojele itseäsi ja muita on ollut opetuskäytössä vuodesta 1974 ja sen viimeisin painos on vuodelta 2007. Siinä puhuttiin selkeästi kansalaistaidoista joilla tarkoitettiin erilaisia ensiapu- ja pelastustaitoja ja se oli tarkoitettu jokaisen suomalaisen arkielämän turvaoppaaksi. (Peltola-Lampi, Joutsu, Juvonen, Mäkelä, Pahkala, Tamminen & Vuorikivi 1994, 5.) Kyseessä olevan käsikirjan sisältö oli alun perin varsin arvattava sillä toimituskunta muodostui pelastusalan, poliisin ja Suomen Punaisen Ristin edustajista. Tämän joka kodin turvaoppaan löytää tietysti nykypäivänä myös netistä jossa sen sisältöjä on helppo päivittää ja pitää ajan tasalla (Kodin turvaopas a/2016; Kodin turvaopas b/2016). Nykyään sen sisällöntuottajat löytyvät myös laajemmalta skaalalta.

Kaupungistuminen, teollistuminen ja uudet kommunikaatiomuodot asettivat myöhemmin uudenlaisia vaatimuksia osaamiselle (Räsänen 2014, 29). Puhumattakaan tämän päivän teknologian nopeasta kehityksestä, joka tuntuu muuttaneen osaamisvaatimukset aivan uudelle tasolle. Teknologinen kehitys on ollut jopa niin nopeaa, etteivät kaikki kansalaiset tunnu pysyvän erilaisten kansalaistaitovaatimusten perässä. Tämän päivän haasteena voi olla se että osa kansalaisista putoaa kehityksen kelkasta kun osaaminen ei riitä esimerkiksi pankkiasioiden hoitamiseen. Ihmisten liikkuvuus on myös saanut meidät miettimään osaamista kansainvälisestä katsantokannasta ja lisäämään kansainvälisyyskasvatusta ja –tietoisuutta. Tästä oli esimerkiksi ala-asteiden kansainvälisyyskasvatuksen kirja jossa tutustutaan oman kulttuurin

lisäksi kertomuksiin ja ihmisiin ympäri maailman (Kainulainen, Metsistö & Tervomaa 1995, 5). Jo nämä muutamat esimerkit antoivat hyvän kuvan siitä miten laajasta ja muuttuvasta osaamisesta kansalaistaidoissa on kysymys.

Oppinnäytetyöni tarkoituksena ei ole olla koulutuspoliittinen selonteko oppiaineesta kansalaistaito, eikä seikkaperäinen kuvaus siitä miten kansalaistaito näkyi opetus-suunnitelmissa tai miksi se hävisi siitä. Tarkoitukseni ei ollut myöskään tarkastella jäivätkö kansalaistaidon sisällöt elämään integroinnin jälkeen vai hävisivätkö ne kokonaan. Oppikirjojen lisäksi olen kuitenkin tutustunut aiheeseen myös suomalaista koulutusta arvioivien artikkeleiden ja kirjoitusten, komiteamietintöjen ja opetussuunnitelmien kautta. Aineistoa olen hakenut sillä ajatuksella että kansalaistaitoja pitäisi opettaa koulussa jolloin ne olisivat kaikkien saavutettavissa. Mutta se mitä nämä kansalaistaidot olisivat, siihen en ota kantaa.

Antti Lappalaisen artikkelista Kansalaistaidon lyhyt historia olen kerännyt muutamia esimerkkejä yrityksistä saada erilaiset kansalaistaidot opetuksen piiriin. Nämä yritykset kulminoituvat vuoden 1966 komiteamietintöön, jossa kansalaistaito otetaan itsenäisenä oppiaineena opetussuunnitelmaan. Perhekasvatukseen liittyvää sukupuolipetusta annettiin jo 1910 jolloin tohtori Karoliina Eskelinen opetti sukupuoliasioita kansakoulutyötoille ja vuoden 1952 opetussuunnitelmakomitea oli sen kannalla mutta käytännön ohjeita ei komitealta tullut. Säästäväisyyskasvatusta yritettiin saada mukaan jo 1924 kun heräsi huoli kansalaisten rahankäytöstä. Liikenneopetuksen järjestämisestä annettiin ensimmäisiä ohjeita vuonna 1931 ja niitä täsmennettiin vuonna 1954 ja vuonna 1959 heristeltiin varoittavaa sormea pimeällä kulkemisen vaaroista. Liikennekasvatuksen ottaminen yhdeksi ensimmäisistä aihepiireistä heijastui suoraan autojen määrä lisääntymisen aiheuttamiin onnettomuuksiin. Muuhun turvallisuuskasvatukseen liittyivät myös yritykset saada erilaiset ensiapu-, pelastus-, palotorjunta- ja väestönsuojelutaidot mukaan opetukseen. Väestönsuojelua opetettiin sodan aikana, mutta rauhan tullessa se unohdettiin. Terveys- ja raittiuskasvatuksella oli taas ollut vankka sijansa jo aikaisemminkin. (Lappalainen 2006, 164-167.) Kaisa Kosunen pro gradu-tutkielmasta, Isänmaantoivoista maailmankansalaisiksi, löytyy myös havaintoja ajan hengestä. Vuoden 1944 asetus oppikoulujen lukusuunnitelmista korostaa yhteiskunnallisen ja isänmaallisen ajattelun tärkeyttä. Saman suuntainen oli myös oppikoulun sisäisen kehittämisen yleissuunnitelma, jonka mukaan oppilaiden oli ym-

märrettävä velvollisuutensa lähimmäisiään ja yhteiskuntaa kohtaan. Myös Saara Tuomaalan artikkelissa 1920-1930 –luvun terveysoppaista, kansakoululainen nähtiin kansallisena voimavarana, jonka terveys ja mielenlujuus sinetöivät kansakunnan tulevaisuuden. (Kosunen 2010, 12, 71-72.)

1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa käytiin laajaa keskustelua koulu-uudistuksen tarpeesta, johon liitettiin havainto kielten opetuksen puuttumisesta kansakoulurakenteesta, yhtenäiskoulun tarpeesta ja pyrkimystä muuttaa oppivelvollisuus yhdeksänuotiseksi (Lappalainen 2006, 162). Tämän seurauksena Valtioneuvosto asetti vuonna 1963 komitean tarkastamaan vuosien 1952 kansakoulun opetussuunnitelma-mietinnön ja 1954 kansakoulun jatko-opetusmietinnön ja laatimaan uudet vaatimukset täyttävä opetussuunnitelmaehdotus. Useiden asiantuntijalausuntojen, eri järjestöjen antaman avun ja erilaisten oppituntikokeilujen jälkeen komitea päätyi esittämään myös uuden oppiaineen, kansalaistaidon sisällyttämisen opetusohjelmaan. (Komiteamietintö 1966: A10, 3-4.)

Mietinnössä korostettiin jatkuvasti muuttuvan yhteiskunnan tarpeita ja koulun laajenevaa kasvatusvastuuta. Tästä syystä kansalaistaito tuli sisältämään liikenneopetusta, ensiapua, tapaturman- ja palotorjuntaa, väestönsuojelua, terveyskasvatusta, rahtiuskasvatusta, käyttäytymisopetusta, perhekasvatusta, kodin töiden ja tehtävien opetusta ja kasvatusta taloudellisuuteen. Perusteissa pohdittiin näiden sisältöjen kehittävän tietoja ja taitoja jotka johtavat terveeseen ja tarkoituksenmukaiseen elämänasenteeseen. Tämä taas lisää turvallisuutta ihmisen jokapäiväisessä elämässä ja näin ne koituisivat myös koko yhteiskunnan parhaaksi. (Komiteamietintö 1966: A10, 3-4, 7.)

Sisällöt nousivat myös siitä huomiosta että oli taitoja joita lasten olisi pitänyt hallita mutta joita ei opetettu kansakoulussa. Nousi halu kasvattaa yksilöistä toisistaan ja velvollisuuksistaan huolehtivia muuttuvan yhteiskunnan kansalaisia. Katsottiin että tätä tehtävää ja kasvatusvastuuta oli oltava myös koululla ja tähän kansalaistaito sopi hyvin. (Raevaara 2011, 36-37). Positiivisen kannan kansalaistaitoon ottivat myös Peruskoulukomitean mietintö 1964 ja Koulunuudistustoimikunnan mietintö 1965 (Raevaara 2011, 38). Vuoden 1966 komiteamietinnön julkaisemisen jälkeen kansalaistaito tuli virallisesti oppiaineeksi vuonna 1967 ja sitä opetettiin kolmannelta luokasta lähtien. Mietinnön sanamuoto ”jatkuvasti muuttuvan yhteiskunnan tarpeista” oli osuva ja kuvaa hyvin yleensäkin opetussuunnitelman tarkoitusta – pohtia mitä tulevaisuus tuo

tullessaan ja reagoida siihen (Raevaara 2011, 12-13). Kun tarkastelee vuoden 1966 kansalaistaidon sisältöä voi hämmästellä miten hyvin ne vastaisivat myös tämän päivän tarpeeseen. Vaikka sanamuodot ja termit ovat muuttuneet vuosien varrella, kansalaistaito itsenäisenä oppiaineena on jo hävinnyt ja yhteiskuntakin muuttuu nopeammin kuin aikaisemmin, niin henki on mielestäni sama.

Kansalaistaidon opetussuunnitelmaan alettiin kuitenkin hyvin nopeasti tekemään muutoksia ja muokkauksia, vaikka kirjatuiissa tavoitteissa näkyi edelleen tärkeänä antaa kansalaisille perustietoja ja taitoja jotka jokaisen kansalaisen tulee omaksua (Ahonen 1975, 5). Alusta alkaen kansalaistaidossa oli runsaasti liittymäkohtia muihin oppiaineisiin ja sitä voitiin luontevasti liittää niihin. Näitä olivat muun muassa terveystieto sekä yhteiskunta- ja ympäristöoppi (Kansalaistaito: Oppimäärä ja opetussuunnitelmalliset ohjeet 5a. 1979, 1; Kosunen 2010, 71). Vuosien 1985 ja 1994 opetussuunnitelmien perusteissa löytyi edelleen kansalaistaidon tavoitteita ja sisältöjä, mutta niitä oli alettu siirtää aihekokonaisuuksiin joita opetettiin muiden oppiaineiden yhteydessä (Raevaara 2011, 70). Tämä sijoittuminen lähelle samankaltaisia oppiaineita ja oppiaineen puolustajien vähyys, vaikutti osaltaan kansalaistaidon poistumiseen opetussuunnitelmista (Raevaara 2011, 53-54). Itsenäisenä oppiaineena kansalaistaito hävisi 1993 Valtioneuvoston päätöksellä kun se integroitiin ympäristö- ja luonnon-tietoon (Lappalainen 2006, 170).

Suomalainen koulu on kulkenut pitkän matkan ja se on heijastanut aikansa aatteita ja arvomaailmaa sekä poliittista ilmastoa. Matka on kulkenut 1800-luvun kansallisuus-aatteen korostamisesta, peruskoulun tasa-arvoajattelun kautta taloudellisen kasvun ja jatkuvan muutoksena aikaan. (Rantala 2003, 7-10; Raevaara 2011, 14-15). Mielestäni yhteiskunnan rakennemuutos, teknologian nopea kehitys ja tietoyhteiskunnan haasteet ja oppimiskäsitykset erottavat 2000-luvun opetussuunnitelmat aikaisemmista.

Tarkastelemalla opetussuunnitelmaa OPS16 voi löytää vuosiluokkien 3-6 oppiaineluettelosta useita oppiaineita joissa on mielestäni paljon yhtäläisyyttä aikaisemman kansalaistaidon kanssa. Vaikka menetelmät ja työvälineet tavoitteiden saavuttamiseksi kehittyvät, niin suuri osa tavoitteista sivuaa mielestäni hyvin aikaisemman kansalaistaidon henkeä ja sisältöä. Opetussuunnitelmasta löytyy sanamuotoja

joissa puhutaan arjen taidoista ja elämässä tarvittavista tiedoista ja taidoista. Yhteiskuntaopin tavoitteissa puhutaan oppilaiden kasvusta aktiivisiksi, vastuuntuntoisiksi ja yritteliäiksi kansalaisiksi perehtymällä yhteisölliseen elämään ja rakentavaan vuorovaikutukseen. Samalla tutustutaan oman taloudenhoidon ja vastuullisen kuluttamisen perusasioihin. (Opetushallitus a/2016, 260.) Ympäristöoppi on mielenkiintoinen, monitieteellinen ainekokonaisuus jossa kiinnitetään huomiota kestävän kehityksen ekologiseen, kulttuuriseen, sosiaaliseen ja taloudelliseen ulottuvuuteen (Opetushallitus a/2016, 239). Uskonnon opetukseen liittyy oman uskonnon perustietojen syventäminen mutta myös uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys. Lisäksi siihen kuuluvat myös lasten oikeudet ja vastuu omista teoista. (Opetushallitus a/2016, 246.) Nämä vastaavat hyvin alkuperäistä ajatusta eri kulttuurien tuntemuksesta ja toisten huomioonottamisesta ja kunnioittamisesta. Elämäkatsomustieto puhuu selkeästi itsestä huolehtimisesta ja arjen taidoista, osallistumisesta, vaikuttamisesta ja vastuullisuudesta (Opetushallitus a/2016, 253). Oppilaanohjauksessa puhutaan myös omien opiskeluvalmiuksien ja vuorovaikutustaitojen kehittämisestä sekä elämässä tarvittavia tietoja ja taitoja oppimisesta. Ohjauksella tuetaan sosiaalisten taitojen ja ryhmässä toimimisen taitojen kehittymistä. (Opetushallitus a/2016, 277.)

Vaikka OPS16 näkyy edelleen ajatus oppilaan rohkaisemisesta kehittymään aktiiviseksi kansalaiseksi ja yhteiskunnalliseksi ja taloudelliseksi toimijaksi, niin aikaisempaa enemmän korostuu myös yksilön valinnan mahdollisuuksia ja yksilöllistä kehittymistä, oman potentiaalin käyttöönottoa henkilökohtaisen hyvinvoinnin rakentajana ja mahdollistajana. Toivottavasti emme ole kuitenkaan siirtymässä kokonaan kohti ajattelua että yhteiskunta on olemassa vain yksilön henkilökohtaista onnea varten. Kuinka tärkeänä pidämme sitä että yksilöt näkevät vastuunsa myös yhteisestä hyvinvoinnista? Opetussuunnitelmissa on mielestäni kuljettu kohti laaja-alaista osaamista ja voidaankin kysyä ollaanko palaamassa takaisin kohti renessanssin ihmistä joka hallitsee laajalla skaalalla tieteet ja taiteet? Aika menee väijäämättömästi eteenpäin ja opetussuunnitelmat muuttuvat sen mukana. Vai mitä olisivat 1950-luvun päättäjät sanoneet termeistä yhteistoiminnallinen oppiminen, eheyttävä opetus, ilmiölähtöinen oppiminen, monialaiset oppiaine kokonaisuudet, elinikäinen oppiminen tai lapsilähtöinen opetus?

4.2.2 Puolestapuhujia artikkeleissa ja lehtikirjoituksissa

Kansalaistaidon puolestapuhujien kirjo on monenlainen ja kannanottoja löytyy sekä asiantuntijoilta että yksittäisiltä kansalaisilta. Olen koonnut tähän kannanottoja myös koulutuksen alan ammattilehdistä ja kirjoista ja ne ovat mukana kuvaamassa kansalaistaidosta käytävää yleistä keskustelua. Lähteinä ne ovat tarkistettavissa Kansalliskirjaston arkistoista, joihin pääsee tutustumaan aineistopyynnön tekemällä. Kirjoituksia ja kannanottoja olen kerännyt ajallisesti laajalla aikajänteellä ja olen hakenut artikkeleita jotka selvästi puhuvat kansalaistaidon puolesta. Osassa on selkeästi puolustettu jotain yksittäistä, tiettyä taitoa mutta löytyy myös kirjoituksia oppiaineesta kansalaistaito.

Muutamit koulutuksen ammattilehdet nousivat kuin itsessään tarkastelukentiksi. Asiasanahakuna Fennicasta löytyi useita osumia Opettaja-lehdestä, Aikuiskoulutuksen maailma-lehdestä ja Informaatiotutkimus-lehdestä. Antti Lappalainen on kirjoittanut useita oppikirjoja ja artikkeleita kansalaistaidoista ja sen historiasta ja toiminut sen aktiivisena puolestapuhujana. Tätä työtä hän on tehnyt 1970-luvulta lähtien ja on puolustanut sitä myös lehtien sivuilla. Opettaja-lehdessä hän kuvasikin osuvalla otsikoinnilla kansalaistaidon kohtaloa artikkelissaan ”Kansalaistaidon kävi kehnosti” ja muistutti kansalaiskasvatuksen tärkeydestä (Lappalainen 1984, 17). Kirjailija, opettaja ja kouluttaja Aarno Kellbergin mielestä oli aikanaan virhe poistaa kansalaistaito oppiaineena. Hän muistuttaa koulun kasvatusvastuusta ja siitä että koululaisten on saatava kansalaistaitoja jotka auttavat heitä selviytymään elämässä. (Kortelainen 1998, 20-21.) Opetusneuvos Erkki Koski käsitteli kolumnissaan vireillä ollutta keskustelua terveystiedon liittämisestä tuntijakoon. Itse hän kannattaa edelleen laaja-alaisen kansalaistaidon opetuksen tärkeyttä nuorten kehityksen ja hyvinvoinnin osana. (Koski 2000, 20). Opetusministeriön hankkeessa ”Tietoyhteiskunnan kansalaistaidot” kansalaisjärjestöjen kiinnostus ylitti odotukset. Elämänhallintaa haettiin opettamalla ja opastamalla erilaisiin tieto- ja viestintätekniikan taitoihin. Yhtä tärkeiksi koettiin niin virallisten asioiden hoitoa kuin oma viihtyvyyttä ja hauskanpitoa. Hankkeita oli erilaisista naapuriavuista koko kyläyhteisön hankkeisiin tai järjestöjen järjestämään koulutukseen. (Määttä 2001, 12-13.) Aktiiviseen kansalaisuuteen ja vaikuttamisen tärkeyteen kiinnitetään huomiota myös Vapaan sivistystyön oppilaitoksien kansalaisopinnoilla (Määttä 2003, 17). Informaatioyhteiskunnan kansalaistaidoista puhuttaessa on

tärkeä pohtia kenen ehdoilla ja mitä varten uudet taitovaatimukset asetetaan ja miten ne eroavat vanhoista määritelmistä. Esimerkkinä Saarti käyttää tietoteknistyvässä maailmassa noussutta keskustelua informaatiolukutaidoista. (Saarti 2003, 33-34.) Opetusministeri Henna Virkkunen muistutti vuonna 2010 että tavoitteenasettelun on lähdettävä lapsista ja nuorista ja että koulutuksen kehittäminen on pitkäjänteistä työtä jossa katse on suunnattava tulevaisuuden taitoihin ja valmiuksiin. Hän korosti tulevaisuuden kannalta tärkeinä kansalaisen taitoina kieli- ja kommunikaatiotaitoja. (Virkkunen 2010, 14). Opettaja-lehden pääkirjoituksessa Hannu Laaksola ymmärtää kestävä kehityksen kansalaistaitona joka jokaisen olisi sisäistettävä ja jota olisi pidettävä peruskoulun tavoitteissa esillä (Laaksola 2010, 3). Koululaisten pelastus- ja turvallisuustaitojen tärkeydestä ja niiden sijoittumisesta opetussuunnitelmaan kirjoittaa puolestaan Virtanen (Virtanen, 2010, 36-37). Opettajien ammattijärjestö OAJ:n erityisasiantuntija Jaakko Salo kertoo haastattelussaan uuden OPS16 sisällöistä ja tavoitteista. Siinä hän luonnehtii muun muassa tieto- ja viestintäteknologista osaamista tärkeäksi kansalaistaidoksi (Nissilä 2015, 22-23).

Uusimpaan opetussuunnitelmaan liittyen löysin kaksi huomionarvoista ja mielenkiintoista kannanottoa. Ensimmäinen oli Opetusalan eettisen neuvottelukunnan kannanotto joka puhuu myös olennaisten kansalaistaitojen oppimisen puolesta ja kansalaiskasvatuksen tärkeydestä. Sen mukaan ne kehittävät itsenäistä ja kriittistä ajattelua, vastuuta itsestä ja yhteisistä asioista ja toisten kunnioitusta. (Opetusalan eettinen neuvottelukunta 2010, 15.) Toinen on opetussuunnitelman tuntijakotyöryhmälle 16.3.2010 osoitettu kansalaistaitoa käsittelevä aloite. Aloitteen mukaan on tärkeää että, kansalaisuutta ja yhteisöllisyyttä vahvistavassa opetuksessa on toiminnallisuuden rinnalla tilaa myös pohtia elämänkysymyksiä ja omaan arkeen liittyviä asioita. Perusteina aloitteelle olivat viittaukset kansalaiskasvatuksen määrän vähyyteen verrattuna EU-maihin keskimäärin, hyvinvoinnin polarisoitumisella lasten ja nuorten parissa, oikeudellisten velvollisuuksien osin puutteellinen käsitys ja kouluväkivaltatapaukset. (Rantala, Löfström & Salmenkivi 2010).

Aloitteessa nimeksi ehdotettiin aiemman kansalaistiedon sijaa ”Ihminen ja yhteisö” tai vaihtoehtoisesti ”Yhteisö- ja kansalaistaito”. Erityisen tärkeäksi aloitteen tekee mielestäni se että sen tavoitteena oli saada opetus 1-4-luokkalaisille integroituna kaikille yhteiseksi. Näistä kannanotoista käy mielestäni selvästi ilmi se että on olemassa tiet-

tyä taitoja joita voitaisiin kutsua kansalaistaidoiksi. Niiden tavoitteena on lasten ja nuorten kehittyminen yksilöinä toisia arvostaviksi ja kunnioittaviksi. Lisäksi niissä näkyy mielestäni tärkeänä tekijänä kehittyminen myös osallistuviksi, vastuullisiksi ja aktiivisiksi kansalaisiksi. Pajula ja Pihlajamaa muistuttivat meitä siitä että kansalaistaito syntyi aikanaan yhteiskunnallisesta tarpeesta opettaa oppilaille käytännön elämäntaitoja, lähimmäisen rakkautta ja selviytymiskeinoja erilaisia elämäntilanteita varten. He herättivät myös ihan aiheesta kysymyksen siitä mitä nämä taidot ovat, kuka niitä opettaa ja ketkä määrittelevät kansalaistaitoja. (Pajula & Pihlajamaa 1997, 9). Edelleen aiheesta käytävä keskustelu ja perusteet nostavat mielestäni kysymyksen sen palauttamisesta opetussuunnitelmaan.

4.2.3 Järjestökentän ja yhdistysten ajatuksia kansalaistaidoista

Tässä vaiheessa siirryn tarkastelemaan muun muassa eri järjestöjen kannanottoja, lehtien kirjoituksia ja erilaisten keskustelufoorumien puheenvuoroja. Omien näkemysten puolestapuhujia löytyy varmasti yhtä monta kuin on etsijääkin ja useita näistä taidoista voidaan ajatella esimerkiksi koulussa opetettaviksi taidoiksi. Niitä pidetään niin tärkeinä taitoina että kaikkien pitäisi ne osata ja silloin toteutuisi myös ajatus lasten ja nuorten yhdenvertaisuudesta. Varsinkin tämän luvun kohdalla on pidettävä mielessä tieteellisen tiedonhaun ohjeet ja määräykset (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 106-107, 113). Halusin kuitenkin tarkoituksella hakea tähän laajalla, ei niin lähdekriittisellä, haulla myös verkosta löytyvää materiaalia kuvaamaan sitä keskustelua jota kansalaistaidosta käydään.

Kansalaistaidolle löytyy määritelmä myös Kansalaisen käsikirjasta. Sen tuorein päivitys on vuodelta 2014 ja se määrittelee kansalaistaidon seuraavasti:

Kansalaistaidoiksi katsotaan kaikki ne taidot joita kansalainen tarvitsee omassa elämässä selviytymiseen. Kansalaistaidoiksi luetaan esimerkiksi uimataito, ensiaputaidot ja tietotekniikan osaaminen. Nykyisin kun koulussa ei enää ole kansalaistaitoa oppiaineena, tulisi jokaisen meidän itse huolehtia taitojemme ajan tasalla pysymisestä. Nykyisin kun palvelut karkaavat yhä kauemmas kansalaisesta, kansalaistaitojen merkitys korostuu. (Kansalaisen käsikirja 2016.)

Tämä on varsin suppea määritelmä kun mietitään millaista osaamista nyky-yhteiskunnassa tarvitaan. Mielestäni tässä on kuitenkin muutama huomionarvoinen seikka. Sanamuoto siitä että kansalaistaitojen merkitys on korostunut ja se että meillä on itsellämme vastuu taitojen ylläpitämisestä. Tämä antaa myös perusteet pohtia asiaa yhdessä lasten kanssa. On tärkeä miettiä yhdessä millaisia taitoja olisi osattava, jotta voimme pitää taitoja ajan tasalla. Tieto on valtaa tässäkin asiassa. Vaikka Kansalaisen käsikirjan määritelmä on varsin suppea, niin sitä voi pitää jonkinlaisena lähtökohtana.

Yleishyödyllisillä yhdistyksillä oli roolinsa jo kansalaistaidon alkuaikoina opetussuunnitelman teossa. Yhdistykset lähettivät asiaa pohtivalle opetussuunnitelmakomitealle vuonna 1966 ja 1967 kirjelmiä aiheista joita toivottiin opetussuunnitelmaan. Omaa asiaansa ajoivat muun muassa Kansainvälinen Punainen Risti, Palosuojeluyhdistys ja Suomen Naisten Demokraattinen Liitto. (Raevaara 2011, 40.) Kun tänä päivänä puhutaan lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnista, niin maamme suurin lastensuojelujärjestö Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL) on ehdottomasti merkittävä toimija ja vaikuttaja. MLL pitää aktiivisesti yhteyttä poliittisiin päättäjiin, tutkijoihin, eri järjestöihin ja mediaan. Se toimii kentällä käytännön kohtauspaikkana (paikallistason kerhot ja kahvilat), opastajana ja kuuntelijana (lasten ja nuorten puhelin, vanhempainnetti) ja kouluttajana ja materiaalin tuottajana. (Mannerheimin Lastensuojeluliitto a/2016.) MLL:n toiminnan teemoja ovat muun muassa itsestä huolehtiminen, arjen taitojen tärkeys, vuorovaikutus-, kaveri- ja tunnetaidot. Erityisesti sen kouluille suunnatut opetusmateriaalit liittyvät mielestäni hyvin kansalaistaidoista käytävään keskusteluun. Arjen taitojen tärkeydestä puhuu esimerkiksi Marttaliitto. Heidän näkökulmansa on käytännönläheisempi kuin monen muun. Materiaalin tuottamisella ja erilaisilla työpajoilla pyritään vahvistamaan monenlaisten kohderyhmien arjen hallintaa (Martat 2016). Kun ajattelen kansalaistaidon määrittämistä niin näistä arjen taidoista monet sisältyvät siihen ajatukseen. Esimerkkeinä vaikka ruoanlaitto, kodinhoito, oman talouden hallinta, kestävä kehitys ja ympäristö. Kansainvälistyvässä maailmassa esimerkiksi Kehitysyhteistyön kattojärjestö Kepa ry. ja sen alla toimivat kansalaisjärjestöt korostavat globaalikasvatuksen tärkeyttä perusopetuksessa. Nyt kehitysyhteistyövarojen leikkaus uhkaa Kepa:n materiaalityönsä ja koulutuksen organisoimisen mahdollisuuksia. Tästä syystä Kepa ry. onkin huolissaan lasten tulevaisuuden kansalaistaidoista. (Rekola 2015.)

Suomen Punainen Risti (SPR) on järjestökentällä toinen merkittävä toimija. Sen painopisteenä ovat ensiapu- ja pelastustaidot sekä liikenneturvallisuus. SPR:llä on toiveena että ensiaputaidoista tulisi kansalaistaito ja että ne saataisiin osaksi perusopetusta. Pilottihanke onkin järjestetty Naantalissa jossa kaikki yläkoulujen seitsemäsluokkalaiset osallistuvat ensiapukoulutukseen. (Koskinen, 2016.) Tämä onkin ollut mahtava satsaus ja ehdottomasti laajentamisen arvoinen. Myös SPR tuottaa paljon materiaalia koulujen käyttöön ja on näin tukemassa turvallisuustietojen ja -taitojen opettamista. Kun ajatellaan jo tehtävää työtä, niin voi vain ihmetellä miksi ensiaputaidot eivät jo ole opetussuunnitelmissa. Samaan sarjaan voi lukea Suomen Uimaopetus- ja Hengenpelastusliitto ry:n (SUH), jonka päätehtävänä on kouluttaminen ja tiedottaminen. Se on tärkeä asennekasvattaja jonka tavoitteena olisi saada vesiturvallisuustaidot kansalaistaidoiksi (Suomen uimaopetus- ja hengenpelastusliitto 2016). Turvallisuustaidoista puhuttaessa on kiinnitettävä huomiota myös Suomen Pelastusalan Keskusjärjestön (SPEK) ja sen alueellisten liittojen toimintaan. Se haluaa suunnata huomiota yleisiin turvallisuustaitoihin ja korostaa niiden merkitystä erilaisissa kriisitilanteissa. Kriisitilanteissa on tärkeää että kotitaloudet ja yksittäiset ihmiset ovat mukana auttamassa omia yhteisöjään. Yleisinä turvallisuustaitoina se korostaa yleisen vaaramerkin tunnistamisen, sisälle suojautumisen, hätäensiavun ja hätäilmoituksen tekemisen. (Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö a/2016.) Lisäksi se korostaa alkusammutustaitoja yhtenä kansalaistaitona (Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö b/2016). Myös SPEK järjestää koulutuksia ja tiedottaa ja on näin mukana tärkeässä asennekasvatuksessa. Esimerkkinä kahdeksaluokkalaisille järjestettävä valtakunnallinen Nou hätä! – turvallisuuskampanja.

Kuten aikaisemmin totesin niin monet järjestöt ja toimijat ajavat asiaa omien tavoitteidensa pohjalta. Vaatimusten moninaisuus käy ilmi kun tutustuu heidän kannanottoihinsa kansalaistaidoista. Näitä kannanottoja löytyy myös lehtien artikkeleista ja mielipidekirjoituksista. Mielenkiintoisen listauksen saa käyttämällä hakukoneissa haksusanana ”kansalaistaito”. Tällä haulla löytyy edellä mainittujen lisäksi lukemattomien toimijoiden ja yksityisten henkilöiden ehdotuksia kansalaistaidoksi. Tässä muutamia esimerkkejä niistä. Lääkealan turvallisuus- ja kehittämiskeskus Fimean mukaan lääkkeiden tarkoituksenmukainen käyttö olisi oltava kansalaistaitona (Hämeen-Anttila & Norros 2016). Pörssisäätiö-lehdestä voidaan lukea opetusneuvos Kristina Kaiharin

haastattelun, jossa korostetaan talousosaamista kansalaistaitona (Ekholm 2016). Ei ole varmaan yllättävää että Liikenteen turvallisuusvirasto Trafi on huolissaan kansalaisten turvallisuustiedoista ja -taidoista, Autoliitto puhuu liikennetaitojen puolesta ja Liikuntatieteellinen seura haluaa liikkumisesta kansalaistaidon. Näiden lisäksi puolestapuhujia löytyy muun muassa tieto- ja viestintätaidoille, mediataidoille, koodaukselle, uskontojen tuntemukselle, kierrätykselle ja suunnistukselle. Tänä vuonna ilmestynyt Heikkisen ja Pajusen kirja Kansalaistaito; Miten politiikkaa voi ymmärtää, jos sitä voi ymmärtää, muistuttaa meitä uudenaikaisesta kansalaistaidosta nimittäin politiikan ymmärtämisen taidosta. Mikäli hakusanana käytetään ”kansalaistaidon” lisäksi ”arjen taidot” tai ”elämähallintataidot”, niin asia laajenee entisestään. Nämä vaatimukset erilaisesta osaamisesta kertovat siitä huolesta, joka meillä on lasten ja nuorten osaamisesta ja selviytymisestä tulevaisuudessa.

4.3 Näkökulmia lasten osallisuuteen

Lasten kuuleminen ja ottaminen mukaan toiminnan ja sisältöjen suunnitteluun ei ole vain yksittäisen työntekijän tai yksittäisen tahon asia. Kaikilla lasten kanssa työskentelevillä on oikeudelliset perusteet lasten kuulemiseen sillä sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimus että Suomen lainsäädäntö kannustavat ja velvoittavat siihen. Meillä on myös vastuu siitä, että lapset tulevat kuulluiksi. Kansainvälisesti ajatellen painavin oikeutus saadaan YK:n lapsen oikeuksien julistuksesta. Sen 12 artikla ottaa voimakkaasti kantaa lasten osallisuudelle ja mielipiteiden kuulemiselle:

Sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. (YK:n lapsen oikeuksien sopimus 2016.)

Sopimus haastaa niin yhteisöt kuin yksittäiset työntekijät kantamaan vastuunsa lasten kuulemisessa. Lasten ja nuorten osallisuutta mietitäänkin nyky-yhteiskunnassa varsin laajasti sekä järjestökentällä, seurakunnissa että kunnissa. Tästä kertoo osaltaan myös se että Theseus tuntuu olevan täynnä opinnäytetöitä, joissa osallisuutta pohditaan laajalla skaalalla. Näissä opinnäytetöissä näkyy selkeästi kuinka laajasti eri-ikäisille lapsille on annettu mahdollisuus olla vaikuttamassa. Äänensä ovat saa-

neet kuuluviin niin alle kouluikäiset lapset kuin ala- ja yläkoululaisetkin. Vaatimus lasten ja nuorten osallisuudesta on myös muuttanut ajattelua tutkimustyöstä ja sen eettisyydestä. Muutos on heijastunut nimenomaan siihen että kun halutaan tietoa lapsista niin sitä kysytäänkin lapsilta, ei vanhemmilta. (Lagström, Pösö, Rutanen & Vehkalahti 2010, 14-15; Strandell 2010, 93.) Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että työ olisi jo tehty, sillä meilläkin lasten vaikutusmahdollisuudet ovat laajentuneet varsin hitaasti (Taskinen 2001, 20). Maailmanlaajuisesti voidaan sanoa että asiat ovat meillä hyvin, mutta meilläkin on vielä matkaa tehtävänä.

Lapsen oikeuksien julistuksen 12 artiklan sanamuoto osallisuudesta ja vaikuttamisen mahdollisuuksista on hyvin kattava ja se oli vaikuttamassa myös perustuslain 2 luvun 6 § 3 momentin muotoiluun (Nieminen 2010, 30).

Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti (Suomen perustuslaki 731/1999).

Hiukan eri sanamuodoin löydämme perusteita lasten ja nuorten kuulemiselle ja osallisuudelle myös kuntalaista, lastensuojelulaista, nuorisolaista ja perusopetuslaista. Esimerkiksi nuorisolain 3 luvussa, 8 § sanamuoto on seuraava:

Nuorille tulee järjestää mahdollisuus osallistua paikallista ja alueellista nuorisotyötä ja –politiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn. Lisäksi nuoria on kuultava heitä koskevista asioista. (Nuorisolaki 72/2006.)

Tähän opinnäytetyöhön liittyen tärkeäksi nousi kuitenkin OPS16 sanamuoto lasten osallisuudesta. Sen mukaan koulutyön perustana on oppilaiden osallisuus ja kuulluksi tuleminen (Opetushallitus a/2016, 35). Keskeisenä on uusi oppimiskäsitys, joka korostaa oppilaan roolia aktiivisena toimijana ja oppimista vuorovaikutuksena (Halinen 2015, 5-6; Nissilä 2015, 22). Opinnäytetyön tekeminen osuu mielenkiintoiseen aikaan, sillä uusi opetussuunnitelma 1-6-luokille otettiin käyttöön 1.8.2016. Opetussuunnitelmat eivät ole muuttumattomia asiakirjoja vaan niitä uudistetaan ja niillä pyritään vastaamaan kulloisenkin ajan vaatimuksiin. OPS16 syntymiseen ovat vaikuttaneet muun muassa kasvuympäristön nopea muuttuminen, tiedonkulun muuttuminen ja kehittyminen, globalisoitumisen vaikutus ja osaamisen uudet vaatimukset (Halinen 2012, 6-7). Opetussuunnitelmassa pohditaan opetuksen arvoperustaa ja oppimiskä-

sitystä, opetuksen ja oppimisen tavoitteita ja sitä miten niitä määritellään. Tähän liittyen OPS16 puhutaan eri oppiaineista mutta myös nämä oppiaineet yhdistävistä laaja-alaisen osaamisen alueista. Opetussuunnitelmaan on kirjattu seitsämän laaja-alaisen osaamisen aluetta:

Ne ovat: 1. Ajattelu ja oppimaan oppiminen 2. Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu 3. Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot 4. Monilukutaito 5. Tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen 6. Työelämätaidot ja yrittäjäyys sekä 7. Osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävän tulevaisuuden rakentaminen (Opetushallitus a/2016, 20-24, 155-158).

Nämä osaamisalueet heijastavat mielestäni hyvin lapsen oikeuksien sopimuksen henkeä. Niissä on pyritty saamaan entistä paremmin näkyväksi oppilaan itseohjautuvuus, osallisuus ja vastuullisuus (Halinen 2012, 6-7). Osaamisalueet ovat tärkeitä ja kuvaavat hyvin tämän päivän vaatimusta lasten monialaisesta osaamisesta, elämänhallinnasta ja elämänhallintataidoista. Tärkeäksi kysymykseksi nousee myös se miten osaamisalueet toteutuvat käytännössä. Mielestäni oppilaiden osallistuminen tämän opinnäytetyön toteuttamiseen oli juuri näiden osaamisalueiden mukaista. Työskentely lisäsi oppilaan omia tietoja ja taitoja, antoi mahdollisuuden pohtia omaa osaamistaan ja kyvykkyyttään. Tärkeä osa osallistumisesta oli myös yhteistoiminta muiden kanssa. Keskustelu, oman mielipiteen perustelu ja toisten kuunteleminen kehittivät vuorovaikutustaitoja. Kun tämä työskentely toteutettiin koulussa, niin silloin toteutui myös oppilaiden tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Mutta tämä teematyöskentely otti lisäksi askeleen eteenpäin. OPS16 osaamisalueet ovat aikuisten määrittelemiä mutta tässä työskentelyssä lapset otettiin mukaan keskusteluun siitä millaisia taitoja pitäisi osata eli millaista laaja-alaista osaamista lapset kuvittelevat että heillä pitäisi olla. Vaikka tämän työn tarkoituksena ei ollut varsinaisesti peilata OPS16 osaamisalueita ja lasten mielipiteitä, niin sitä tapahtui kuin itsessään sijoitellessani lasten ajatuksia teemaluokkiin. Opinnäytetyötä aloittaessani ajattelin että ajankohtaisia olisivat osaamisalueet 3: Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot sekä 7: Osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävän tulevaisuuden rakentaminen. Mutta jälkikäteen ajateltuna tämä oli varsin suppea ajatus.

Julkisoikeudellisena yhteisönä myös kirkko on velvoitettu noudattamaan perustuslain säädöksiä. Kun mietitään lasten osallisuutta kirkon näkökulmasta niin voisiko kuitenkin

kin vanhin peruste lapsen kuulemiselle ja huomioon ottamiselle löytyä Jeesuksen sanoista: ”Antakaa lasten tulla minun tyköni” (Raamattu: Mark. 10: 13-16). Kohdassa ei mielestäni puhuta vain siitä että lapset saisivat fyysisesti tulla johonkin tai jonkun luo. Tämä lause sisältää ajatuksen siitä että lapsen mielipiteellä on väliä, häntä täytyy kuunnella ja hän saa näkyä. Jeesuksesta voidaan myös sanoa että hän oli aikansa ihmisoikeustaistelija. Hän asetti lapset samalle viivalle aikuisten kanssa, tasa-arvoisina. Näin hän osoitti että tärkeät asiat koskevat myös lapsia. (Ojanen 2014, 45-48.) Mielestäni ei voi enää selvemmin osoittaa että minulla seurakunnan työntekijänä on hyvät perusteet ottaa lapset mukaan kehittämään työtäni. Tämän lisäksi kirkolla on myös tuoreempia lakeja, strategisia linjauksia ja kehittämisasiakirjoja koskien lasten osallisuutta ja kuulemistä. Koska teen yhteistyötä koulujen kanssa seurakunnan nuorisotyöntekijän näkökulmasta, niin on tärkeä tuntea myös kirkollista lainsäädäntöä. Kirkkohallitus antoi ensimmäinen suosituksen luterilaisen kirkon seurakuntien ja kuntien nykymuotoiselle yhteistyölle 1976. Sen jälkeen näitä ohjeistuksia on päivitetty niin, että ne vastaavat nykypäivän haasteisiin. (Parkkinen 2010, 13.)

Yhteistyön lähtökohtana on kasvatus, jossa kirkon sekä koulujen ja oppilaitosten perustehtävät leikkaavat toisensa. Oppilaitostyön erityisenä tehtävänä on tukea ja edistää oppilaitoksissa tapahtuvaa arvokasvatusta ja laaja-alaista sivistystä.

Toisena tehtävänä on edistää oppilaiden, opiskelijoiden, opettajien ja muun henkilöstön sekä koko oppilaitosyhteisön hengellistä, henkistä ja sosiaalista hyvinvointia.

Kolmantena tehtävänä on edistää ihmisarvon, tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden, ympäristövastuun ja lähimmäisen rakkauden toteutumista oppilaitosyhteisöissä, koulutuksessa ja yhteiskunnassa. (Kirkkohallitus a/2016.)

Asiaan vihkiytymätön saattaisi luulla että koulun ja seurakunnan välinen yhteistyö liittyy pelkästään kristilliseen kasvatukseen tai että päivänavaukset ovat ainoa yhteys, joka seurakunnan nuorisotyöntekijällä on kouluun. Näin ei suinkaan ole asia. Kirkkohallituksen tuore materiaali, Seurakunta varhaiskasvatuksen, koulun ja oppilaitoksen kumppanina, pohjaa Opetushallituksen päivitettyihin ohjeisiin yhteistyöstä. Siinä kuvataan Kumppanuuden neljä koria, joista voi poimia ehdotuksia koulun ja seurakunnan väliseen yhteistyöhön. Tämä materiaali mahdollistaa yhteistyön tämän päivän monikulttuurisessa yhteiskunnassa. (Suomen evankelis-luterilaisen kirkon julkaisuja 2015.) Kirkkohallituksen uusimpien päivitysten ja ohjeistusten sisältö kertoo myös

siitä laaja-alaisesta kasvatustyöstä, jota seurakunnan nuorisotyöntekijän on mahdollista tehdä. Nämä uudistetut ohjeet antavat yksittäiselle työntekijälle selkeät ohjeet ja oikeutukset toimia yhteistyössä koulujen kanssa.

Seurakuntien ja koulujen yhteistyöllä on jo pitkät perinteet. Yhteistyön tärkeydestä kertoo esimerkiksi Opetushallituksen vuonna 2012 teettämä kysely jossa suurin osa maamme peruskouluista nimesi seurakunnan tärkeimmäksi yhteistyökumppanikseen (Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2012:5, 30). Koska me kaikki työskentelemme samojen lasten ja nuorten parhaaksi, niin ajatus yhteistyön tekemisestä tuntuu järkevältä. Tätä yhteistyötä tehdään hyvin monin tavoin, eikä varmasti löydy vain yhtä oikeaa tapaa. Löytyy vain monia hyviä tapoja. Kirkossa nähdään lasten ja nuorten parissa tehtävä laaja-alainen kasvatustyö tärkeänä, tapahtuipa se sitten kirkon ovien sisä- tai ulkopuolella. On tärkeä tehdä työtä siellä missä lapset ja nuoret ovat ja tästä syystä koulu on kirkon näkökulmasta luonteva yhteistyökumppani. Tätä suuntausta vahvistaa myös Kirkkohallituksen kehittämisasiakirja, ”Tytöt ja pojat seurakuntalaisina”, josta löytyy ehdotuksia ja esimerkkejä koulun ja seurakunnan väliseen yhteistyöhön (Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2012:5, 5, 30-32). Tämän lisäksi lasten oikeuksia, osallisuutta ja vaikuttamisen mahdollisuuksia pyritään turvaamaan lapsivaikutusten arvioinnilla eli LAVA-työskentelyllä. Työskentelyn tavoitteena on ottaa huomioon lapsen ja nuoren näkökulma toiminnan suunnittelussa ja päätöksenteossa. (Kirkkohallitus b/2016; Suomen evankelis-luterilaisen kirkon julkaisuja 21, 14.)

Olipa kyse sitten oppilaskuntatoiminnasta, koulun järjestyssääntöjen määrittämisestä, nuorisotyön kehittämisestä, leikkipuistojen ideoimisesta, leiritoiminnan teemojen kehittämisestä tai oman elämän kysymyksistä, niin kyky ja halu osallistua ei synny tyhjiössä tai itsekseen. Mikäli lapsille ja nuorille ei anneta mahdollisuutta olla mukana suunnittelutyössä, niin sitä halua ei ole myöhemmin aikuisenakaan. Niin kuin monessa muussakin asiassa, myös osallisuus, vastuunotto ja päätöksenteko vaativat opettelua. Lapset ja nuoret tarvitsevat ympärilleen aikuisia, jotka sallivat ja rohkaisevat osallistumaan heitä koskevien asioiden käsittelyyn. Tarvitaan myös mahdollisuuksia saada vaikuttamisesta myönteisiä kokemuksia. Kaiken perustana ovat tietysti kodin arvot ja mallit, mutta tärkeitä ovat myös kokemukset erilaisista vertaisryhmistä. (Vesikansa 2002, 18-21.) Näistä Sari Vesikansan ajatuksista voidaan hakea pohjaa myös

kun mietitään lasten kuulemista ja osallisuutta seurakunnan toimintaa kehitettäessä. Seurakuntien toimintaa kehitettäessä lasten osallisuudesta ja lapsiasiainvaikutuksista todetaan seuraavaa:

Tutkimukset osoittavat, että ne lapset ja nuoret, joilla on mahdollisuuksia vaikuttaa oman elämänsä asioissa, voivat paremmin kun ne, joilla näitä mahdollisuuksia ei ole. Osallisuus lisää lasten ja nuorten elämäniloa ja elämänrohkeutta sekä tulevaisuuden toivoa. Nähdyksi ja kuulluksi tuleminen sekä mahdollisuus vaikuttaa oman elämänsä asioihin tukevat positiivisen ja terveen minäkuvan kehittymistä ja vahvistumista. (Suomen evankelis-luterilaisen kirkon julkaisuja 21, 14.)

Osallisuus kasvattaa lapsia ja nuoria kohti itsenäisyyttä ja oman elämän hallintaa. Lapsilla on mahdollisuus saada välineitä päätöksentekoon jotka koskevat itseä, mutta myös päätöksentekoon jonka kohteena on ympäröivä yhteisö.

Seurakunnan luottamushenkilöt ovat vaaleilla valittuja aikuisia ja näin aikuiset seurakuntalaiset saavat äänensä kuuluville paikallisseurakunnissa. On tärkeää että seurakunnissa rohkaistaan nuoria hakeutumaan luottamustehtäviin aikuisten rinnalle. Valtakunnallisesti kirkko yrittää saada nuoria mukaan myös tulevaisuuden toiminnan suunnitteluun. Esimerkkinä Nuorten tulevaisuusseminaari: Kirkko 2020, johon paikallisseurakunnat saivat lähettää aktiivisia ja asiasta kiinnostuneita nuoria. (Nuorten Keskus 2016.) On tärkeä saada lapset ja nuoret kiinnostumaan vaikuttamisesta ja oman äänensä antamisesta. Tällä voidaan samalla varmistaa että työntekijät suunnittelevat toimintaa myös kohderyhmän lähtökohdista käsin. Ilman tätä vaikuttamisen mahdollisuutta lapsista ja nuorista tulee helposti vain kohde jolle järjestetään toimintaa. Myös Kiilakoski muistuttaa siitä, että lapset ja nuoret voivat olla muutakin kuin pelkkä työn kohde. Vaikka hänen viitekehyksensä on nuorisotalo niin samat peruseriaatteet lasten ja nuorten osallisuudesta koskevat myös seurakunnan nuorisotyötä. Hän korostaa myös osallisuuden vahvistamista muutoksen aikaansaamiseksi. (Kiilakoski 2011, 206-208.) Tällä on merkitystä myös, kun puhutaan ajassa liikkumisessa ja vastaamisesta tämän päivän lasten ja nuorten kysymyksiin. On tärkeä antaa lasten ja nuorten löytää oma paikkansa yhteisössä, paikka jossa he kokevat olevansa hyväksytyjä. Tällä tavalla he saavat kasvaa aktiivisiksi vaikuttajiksi. (Vesikansa 2002, 22.) Paikallisseurakunnissa ympäri Suomea onkin monin tavoin pyritty saamaan nuoria mukaan toiminnan suunnitteluun ja arviointiin. Monissa seurakunnissa aktiiviset

nuoret ovat mukana vastuunkantajina ja pääsevät näin vaikuttamaan. Muita esimerkkejä ovat erilaiset kyselyt, aivoriihet, idearyhmät tai teematyöskentelyt. Nuorten tavoittamisessa on teknologian kehitys helpottanut esimerkiksi kyselyiden käyttämistä palautteen keräämisessä. Tällaiset toimet herättävät kiinnostusta ja lisäävät usein myös yhteiskunnallista osallisuutta. Samalla ne opettavat kohti aktiivista kansalaisuutta, toimijuutta ja vastuunottoa. Ehkäpä osallisuus vie ensin suunnittelemaan koulun pihakeinuja, sitten urheiluseuraan, poliittiseen vaikuttamiseen, vapaaehtoistyöhön ja myöhemmin osalle siitä voi tulla työ. Tärkeä on pohtia kuinka tehdä tästä hauskaa ja mielekästä niin, että se luo omalta osaltaan hyvää elämää (Kuuluvainen 2015, 109).

Sen lisäksi että lasten osallisuutta mietitään valtakunnallisesti, niin tärkeää on miettiä miten se saadaan paikallistasolle ja ennen kaikkea miten se saadaan käytäntöön kentälle. Millaisia arvoja Järvenpään seurakunnassa korostetaan? Miten nämä arvot näkyvät varhaisnuoriso- ja nuorisotyön toimintateemoissa? Onko toiminnassamme sijaa lasten ja nuorten osallisuudelle ja pääsevätkö he vaikuttamaan toiminnan suunnitteluun? Entä millä tavoin pyrimme herättämään lasten kiinnostusta yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja epäkohtiin? Seurakunta toimijana ei ole yhteiskunnan ulkopuolella vaan toimintasisällöistä löytyy samoja teemoja kuin muutenkin yhteiskunnallisesta keskustelusta ja vaikuttamisesta. Nämä teemat nousevat myös lähetys- ja diakonia-työn perusteista, rakkauden kaksoiskäskystä ja kultaisesta säännöstä:

"Rakasta Herraa, Jumalaasi, koko sydäimestäsi, koko sielustasi ja mielestäsi. Tämä on käskyistä suurin ja tärkein. Toinen yhtä tärkeä on tämä: Rakasta lähimmäistäsi niin kuin itseäsi." (Raamattu: Matt. 22: 37-39.)

"Kaikki, minkä tahdotte ihmisten tekevän teille, tehkää te heille." (Raamattu: Matt. 7:12.)

Ihmisten tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta pyritään edistämään pitämällä pienen ja heikomman puolta. Näissä kysymyksissä pyritään herättämään lapsissa tietoisuutta myös globaalista vastuusta. Korostetaan sitä että meillä on vastuu lähimmäisistä lähellä ja kaukana. Tärkeitä keskusteluteemoja ovat esimerkiksi tyttöjen asema maailmalla, ihmisarvo, koulutusmahdollisuudet kaikille ja terveystietous. Myös monimuotoisen luonnon arvostaminen ja sen suojelu on tärkeä teema. Näiden teemojen esillä pitäminen toiminnassa on tärkeää ja luokkavierailuilla voimme herätellä suomalais-

lasten tietoisuutta ja saada heidät mukaan keskusteluun. Tiedon lisääminen on suuressa asemassa kun puhutaan vaikuttamisesta, sillä kukaan ei voi puuttua epäkohtiin mikäli niistä ei ole tietoa. Näillä työskentelytavoilla on mahdollisuus saada myös alle 14-vuotiaat lapset mukaan toiminnan suunnitteluun ja arviointiin. Työskentelyt voivat tapahtua koululuokassa tai esimerkiksi leiritoiminnassa. Esimerkiksi omassa työssäni nuorisotyönohjaajana on leirien sisältöjä ja käytäntöjä suunniteltaessa pyydetty palautetta osallistujilta. Leiriläisten sitoutuminen erilaisiin toimintatapoihin ja sääntöihin on ollut parempaa, kun heille on kerrottu että niitä on muutettu heidän aikaisemman palautteensa perusteella. Näiden asioiden esillä pitämisellä varmistetaan se, että kaikki saavat tulla – myös arvioimaan ja suunnittelemaan, ei pelkästään työn kohteeksi. Tämä tasa-arvoperiaatetta myös Vesikansa korostaa. (Vesikansa 2002, 22.)

Kirkon varhaisnuorisotyössä lasten osallisuus koetaan tärkeänä myös kun puhutaan syrjäytymisen ehkäisemisestä ja psyykkisestä hyvinvoinnista. Psyykkiseen hyvinvointiin positiivisesti vaikuttava tekijä on se että tulee nähdyksi ja kuulluksi. Vuosien varrella, tästä tarpeesta tulla nähdyksi, on syntynyt näkemys lapsidiakoniasta jonka tehtävänä on lievittää lapsen hätää, kohdata ja nähdä hänet ja lisätä turvallisuutta (Mattiila 2003, 15). Nähdyksi tuleminen vahvistaa lapsen tunnetta siitä että hän on arvokas ja hänellä on tässä maailmassa oma paikkansa ja tehtävänsä (Mattiila 2003, 57-58).

Osallisuutta käsiteltiin myös Global Summit on Childhood huippukokouksessa Washingtonissa 2012. Kokouksessa avattiin Lapsuuden vuosikymmen 2012-2022 ja siellä määriteltiin hyvälle lapsuudelle 10 peruspilaria. Näitä peruspilareita on tulkinut Suomen oloihin Lea Pulkkinen. Kymmenes pilari ”Lasten ja nuorten osallistuminen yhteiskuntaelämään” korostaa YK:n lapsen oikeuksien sopimusta, joka edellyttää lapsen näkemysten huomioon ottamista. (Pulkkinen 2016.) Sen mukaan on tärkeää pohtia mikä lapsen asema yhteiskunnassa yleensä on. Onko lapsi vain eri toimijoiden objekti vai mahtuuko aikuisten käsityksiin se että lapsella voi olla kyky kehittyä ja tarve hallita omaa elämäänsä. (Nurmi ym. 2014, 138.) Myös Pelastakaa lapset ry. pohtii lasten oikeuksia ja osallisuutta. Sen mukaan lasten osallisuuden on oltava kaksisuuntainen, jatkuva prosessi jossa korostuu aktiivinen kuuntelu ja sen kautta lapsen maailman näkyväksi tekeminen. Pelastakaa lapset ry. on ollut mukana laatimassa lasten osallisuuden laadukkuutta ohjaavat yhdeksän periaatetta:

Toimintojen on oltava 1. Avoimia ja informatiivisia. 2. Vapaaehtoisia. 3. Kunnioittavia. 4. Merkityksellisiä. 5. Lapsille sopivia. 6. Kaikille avoimia. 7. Koulutukseen perustuvia. 8. Turvallisia ja riskit huomioivia. 9. Vastuullisia. (Pelastakaa lapset ry. 2016.)

Erityisen tärkeänä pitäisin periaatteiden 3, 4, 6 ja 9 sisältöjä. Näistä neljästä kohdasta nousee asiasanoja joita käytin teematyöskentelyni lähtökohtana: Lasten mielipiteet ovat tärkeitä ja ainutlaatuisia ja niihin on suhtauduttava arvostavasti. Työskentelyn teemojen on oltava lapsille tärkeitä ja merkityksellisiä. Lapsille on myös kerrottava mitä heidän mielipiteensä ovat saaneet aikaan. Luomalla mahdollisuuden osallistua tähän työskentelyyn toteutan aidosti lasten osallisuutta, sillä se toteutuu silloin kun osallisuuteen sisältyy vuorovaikutusta ja vastavuoroisuutta (Vornanen 2001, 36). Oli pa työkenttämme mikä tahansa – koulu, seurakunta, järjestö tai urheiluseura niin tärkeää on se että työn keskiössä on lapsi. Tärkeää ei ole se kuka tekee tai millä tavalla työtä tehdään, vaan sen kohde – lapsi. Otetaan lapset mukaan toiminnan suunnitteluun ja kehittämiseen. Yhteistyössä toimien, toisiamme tukien, silloin työ koituu lapsen parhaaksi. (Matti 2011, 134-135.) Se että lapsen mielipiteet otetaan huomioon ja mietitään lapsilähtöisiä toimintamalleja ei ole poissa aikuisilta. Päinvastoin se korostaa halua toimia laajasti lapsen ja samalla tulevaisuuden aikuisen hyväksi.

5 AINEISTON KERÄÄMINEN JA SEN KÄSITTELY

Koska minulla oli jo mielikuva tietyn työskentelyn toteuttamisesta niin haasteeksi muodostui erilaisten termien moninaisuus. Tiesin millä tavalla halusin kerätä aineistoa, mutta asian purkaminen kirjalliseen muotoon oli mielenkiintoinen prosessi. Lukuisista menetelmä- ja analyysioppaista yritin löytää punaista lankaa aineistoni jalostamiseksi opinnäytetyöksi. Kirjallisuutta ja oppaita löytyi tarpeeksi, mutta kaikkein hyödyllisimmiksi osoittautuivat luennot, joissa käytiin läpi muiden opiskelijoiden opinnäytetöitä. Tässä opinnäytetyössä tarkoitukseni oli selvittää lasten ajatuksia kansalaistaidoista ja tämän jälkeen pyrin aineiston avulla tarkastelemaan, löytyikö siitä yhtäläisyyksiä ammatissani käyttämieni teemojen kanssa. Opinnäytetyön tarkoituksena oli myös saada uusia ideoita tulevaisuuden työskentelyihin. Kyseessä oli laadullinen kehittämistyö, jonka materiaalin tarkastelin sekä laadullisesti että määrällisesti. Laa-

dullisella tarkastelulla aineistosta oli löydettävissä, millaisia ajatuksia lapset esittivät kansalaistaidoista. Näitä ajatuksia tarkastelin suhteessa oman ammattityöni teemoihin. Määrällisesti aineistosta oli nähtävissä muun muassa millaiseen tärkeysjärjestykseen lapset asettivat taitoja. Työn edetessä kävi ilmi, että asia ei ollut mitenkään yksiselitteinen tai selvärajainen sillä analyysitavat saattavat kietoutua toisiinsa ja vain harvoin pystyy soveltamaan vain yhtä analyysitapaa. (Eskola & Suoranta 2000, 160-161.) Lisäksi aineiston määrä herätti kysymyksen työn rajaamisesta.

Muutama eettinen kysymys nousi pintaan pohtiessani toteutustapaa. Minulle tärkeintä oli antaa lapsille tilaisuus yhdessä miettiä erilaisia elämäntaitoja ja saamaan omia, uusia oivalluksia muiden ehdotuksia kuunnellessa (Karlsson & Riihelä 1993, 35). Tästä syystä halusin toteuttaa nimenomaan luokan yhteisen työskentelyn. Mikäli olisin toteuttanut työskentelyn siten että lapset olisivat vain täyttäneet kyselylomakkeen johon he olisivat merkinneet teemojen tärkeysjärjestyksen, olisi siitä jäänyt kokonaan pois sosiaalinen ulottuvuus ja nimenomaan tämän yhteisen keskustelun koin tärkeänä (Nieminen 2010, 37). Valitsemani työtapaa antoi lapsille mahdollisuuden myös yhteiseen ajatusten vaihtoon ja toivon mukaan he saivat uusia näkökulmia elämässä tarvittaviin taitoihin. Ehkä käyty keskustelu avasi samalla lasten omaa ajattelua. Samalla kun työskentelytapaa antoi tilaa lasten ajatuksille, pystyin käyttämään niitä myös arvioidessani kuinka omat työskentelyteemani osuivat yhteen lasten ajatusten kanssa. Tein ratkaisun työskentelytavasta tiedostaen sen että tässä muodossa toteutettu luokkatyöskentely voi olla huomattavasti ennakoimattomampi ja saattaa nostaa tunteita tai vastareaktioita lapsissa. Tällainen työskentely asettaa omat vaatimuksensa myös vetäjälle, jolle olisi tärkeää esittää asia neutraalisti ja sitoutumattomasti (Kuula 2006, 155). Edellä mainituista syistä johtuen jouduin myös miettimään tarkasti etteivät minun käyttämäni esimerkit ohjaisi liikaa lasten ajatuksia. Koska yksi työni tavoitteista oli kuitenkin arvioida kuinka lasten ajatukset ja oman työni teemat kohtaavat, koin voivani käyttää muutamaa näistä teemoista esimerkkeinä työskentelyn aloittamiseksi. Yritin kuitenkin minimoida käyttämieni esimerkkien vaikutuksen lasten valintoihin ja varoin ohjaamasta keskustelua liikaa. Vaikka muutama teemoista mainittiin lyhyesti esimerkkeinä, niin varsinaisessa työskentelyssä ne otettiin kirjallisina esille vasta samaan aikaan lasten ajatusten kanssa. Ne oli myös kirjoitettu samanlaisille papereille ja samanlaisilla kynillä kuin lasten ajatukset. Niitä ei laitettu esiin kollaasiin, mikäli samalla nimikkeellä tuli oppilaan kirjaama taito. Tähän liittyen korostin myös

sitä ettei haittaa vaikka lapset kirjoittavat samoja ehdotuksia, sillä kaikki lasketaan lopuksi yhteen. Lapsille oli myös hyvä korostaa sitä että tässä työskentelyssä ei varsinaisesti ole oikeita tai vääriä vastauksia (Aarnos, 2001, 148).

Tärkeä kysymys liittyi myös lasten innostamiseen. Alun perin esittelin teeman ja työskentelytavan oppilaille jo syksyllä 2015. Minulle oli tärkeää panostaa teeman esittelyyn sillä uskon, että mikäli lapset kokivat asian mielenkiintoisena ja itselleen hyödyllisenä, vaikutti se positiivisesti myös vanhempien suostumuksen saamiseen. Johdajatuksena oli lasten oma positiivinen suhtautuminen asiaan ja sen kautta suostuminen työskentelyyn (Kuula 2006, 148; Nieminen 2010, 37; Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2016). Lisäksi koin tärkeäksi kertoa että samalla kun työskentelystä on hyötyä heille itselleen, niin he auttavat minua lopputyön tekemisessä (Aarnos, 2001, 145). Muutama lapsista sanoi haluavansa osallistua työskentelyyn koska minä toimin ohjaajana. Tämä oli toisaalta vahvistus siitä että ohjaajan ”tuttuus” vaikuttaa, mutta herätti minut pohtimaan huolellisesti kysymystä omasta roolistani. Olinko tuttu erilaisen työskentelyn vetäjä vai virallinen tutkimuksen tekijä? Minun oli tärkeä löytää tässä jonkinlainen kultainen keskitie. Eli saada ryhmään innostunut vire, houkutella lapsia kirjoittamaan oma ajatuksensa paperille, pitämään tilanne mahdollisimman epävirallisena ja mukavana mutta kuitenkin niin virallisena että se vastaa tutkimuksen eettisiä säännöstöjä. (Kuula 2006, 134-141.)

Eettistä vastuuta oli pohdittava myös liittyen vastaajien tunnistettavuuteen ja aineiston hankintaan ja säilyttämiseen. Aineisto koostui lasten yksittäisistä ajatuksista, jotka jaottelin teemaluokkiin. Minulle oli tärkeää varmistaa lapsille ja vanhemmille se että vastauksia ei ole tarkoitus yksilöidä ja että lasten ajatukset kootaan nimettöminä (Kuula 2010, 225). Tämä päti myös ryhmän tuotoksen esittelyyn ja aineistosta selviää vain oliko kyseessä ryhmä 1, ryhmä 2, ryhmä 3 tai ryhmä 4. Työskentelyn jälkeen oli myös pohdittava, mitä tehdä kerätylle aineistolle. Aineistoksi muodostui lasten kirjoittamat paperit ja luokan yhteisestä tuotoksesta otettu ”Elämäntaitojen-seinä” – valokuva. Vaikka aineistoa on käsitelty luettelona ja laskennallisissa taulukoissa, niin on kuitenkin sanottava että lasten omakätisesti kirjoittamat ajatukset ovat ainutkertaisia ja sinällään arvokkaita. On tärkeä pohtia sitä, onko niitä mahdollista säilyttää ja arkistoida vai hävitetäänkö ne. Lisäksi voidaan pohtia sitä, saadaanko lasten ajatuksia jatkossa tarkastella jostakin toisesta näkökulmasta ja millä perustein (Kuula 2010,

229.) Tässä olisi materiaalia esimerkiksi filosofiselle pohdinnalle lasten ajatuksista liittyen elämäntaitoihin.

5.2 Aineiston kerääminen

Lupa opinnäytetyön tekemiseen koululla järjestyi koulun rehtorilta suullisesti syksyllä 2015 ja kirjallisesti Järvenpään kaupungin koulutoimesta keväällä 2016. Loppuvuodesta 2015 esittelin teeman ja työskentelytavan luokissa ja jaoin vanhemmille menevän tiedotteen ja suostumuslomakkeen allekirjoitettaviksi. (Liite 1.) Teeman esittelyssä tähdensin sitä, että lasten vastauksia ei yksilöidä eikä niistä ole myöhemmin mahdollista tunnistaa lapsia. Tiedote meni vanhemmille myös Helmi-järjestelmän kautta ja lomakkeet sai palauttaa opettajalle. Viimeiset lomakkeet vanhemmilta palautuivat tammikuussa 2016 ja tämän jälkeen harjoitustyöskentely leiriryhmän kanssa toteutui helmikuussa ja varsinaiset teematyöskentelyt luokissa toteutuivat maalis – toukokuun aikana. Työskentely toteutettiin kahdella neljännellä luokalla ja kahdella viidennellä luokalla. Yhteensä luokilla oli 92 oppilasta, joista 81 oppilasta osallistui työskentelyyn. Seitsemän oppilasta ei saanut lupaa osallistua, 1 uusi oppilas ei osallistunut koska kotoa ei ehditty kysyä lupaa ja muutama oppilas oli poissa toteutuspäivänä. Koska yhdellä luokalla oli oppilaita, jotka eivät osallistuneet työskentelyyn, järjesti opettaja heille muuta tekemistä työskentelyn ajaksi. Tästä syystä tämän luokan opettaja ei ollut paikalla työskentelyn aikana.

Keräsin aineiston toiminnallisella teematyöskentelyllä. Työskentelyn tarkoituksena oli tuottaa ryhmän yhteinen kollaasi, niin sanottu ”Elämäntaitojen seinä”. Tälle seinälle koottiin lasten ajatukset siitä, millaisia taitoja he tärkeiksi ja joita he kokisivat tarvitsevana tulevaisuudessa. Aineistoksi muodostui näin lasten kirjoittamat A4-kokoiset paperit. Lisäksi otin kunkin luokan ”Elämäntaitojen seinästä” valokuvan ja käytin muistin tukena myös äänitettä työskentelyn ajalta. Äänite oli hyödyllinen, sillä saatoin jälkikäteen palata johonkin lasten ajatukseen ja tarkistaa että muistin oikein. Tietoisuus sen olemassaolosta vapautti minut keskittymään työskentelyn ohjaamiseen mutta äänitettä ei ollut tarkoitus litteroida osaksi aineistoa. Olin varannut jokaista työskentelyä varten 1,5 tuntia aikaa. Tämän lisäksi varasin aikaa alku- ja loppuvalmisteluille. Alkuvalmisteluihin liittyi se, että luokassa oli oltava tyhjä seinä ja pulpetit

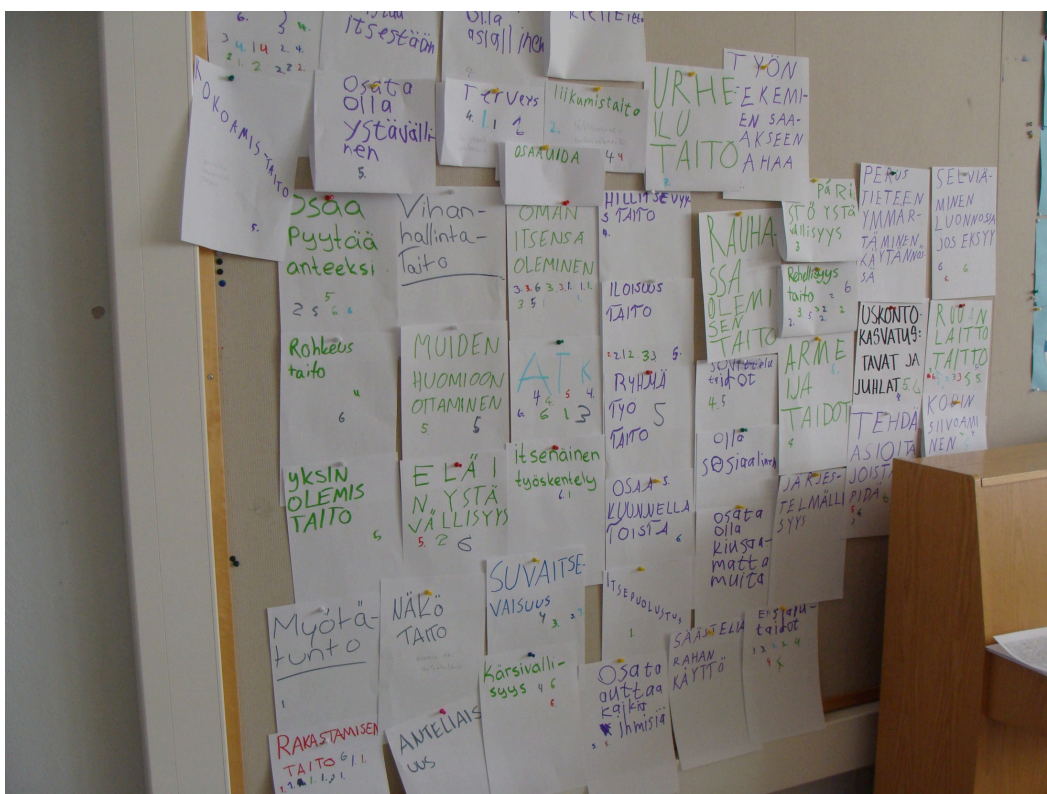
oli järjestettävä siten, että lapset näkevät tälle seinälle. Olin sopinut tästä erikseen opettajien kanssa ja he olivat tyhjentäneet käytettävän seinän valmiiksi. Jaoin jokaiselle pulpetille nipun valkoisia A4-papereita ja jokaiselle oppilaalle oman tussin. Lisäksi sivupöydälle oli varattu lisäpapereita. Varmistin myös että kamera ja minidisc-nauhuri oli valmiina. Työskentelyvaiheisiin liittyvä ajankäyttö vaihteli hiukan ryhmästä toiseen ja siksi se on merkitty noin aikana.

Luokkatyöskentely koostui viidestä vaiheesta (Liite 2.) Ensimmäisessä vaiheessa orientoiduttiin työskentelyyn. Kertasin lapsille mistä työskentelyssä oli kysymys ja muutaman esimerkin avulla pohdimme mitä kansalaistaidot voisivat olla. Yhtenä esimerkkinä käytin Yle:n nettiutisten artikkelia, jossa Suomen Punainen Risti ehdotti kansalaistaidoksi ensiaputaitoja ja haluaisi sen osaksi perusopetusta (Koskinen 2016). Toinen esimerkki oli kierrätys ja sen avulla havainnollistin mallin kirjoitettavasta paperista ja siitä miten paperit oli tarkoitus kiinnittää seinälle. Lisäksi joku oppilaista saattoi sanoa jonkun esimerkin. Itse käytin ensiaputaitoja ja kierrätystä esimerkkinä kaikille ryhmille. Muistutin siitä että kansalaistaito voi olla sellainen taito jonka he jo hallitsevat ja kokevat tärkeänä, mutta myös yhtä lailla sellainen jota ei vielä osata mutta se koettaisiin tärkeäksi. Tässä vaiheessa kerroin myös että nauhoitan työskentelyn muistin tueksi ja nauhoite hävitetään myöhemmin. Aikaa käytettiin noin 10-12 minuuttia.

Toinen vaihe oli itsenäisen työn vaihe. Jokainen oppilas kirjoitti A4-papereille taitoja joita koki tärkeäksi. Jokaiselle paperille sai kirjoittaa vain yhden taidon, mutta en rajannut mitenkään paperien määrää. Papereita sai hakea tarvittaessa lisää sivupöydältä. Kerroin myös ettei ole oikeita tai vääriä vastauksia eikä haittaa vaikka lapset kirjoittavat samojakin taitoja. Aikaa käytettiin noin 15 minuuttia. Kolmannessa vaiheessa keräsin oppilailta laput ja luin ne yksitellen ääneen. Tässä vaiheessa oli tärkeä varmistaa että kaikki lapset tietävät millaisesta tai mistä taidosta oli kysymys. Mikäli jotain lasten tarkoittamaa taitoa täytyi tarkentaa; esimerkiksi lasten ehdotus ”sosiaalisuustaidot” tarkoitti käytännössä käytöstapoja, niin minä kirjoitin tarkennuksen seinälle kiinnitettävään paperiin. Seinällä kutakin taitoa edusti vain yksi paperi ja niin sanotut kaksoiskappaleet laitettiin toiseen pinoon.

Lukemalla paperin itse ääneen, halusin varmistaa sen että kirjoittaja pysyy nimettömänä eikä lasten tarvinnut miettiä mitä muut sanovat. Muutaman kerran lapun kirjoittaja itse sanoi että lappu oli hänen kirjoittama ja hän tarkensi itse mitä oli tarkoittanut kirjoittamallaan lapulla. Koska papereita tuli paljon, pyysin oppilaita apuun niiden kiinnittämisessä seinälle. Kun laput oli saatu kiinnitettyä seinälle ja niiden tarkoitus selvennetty, otin seinästä valokuvan (kuvio 1). Aikaa käytettiin noin 35-40 minuuttia.

KUVIO 1: Elämäntaitojen seinä ryhmä 1: Äänestyksen jälkeen.

Neljännessä vaiheessa oli tarkoitus äänestää kaikista seinälle kiinnitetyistä taidoista Top 6-lista. Jokainen lapsi sai käydä antamassa äänensä siten että omasta mielestään tärkeimmälle antoi numeron 1, seuraavalle numeron 2 ja niin edelleen. Jokaisella lapsella oli käytettävänä kuusi sijaa ja näin saatiin muodostettua kunkin ryhmän Top 6-listaus. Aikaa käytettiin noin 10-15 minuuttia. Viidennessä vaiheessa tarkasteltiin lyhyesti "Elämäntaitojen seinää" ja käytiin pieni loppukeskustelu. Käytännössä ehdimme katsoa, mikäli joku nimetty taito nousi selkeästi yli muiden. Vain yhden luokan kanssa ehdittiin vielä pohtia, puuttuiko joku olennainen taito ja olisiko sitä äänestetty, mikäli se olisi ollut mukana. Lopuksi kerroin, että kunkin luokan ajatuksiin ja

”Elämäntaitojen seinään” palataan seuraavan syksyn aikana. Aikaa käytettiin noin 5 minuuttia.

5.3 Aineiston käsittely

Heti ensimmäisen työskentelyn jälkeen kävi selväksi, että materiaalia tulee todella paljon. Olin etukäteen varovasti ajatellut että kultakin ryhmältä tulisi noin 15-20 yksittäistä, konkreettista ja helposti luokiteltavaa taitoa. En ollut varautunut siihen että niitä tulisi 40-50 kappaletta ja osa hyvinkin abstrakteja taitoja. Tästä syystä jouduin myös ottamaan mukaan uuden teemaluokan, sillä en pystynyt luontevasti sijoittamaan kaikkia lasten vastauksia alkuperäisten teemojeni alle. Kun kaikki työskentelyt olivat ohitse, totesin myös että tarkastelemalla yhden ryhmän aineistoa olisin löytynyt vastaukset tämän opinnäytetyön kehityskysymyksiin. Huolimatta materiaalin runsaudesta tein tässä vaiheessa päätöksen ottaa mukaan kaikki neljä ryhmää. Mielestäni aineistosta tuli näin monipuolisempi, syvällisempi, realistisempi ja ehkä jopa todemmukaisempi kuin jos olisin tarkastellut vain yhden ryhmän aineistoa.

Jokaisen työskentelyn jälkeen kävin ensin lävitse kaikki ryhmältä tulleet taidot ja tein niistä aakkosellisen luettelon. Seuraavaksi listasin kaikki äänestyksessä ääniä saaneet taidot ja niiden saamat äänet sekä laskin niiden vertailupisteet. (Liite 3.) Näin selviää ryhmäkohtaisesti millaisia taitoja lapset ehdottivat kansalaistaidoiksi ja kuinka monta yksittäistä taitoa nimettiin. Tämän jälkeen pyrin hahmottamaan lasten ajatukset kansalaistaidoista jakamalla ne määrittelemiini teemaluokkiin. Taitojen sijoittelu heti tuoreeltaan osoittautui myöhemmin kirjoitusvaiheessa arvokkaaksi, sillä pape-reissa oli tarkennuksia ja havaintoja jotka olisivat muuten voineet unohtua. Yksittäisten taitojen jaottelu ei ollut niin yksiselitteinen kuin olin etukäteen ajatellut ja jouduin tarkasti miettimään mikä taito kuului mihinkin teemaluokkaan. Tämä teemajaottelu on minun tekemäni, mutta joku muu olisi saattanut tehdä sen toisin. Olen käyttänyt oh-jenuorana erilaisia koulutusmateriaaleja, joissa samoja teemoja on käsitelty, mutta nimikkeet saattavat olla erilaisia. Itse käytän mieluummin sanaa kaveritaidot kuin so-siaaliset taidot sillä ne kertovat lapsille paremmin millaisista taidoista on kysymys. Koska materiaalia tuli paljon ja listasta tuli pitkä, niin päätin että sijoitan kaikki taulu-kot ja kuviot näkyviin lukuun 6, jossa tarkastelen tuloksia ja johtopäätöksiä. Käyttä-

mäni teemaluokat nousivat suoraan omasta ammattityöstäni käsin ja tarvitsin niitä pystyäkseen tarkastelemaan lasten ajatusten ja oman työni rajapintoja. Tämä auttoi myös hahmottamaan oman ammattityöni teemoja paremmin. Teemaluokiksi muodostuivat:

1. Kaveri-, vuorovaikutus- ja ryhmätyötaidot
2. Tunnetaidot
3. Uskontokasvatus: tavat ja juhlat
4. Retkeilytaidot
5. Ensiapu- ja turvavallisuuskasvatus
6. Ympäristökasvatus: kierrätys
7. Liikunta ja kädentaidot
8. Muut taidot

Teemaluokkaan 8, Muut taidot, sijoitin kaikki ne yksittäiset taidot, jotka eivät luontevasti menneet muiden teemojen alle mutta joita tarvitsin jatkotyöskentelyssä. Sen jouduin vielä jakamaan kuuteen alaluokkaan.

- A. Elämän perustaidot
- B. Filosofiset taidot
- C. Kodin- ja taloudenhoitotaidot
- D. Tiedolliset taidot
- E. Tieto- ja viestintätekniikka
- F. Työelämätaidot

Ryhmiä Top 6-äänestystulokset kertoivat siitä minkä teemaluokan taidot, juuri kyseessä olevan ryhmän mielestä, nousivat tärkeimmiksi. Äänestyksessä seinällä näkyivät ryhmän ehdottamat yksittäiset taidot, jotka he siis asettivat tärkeysjärjestykseen 1-6. Vaikka lapset äänestivät yksittäisistä taidoista, niin pystyäkseen tarkastelemaan aineistoa hallittavana kokonaisuutena, esittelen tulokset siten että saadut äänet näkyvät teemaluokittain. Äänestyksen jälkeen sijoitukset oli vielä pisteytettävä siten että 1. sija sai kuusi pistettä, 2. sija sai viisi pistettä, 3. sija sai neljä pistettä, 4. sija sai kolme pistettä, 5. sija sai kaksi pistettä ja 6. sija sai yhden pisteen. Näin eniten pisteitä saanut teema muodostui tärkeimmäksi teemaluokaksi.

6 TULOSTEN ESITTELY JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Täytyy myöntää että lapsilta tullut aineisto vei mennessään. Mutta ehkä juuri aineiston paljous toi esille ryhmien tuotosten ainutkertaisuuden ja omanlaisuuden. Aineistosta olisi voinut tehdä vaikka minkälaisia ristiintaulukointeja, esitellä tulokset yhtenä isona ryhmänä tai ryhmittäin tai vaikka pureutua yksittäisiin taitoihin. Miten esittelen tulokset lukijaystävällisesti mutta myös niin että saan itselleni oleellisimman? Opin näytetyön kannalta oleelliseksi nousi tietysti se millä saan vastattua kehityskysymyksiin, mutta halusin myös että lasten ajattelun syvyys ja laajuus tulee näkyviin. Tämän vuoksi tarkastelen yksittäisiä taitoja vain erilaisin nostoin huomionarvoisista ja mielenkiintoisista kohdista, sekä tietysti uusien teemaideoiden osana. Kokonaisuuden kannalta päädyin kuitenkin esittelemään tuloksia teemaluokista käsin.

Ennen varsinaisten tulosten purkamista ja niiden läpikäymistä koen tärkeäksi pohtia muutamia sanoja teematyöskentelyjen sujumista. Yleisenä havaintona oli se että itse työskentely, siinä käyty keskustelu ja ryhmässä toimiminen onnistuivat viidesluokkalaисilta paremmin. He maltoivat odottaa omaa puheenvuoroaan ja seuraavan vaiheen alkamista paremmin kuin neljäsluokkalaiset. Viidesluokkalaisten keskittymiskyky oli hiukan parempi, sillä jouduin muistuttamaan ja palauttamaan keskittyminen käsillä olevaan tehtävään pelkästään neljänsien luokkien kanssa. Neljäsluokkalaisten parissa heräsi myös enemmän levottomuutta sen jälkeen kun he olivat kirjoittaneet omat ehdotuksensa ja olisi pitänyt odottaa muita. Tämä tarkkaavaisuuden taito ja vireys- ja valppaustilan säilyttäminen erottaa selvästi vielä alaluokilla esimerkiksi toisluokkalaisten viidesluokkalaisestä. Tässä otos oli tietysti pieni, mutta mielestäni tämä näkyi jonkin verran ryhmien työskentelyissä. Sen sijaan esimerkiksi omien mielipiteiden perustelussa ei esiintynyt eroja vaikka neljäsluokkalaисilta tuli enemmän tärkeitä kysymyksiä esimerkiksi tehtäväksi antoon liittyen. Katsoisin että ne johtuvat enemmän yksilöllisistä eroista kuin luokka-aste eroista. Hauskana yksityiskohtana oli huomio siitä että jokaisessa ryhmässä oppilaat kiinnittivät huomiota siihen minkä värinen tussikynä heillä oli. Minulla ei ollut samanvärisiä kyniä kaikille, vaan ne olivat neljää eri väriä ja useammalla oppilaalla oli kuitenkin saman värinen kynä. Jokaisessa luokassa oli muutama oppilas jotka halusivat vaihtaa kynän mieluuisamman väri-

seen ja täytyy sanoa että tätä en osannut odottaa. Ensimmäisen luokan oppilailta kylläkin, mutta en enää viidennen luokan oppilailta.

Kun kirjasin lasten ajatuksia, käytin tarkoituksella suoria lainauksia heidän kirjoittamistaan papereista, sillä ne toivat hyvin esille lasten ajattelun syvyyden ja paikoitellen myös tilannehumorin. Halusin tällä varmistaa sen että lasten ajatukset pääsivät aidosti mukaan (Kuula 2010, 15). Lasten kirjoittamat paperit kertoivat myös lasten kielellisistä ja kognitiivisista taidoista ja huomiot niistä vahvistivat yhteisen läpikäymisen tärkeyttä (Nieminen 2010, 37). Termien läpikäyminen olikin tämän työskentelyteeman kannalta erittäin tärkeää niin kuin seuraavista esimerkeistä näkyy. Lasten käyttämät termit eivät välttämättä tarkoittaneet kirjaimellisesti juuri sitä mitä lapussa luki. Lisäksi oli otettava huomioon se että minä aikuisena, saatoin ymmärtää jonkin sanan eri tavalla kuin sitä ehdottanut lapsi tai että lapsen ajatus olikin paljon laajempi kuin minun. Esimerkkinä ”näkötaito”, joka kirjoittajan mukaan tarkoitti sitä että ”voidaan olla montaa mieltä asioista tai voi olla eri mielipiteitä”. Tässä aikuinen olisi luultavasti käyttänyt termiä erilaiset näkökulmat. ”Liikkumistaito” taas tarkoitti kirjoittajan mukaan sitä että ”esimerkiksi tietää millä bussilla pääsee keskustaan”. Aikuinen olisi voinut puhua kyvystä käyttää eri kulkuvälineitä. Selitystä kaipasi myös termi ”elekielentaito” ja tässäkin kirjoittaja itse tarkensi termiä ”se on tunteiden tunnistamista kun katsoo toista”. Lisäselitystä ei vaatinut termi ”olla surullinen”, mutta todella syvällinen oli lapun kirjoittajan kommentti, ”jos ei osaa olla surullinen, niin ei voi olla iloinenkaan”. Vaikka kävimme yhdessä lävitse kaikki termit ja yritin mahdollisimman hyvin varmistaa että kaikki ovat ymmärtäneet ne samalla tavalla, niin sataprosenttista varmuutta asiasta ei ole. Voi olla että joku ei kehdannut tai uskaltanut kysyä tarkennusta jostain termistä ja tämän takia äänesti tietyllä tavalla. Tämä termien nimeäminen voi myös olla teematyöskentelyn heikko kohta. Lapset saattoivat nimittäin toisessa ryhmässä valita seinälle sellaisia yksittäisiä taitoja jotka toinen ryhmä sijoitti jonkun laajemman teeman alle. Tällöin esimerkiksi äänestyksessä näytti siltä että luokalla oli enemmän taitoja esitettävänä, vaikka toinen ryhmä oli osannut niputtaa taitoja jo valmiiksi jonkun teeman alle. Tätä on syytä pohtia jatkossa tai ainakin niin että työntekijä tiedostaa tämän seikan. Mielestäni kaikista edellä olevista seikoista voimme kuitenkin tehdä muutaman tärkeän huomion. Koululuokat ovat erilaisia jopa saman luokka-asteen sisällä eikä ikä välttämättä yksinään ole merkittävä tekijä. Tärkeässä roolissa ovat myös totutut työskentelytavat ja se että yksilöt vaikuttavat toistensa mielipiteisiin

erilaisissa asioista, sekä hyvässä että pahassa. Itse sain taas vahvistusta sille että tämäntapainen teematyöskentely toimii onnistuneesti tutussa ryhmässä. Mikäli ohjaaja ei voi käydä luokassa ennen teematyöskentelyä niin on ainakin hyvä keskustella opettajan kanssa siitä millaisia työskentelytapoja hän on käyttänyt ryhmässä ja millaisia ryhmänhallintahaasteita hän näkee että ryhmässä on.

Aiemmin luvussa 5 pohdin tämän tapaisen työskentelyn haasteita. Yksi niistä liittyi tutun ohjaajan ja sitoutumattoman tutkijan roolin yhdistämiseen. Lisäksi tutkijana pitäisi pysyä ulkopuolisena, esittää asiat sitoutumattomasti ja neutraalisti. Opinnäytetyön teemat voivat kuitenkin nousta aiheista joihin on jonkinlainen henkilökohtaisesti suhde. Onko ulkopuolisuus silloin mahdollista ja millä tavoin? Itselläni sitoutumattomuuden ja neutraaliuden kysymystä jouduin pohtimaan kun eräässä luokassa muutama oppilas teki mielestäni epäasiallisia kommentteja tiettyyn taitoon liittyen. Tässä vaiheessa en onnistunut toimimaan täysin ulkopuolisena vaan koin tärkeäksi ottaa kantaa myös asennekasvattajana. Tämä tapahtui työskentelyn loppupuolella, sen jälkeen kun lapset olivat jo kirjoittaneet yksittäiset taidot papereille ja niitä käytiin lävitse. Asiasta käyty keskustelu oli kuitenkin hyvä ja tarpeellinen, mutta en voi tietää oliko sillä merkitystä siihen miten oppilaat äänestivät kyseessä olleesta aiheesta. Toinen heikkous liittyy äänestystapaan. Äänestys suoritettiin tässä avoimena ja vaikka kaikki antoivat äänensä samaan aikaan niin en voi tietää vaikuttivatko muiden näkyvillä olleet äänet äänestyskäyttäytymiseen. Keskittyivätkö äänet esimerkiksi jollekin tietylle taidolle? Jotain vaikutusta muiden antamilla äänillä voi olla, mutta ainakin yhden ryhmän äänet hajautuivat niin laajasti että siinä kohdassa voidaan sanoa että tällaista äänten keskittymistä ei tapahtunut. Kuitenkin äänestystilannetta voisi kehittää esimerkiksi siten että äänet kirjataan paikallaan istuen jonkinlaiseen taulukoon. Äänestystavassa en pystynyt myöskään kontrolloimaan sitä annettiinko äänet ohjeiden mukaan ja äänestivätkö kaikki. Eräällä luokalla joku sanoi jo teematyöskentelyn aikana ettei aio äänestää ja tämä tietysti varmistui tuloksista. Yhdellä luokalla tehtiin kuitenkin juuri niin kuin ohjeet oli eli tuloksissa näkyy oikea määrä annettuja sijoitusääniä. Kolmantena heikkoutena mainitsen teematyöskentelyn alussa käytetyt esimerkit. Vaikka yritin minimoida omien esimerkkieni määrän, niin on otettava huomioon se että esimerkit vaikuttavat aina tavalla tai toisella. Tulivatpa ne minulta tai toisilta oppilailta. Kuinka monen mieleen tuli kirjoittaa paperille ”bisneksenteko taito”,

kun sen toinen oppilas nimesi alussa esimerkkinä? Todennäköisesti aika monen sillä vain siltä luokalta tuli ylipäättään ”bisnesmainintoja”.

Tämän opinnäytetyön tulokset eivät ole yleistettävissä. Ne eivät kerro kaikkien Järvenpään neljäs- ja viidesluokkalaisten mielipiteistä. Ne ovat tietyn ryhmän, tietyssä hetkessä syntyneitä mielipiteitä. Mielipiteitä, jotka voivat olla muuttuvia, hetkestä tai fiiliksestä riippuvaisia. Ne olivat olla myös mielipiteitä joihin toisten mielipiteet vaikuttavat tai eivät vaikuta. Tämän työskentelyn aikana ei myöskään pohdittu mielipiteiden taustalla olevia syitä tai ympäristön vaikutusta mielipiteisiimme. Vaikka tulokset olivat minulle tärkeitä tämän opinnäytetyön kannalta, niin näkisin että lapsille tärkein oli varmasti yhteinen keskustelu aiheesta.

6.1 Teemaluokat ja lasten ehdottamat kansalaistaidot

Tässä alaluvussa käsittelen sitä millaisia taitoja lasten mielestä kaikkien olisi hyvä osata. Nämä vastaavat opinnäytetyön ensimmäiseen kysymykseen siitä mitkä tai millaiset taidot olisivat lasten mielestä kansalaistaitoja. Koska lasten ajattelun laajuus ja syvyys pääsi yllättämään minut täysin, halusin näkyviin kaikki lasten ehdottamat yksittäiset taidot. Ne näkyvät alla olevassa taulukossa teemaluokkiin jaettui-
na (taulukko 1). Halusin että lasten ääni näkyy mahdollisimman hyvin ja siksi säilytin tarkasti lasten sanamuodot ja ilmaisut. Koska materiaalia oli paljon, jouduin tekemään luettelosta tiiviimmän ja muotoilultaan erilaisen kuin muu asiakirja. Näin se on myös lukijaystävällisempi. Numeroidut otsikot ovat ammattityöstäni nousevat teemaluokat joiden alle sijoitin lasten nimeämät taidot. Joitain sanoja tarkensimme yhdessä lasten kanssa ja nämä tarkennukset on eroteltu lainausmerkein. Joissain tapauksissa lapun kirjoittaja tarkensi itse ”että tarkoitin tällä...”. Jotkut taidot voivat esiintyä useamman kerran hiukan eri nimellä, riippuen siitä minkä termin ryhmän lapset valitsivat. Esimerkiksi joku oppilas käytti sanaa ”tietotekniikka”, toinen ”internetin käyttö” ja kolmas sanaa ”atk”. Viimeisenä oleva numero tarkoittaa montako yksittäistä mainintaa tästä taidosta oli. Minä en siis ehdottanut seinälle kiinnitettävää termiä, vaan lapset päättivät sen itse. Esimerkiksi yhdessä ryhmässä seinälle kiinnitettiin termi ”ryhmätyötaidot” kun taas toisessa ryhmässä oli näkyvissä useampi itsenäinen taito ryhmätyötaitoihin liittyen.

TAULUKKO 1. Kaikkien ryhmien yksittäiset taidot teemaluokkiin jaettuina.

1 Kaveri-, vuorovaikutus- ja ryhmätyötaidot

- Anteliaisuus "voi antaa muille myös apua, ei tarvitse olla rahaa tai tavaraa" 1
- Arvostaa toista 4
- Auttaa muita työntekijöitä 1
- Auttaminen 1
- Avulias 9
- Avun pyytäminen 1
- Ei kiusaa 2
- Ei saa kiusata 1
- Epäitsekkyys 1
- Hienotunteisuuden taito 3
- Hienotunteisuus 4
- Hienovaraisuus 2
- Hyvä käyttäytyminen jokaista ihmistä kohtaan 1
- Hyvät tavat 1, ks. hyvät tavat/tervehtiä kauniisti/käyttäytyä "ei pelleile"
- Itsehillintä 1
- Itsenäinen työskentely 1
- Johtamistaito "kun on pomo täytyy osata johtaa toisia" 1
- Järjestelmällisyys 1
- Keskittyminen "hiljentyminen, tehdä tehtäviä niin ettei häiritse muita" 2
- Kiittäminen 1
- Kiltteys "olla kiltti toiselle" 1 = ystävällisyys, olla ystävällinen 7
- Koulun käyminen "osata työskennellä ryhmässä" 1 ks. yhteistyö
- Kunnioittaa toisia 10
- Kunnioittaa toisten päätöksiä 1
- Kuunnella toista 5
- Käyttäytyä "ei pelleile" 1, ks. hyvät tavat/tervehtiä kauniisti/käyttäytyä, "ei pelleile"
- Luotettava ja reilu 2 + rehellinen 2
- Mielenpitemin sanominen 1
- Muiden auttaminen 5
- Muiden auttaminen kaikkialla 1
- Muiden huomioonottaminen 1: lapset päättivät että kaikki alla nuolella merkityt ovat muiden huomioonottamista: → voisivat olla myös kaveritaitoja
  - ei hauku 1
  - ei komentele 1
  - hyvänä kaverina olo 1
  - itserakkauden hillintätaidot 1
  - käyttäytymistaito 2
  - osaa kehua toista 1
  - tervehtiminen 1
  - toisen kunnioittaminen 2
- Muiden kunnioittaminen 1
- Muiden puolustaminen 1
- Negatiivisen vastauksen hyväksyminen "osaa sanoa ei: tupakka, alkoholi, muita asioita" 1
- Nähdä asiat positiivisesti 4
- Näkötaito "voi olla monta mieltä asioista" 1
- Olla oma itsensä 1
- Olla rehellinen 1
- Olla sosiaalinen 4
- Oman mielipiteen kertominen ".. sanominen, itsensä ilmaisu" 3
- Oman äänen käyttö 1
- Osaa kuunnella ja auttaa toisia 1
- Osaa pyytää anteeksi 1
- Osata auttaa kaikkia ihmisiä 6
- Osata olla asiallinen 1
- Osata olla kiusaamatta muita 1
- Osata olla ystävällinen 10
- Osata sovitella riitoja 1
- Rehellisyys, rehellisyystaito 5
- Reiluus 1
- Ryhmätyötaidot 9
- Ryhmätyötaito 7: "lapset päättivät että alla nuolella merkityt ovat myös ryhmätyötaitoja"
  - kommunikointi 5
  - osaa olla tai tehdä työtä eri ihmisten kanssa 6
- Sovittelutaidot 1
- Suvaitsevaisuus, hyväksyminen 2
- Tehdä asioita joista ei pidä "tehdä juttuja esim. jonkun kanssa vaikka ei pitäisikään siitä" 2
- Tervehtiä kauniisti 1, ks. hyvät tavat/tervehtiä kauniisti/käyttäytyä "ei pelleile"
- Toisen hyväksyminen 1
- Toisen ihmisen kuunteleminen 3
- Toisista huolehtiminen 1
- Totuuden puhuminen 1
- Tunnustaminen "kun on tehnyt jotain väärin" 1
- Työskentely erilaisten ihmisten kanssa 2
- Vastuun taito 1
- Yhteistyö "osaa tehdä työtä yhdessä muiden kanssa" 1, ks. koulun käyminen
- Yhteistyötaitot 3
- Ystävällinen muille 3

2 Tunnetaidot

- Anteeksi antaminen 1
- Ei kosta tai kanna kaunaa toiselle 2
- Ei saa hermoilla töissä tai työkokouksessa 1
- Elekielentaito "tunteiden tunnistaminen kun katsoo toista" 1
- Elämän arvostus "arvostaa sitä mitä on ja mitä saa" 2
- Hillitsevyystaito "osaa hillitä itsensä, ei tee mitä tahansa" 1
- Hyvän mielen tuottaminen 1
- Hyväntahtoisuus 1
- Iloinen asenne, olla iloinen 2
- Iloisuustaito, leikkimielisyys 3
- Itsehillintä "ei ala raivoamaan" 8
- Itsestään pitäminen "hyväksyy itsensä" 1
- Kärsivällisyys 13
- Lohduttaminen 1
- Myötätunto 1
- Olla rehellinen itselleen 1
- Olla surullinen 1
- Oman itsensä oleminen "uskaltaa olla oma itsensä, aitous" 2
- Paineensietokyky "ei ota kauheasti stressiä" 1
- Rakastamisen taito 2
- Rauhasa olemisen taito "ei vihaa välillä, pysyä rauhallisena" 2
- Rohkeustaito 1
- Sovun antaminen "antaa toiselle anteeksi" 1
- Tunnetaidot 3
- Urheus "rohkea, pelottavissa tilanteissa, uskalltaa puhua" 1
- Vihan hallinta 1
- Vihan hallintataito 1
- Yksin olemistaito 1
- Ymmärtämistaidot "lapun kirjoittaja selvensi itse: jos joku on kuollut niin ymmärtää toista" → myötätunto 1
- Ystävyys "se on eri kuin olla ystävällinen" 1
- Ystävällisyys 2

3 Uskontokasvatus: tavat ja juhlat

- Ei mainintoja

4 Retkeilytaidot

- Armeijataidot 1
- Kartanlukutaidot "autolla, kaupungissa, maastossa retkeily" 1
- Selviäminen luonnossa jos eksyy 1

5 Ensiapu ja turvallisuuskasvatus

- Ensiapu- ja pelastustaidot 15
- Ensiapu 29
- Ensiapu/elvytys 10, ks. ensiapu/hätänumeroon soittaminen/toimia tulipalon syttyessä
- Hätänumeroon soittaminen 1, ks. ensiapu/hätänumeroon soittaminen/toimia tulipalon syttyessä
- Osaa uida 2
- Pelastautumistaidot "...eri asia kuin muiden pelastaminen" 2
- Toimia tulipalon syttyessä 1, ks. ensiapu/hätänumeroon soittaminen/toimia tulipalon syttyessä

6 Ympäristökasvatus ja kierrätys

- Kierrätys 20
- Roskata ei saa 3
- Ympäristöystävällisyys 1

7 Liikunta ja kädentaidot

- Kokoamistaito "käsityöt, huonekalujen kokoaminen, tavaroiden korjaus ettei tarvitse maksaa muille, legojen kokoaminen" 2
- Korjaustaito 1
- Liikunta ja urheilu 5
- Ompeleminen "pieniä ja isompia juttuja, nappi kiinni" 1
- Pyörällä ajaminen 1
- Rakennustaito 1
- Urheilutaito/Liikuntataidot 1

8 Muut

- Ajattelun taito 1
- Atk 1
- Autolla ajaminen "voi olla ammatti esim. taksi, linja-auton kuljettaja, ambulanssin kuljettaja"
- Bisneksen teko 10
- Eläimen hoito ja huolehtiminen 2
- Eläinystävällisyys 1
- Harrastukset 1 → tämän alle voi niputtaa ns. harrastuksia "esim. pelaaminen ja pyöräily olivat harrastuksia"
- Hiljaisuuden taito 1
- Hillitsevyystaito "osaa hillitä itsensä, ei tee mitä tahansa, osaa ajatella loppuun asti" 2
- Hoitaa itseään "pitää huolta itsestä, syödä oikein, ottaa lääkkeitä kipeänä, nukkua" 1
- Hoitaa lapsia "voi olla työ"
- Internetin käyttö 5
- Itsenäiset taidot "osaa tehdä itse asioita, toiset eivät tee minun puolesta" 1
- Itsepuolustus 3
- Itsestään huolehtiminen "vastuullinen elämä" 2
- Kaikilla asioilla ei ole niin paljon väliä 1 = "ymmärtää mikä on tärkeää ja mikä ei"
- Kellonajat 1
- Kielien puhuminen + osata puhua eri kieliä työn kannalta 5
- Kielitaito 4
- Kodin siivoaminen, siivoamistaito 7
- Kodin ylläpito ja kotityöt, "tehdä erilaisia kotitöitä" 14
- Kotiaskareiden tekeminen "siivous, pyykinpesu, tiskaus" 3
- Koulutus "että pääsee töihin" 1
- Liikkumistaito "liikkuminen eri kulkuvälineillä, tietää esimerkiksi mikä bussi menee keskustaan" 4
- Olla bisnesihminen 1
- Oppitaidot "koulutaidot" 2
- Osaa laskea "esim. kaupassa" + kaupassa käynti 5
- Osaa urheilla 2
- Osata ottaa vastuu itsestään, "elämistaito" 12
- Osata tehdä työtä 2,
- Pelaaminen "erilaisia pelejä tietokoneella ja lautapelejä" 2
- Perustieteen ymmärtäminen käytännössä 1
- Rahan käyttö "rahan oikeinkäyttö, rahan säästäminen, raha-asioiden hoitaminen" 22
- Rahan käyttö "velkojen maksu" 1
- Rahan säästö 1
- Ruoanlaitto, ruoanlaittotaito 36
- Selittäminen 3
- Siisteys "eri kuin siivoaminen" 1
- Soittaminen "soittimen soittaminen" 1
- Sotiminen "armeijataidot, sotilastaitoja" 1 → keskusteltiin sotapeleistä ja oikeasta sodasta ja rauhan arvostuksesta
- Terveystaito "lääkkeet - miten käytetään, ihmisestä oppiminen - ihmisen anatomia: mitä olette oppineet - "ihan liikaa" 1
- Tietotekniikka 1
- Työn tekeminen 1
- Työn tekeminen saadakseen rahaa 2
- Työnhakutaito 11
- Työnteko 1
- Uusien asioiden oppiminen ja ymmärtäminen 6
- Vastuullinen elämä "pitää huolta itsestä, osaa tehdä asioita" 1
- Viisauden taito 1

Luettelosta tuli todella laaja sillä lasten mainitsemia yksittäisiä taitoja tuli peräti 428 kappaletta. Tämän jälkeen yksittäiset taidot eivät näy enää sanallisissa muodoissaan vaan lukuina teemaluokkien alla. Alla olevasta kuviosta näkyy yhdellä silmäyksellä kaikkien teemaluokkien lukumääräiset maininnat, esimerkiksi teemaluokkaan 1 sijoitui 176 lasten nimeämää yksittäistä taitoa. (kuvio 2).

KUVIO 2. Yksittäiset maininnat taidoista teemoitettuna.

Kuten edellisestä kuviosta on nähtävissä, niin teemaluokka 8 Muut taidot, sai kaikin eniten yksittäisiä mainintoja. Siitä syystä minun oli avattava se vielä tarkemmin ja nyt nähtävillä ovat kaikki lasten ehdottamat yksittäiset maininnat. Alla olevasta taulukosta näkyy miten lasten ehdotukset sijoittuivat kuuteen alaluokkaan, A-F (taulukko 2). Termin perässä näkyvä numero kertoo edelleen yksittäisten mainintojen määräs-

TAULUKKO 2. Teemaluokka 8 jaettuna alaluokkiin A-F.

A. Elämän perustaidot

- Hoitaa itseään "pitää huolta itsestä, syödä oikein, ottaa lääkkeitä kipeänä, nukkua" 1
- Itsenäiset taidot "osaa tehdä itse asioita, toiset eivät tee minun puolesta" 1
- Itsestään huolehtiminen "vastuullinen elämä" 2
- Kellonajat 1
- Liikkumistaito "liikkuminen eri kulkuvälineillä, tietää esimerkiksi mikä bussi menee keskustaan" 4
- Osata ottaa vastuu itsestään, "elämistaito" 12
- Terveystaito "lääkkeet - miten käytetään, ihmisestä oppiminen - ihmisen anatomia: mitä olette oppineet - "ihan liikaa" 1
- Vastuullinen elämä "pitää huolta itsestä, osaa tehdä asioita" 1

B. Filosofiset taidot

- Ajattelun taito 1
- Hiljaisuuden taito 1
- Hillitsevyystaito "osaa hillitä itsensä, ei tee mitä tahansa, osaa ajatella loppuun asti" 2
- Kaikilla asioilla ei ole niin paljon väliä 1 = "ymmärtää mikä on tärkeää ja mikä ei"
- Selittäminen 3
- Sotiminen "armeijataidot, sotilastaitoja" 1 → keskusteltiin sotapeleistä ja oikeasta sodasta ja rauhan arvostuksesta
- Viisauden taito 1

C. Kodin- ja taloudenhoito

- Kodin siivoaminen 1
- Kodin ylläpito ja kotityöt 8
- Kotiaskareiden tekeminen "siivous, pyykinpesu, tiskaus" 3
- Kotitalous "tehdä erilaisia kotitöitä" 1 + siivous 1, ruoanlaitto 5
- Kotityötaidot 5
- Osaa laskea "esim. kaupassa" + kaupassa käynti 5
- Rahan käyttö "rahan oikeinkäyttö, rahan säästäminen, raha-asioiden hoitaminen" 22
- Rahan käyttö "velkojen maksu" 1
- Rahan säästö 1
- Ruoanlaitto 31
- Siisteys 1
- Siivoamistaito 5

D. Tiedot ja taidot

- Eläimen hoito ja huolehtiminen 2
- Eläinystävällisyys 1
- Harrastukset 1
- Itsepuolustus 3
- Kielien puhuminen "kielitaidot" "osata puhua eri kieliä työn kannalta" 9
- Oppitaidot "koulutaidot" 2
- Pelaaminen "erilaisia pelejä tietokoneella ja lautapelejä" 2
- Perustieteen ymmärtäminen käytännössä 1
- Soittaminen "soittimen soittaminen" 1
- Uusien asioiden oppiminen ja ymmärtäminen 6

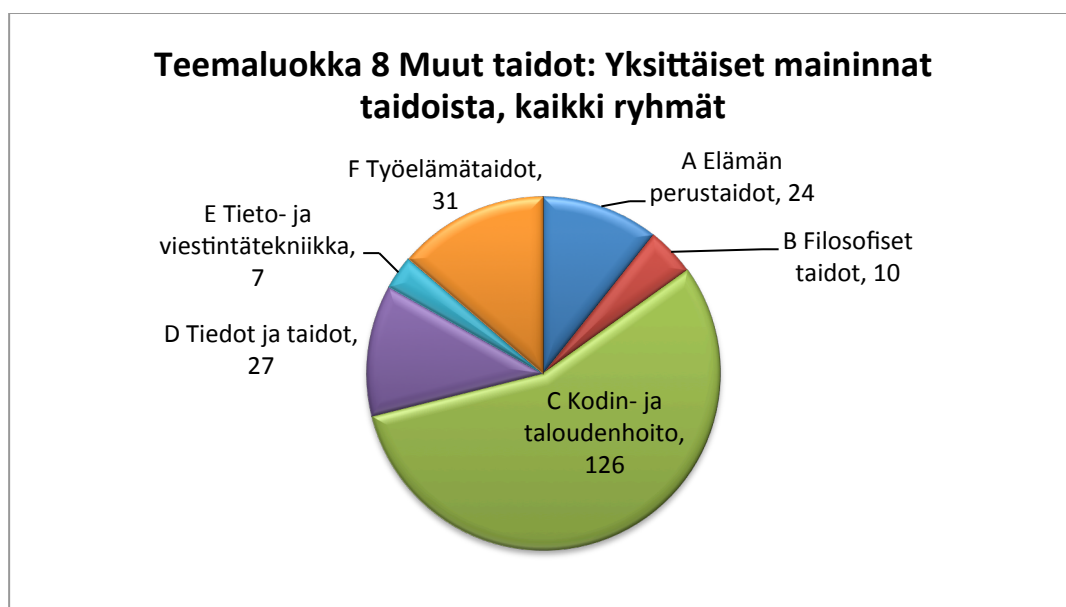
E. Tieto- ja viestintätekniikka

- Atk 1
- Internetin käyttö 5
- Tietotekniikka 1

F. Työelämätaidot

- Autolla ajaminen "voi olla ammatti" 1
- Bisneksen teko 10
- Hoitaa lapsia "voi olla työ" 1
- Koulutus "että pääsee töihin" 1
- Olla bisnesihminen 1
- Osata tehdä työtä 2
- Työn tekeminen 1
- Työn tekeminen saadakseen rahaa 2
- Työnhakutaito 11
- Työn teko

Alla on vielä nähtävissä miten yksittäiset maininnat sijoittuivat näihin uusiin alaluokkiin (kuvio 3).

KUVIO 3. Teemaluokka 8 jaettuna kuuteen alaluokkaan A-F.

Tarkastelemalla aineistoa sain muodostettua käsityksen siitä millaisia taitoja näiden ryhmien lapset käsittivät kansalaistaitoina. Lasten ajatuksia oli häkellyttävä lukea ja kuten sivulta 48 alkavasta taulukosta nähdään, niin lasten ajattelu oli todella laajaa ja syvällistä (taulukko 1 ja 2). Aineistosta voidaan löytää perinteisiä taitoja kuten kodin-

hoito- ja taloudenhoitotaidot, samoin kuin ensiaputaidot. Nämä nousivat myös äänestuksessa kärkisijoille. Mutta sijansa ovat saaneet myös erilaiset, voisiko sanoa, filosofiset taidot. Kaikkia lasten nimeämiä taitoja ei voida yksittäisinä taitoina nimittää kansalaistaidoiksi, mutta tietyn teeman osana se voisi olla mahdollista. Sen takia käsittelin niitä osana omia teemaluokkiani. Oli mielenkiintoista huomata yhtäläisyyksiä lasten ajatusten ja vuoden 1966 komiteamietinnön välillä. Olen käsitellyt komiteamietintöä aikaisemmin luvussa 4.3.1. Voiko siis sanoa että komitea oli perusteluissaan aikaansa edellä, sillä näen että samat perusteet pätevät yhä, tosin laajempina kuin aikaisemmin. Monet lasten ajatuksista olisi voitu sijoittaa tämän komiteamietinnön nimeämien teemojen alle mutta muutama poikkeuskin löytyi. Lasten nimeämistä taidoista puuttui kolme teemasisältöä. He eivät vastauksissaan maininneet lainkaan alkoholinkäyttöä, joka mietinnössä oli nimellä raittiuskasvatus. Tosin ehkä onkin hyvä että sitä ei ajatella kansalaistaitona mutta olin ajatellut etukäteen että joku termi olisi voinut tulla. Vertailukohtana voisi olla että esimerkiksi maininta ”terveystieto = tietää miten lääkkeitä käytetään”. Nykylapset eivät myöskään käyttäneet termiä väestönsuojelu, joka vuonna 1966 löytyi ensiaputaitojen alta. Sen sijaan löytyi useita mainintoja ”osaa toimia tulipalon sattuessa, pelastustaidot ja pelastautuminen” jotka mielestäni voitaisiin ajatella liittyvän myös väestönsuojeluun. Lasten kanssa keskustelussa ei puhuttu pelkästään siitä että osaa itse pelastautua, vaan lapset kokivat tärkeänä myös sen että ”osaa pelastaa tai auttaa muita”. Kaikkein yllättävin oli kuitenkin liikennesääntöjen tai -taitojen puuttuminen. Ainoa maininta jonka olisi voinut ajatella liittyvän tähän oli ”oikean liikennevälineen” valinta. Tietotekniikka taas puuttui terminä vuoden 1966 mietinnöstä, mutta sanamuoto ”jatkuvasti muuttuvan yhteiskunnan tarpeet” oli tässä tapauksessa mielestäni tärkeä. Sen aikaisissa oppikirjoissa tekniseen kehitykseen liittyi esimerkiksi puhelimenkäytön opettelua. Joten ei ole varmaan kaukaa haettua ajatella että nyt samaa sisältöä on tieto- ja viestintätekniikassa.

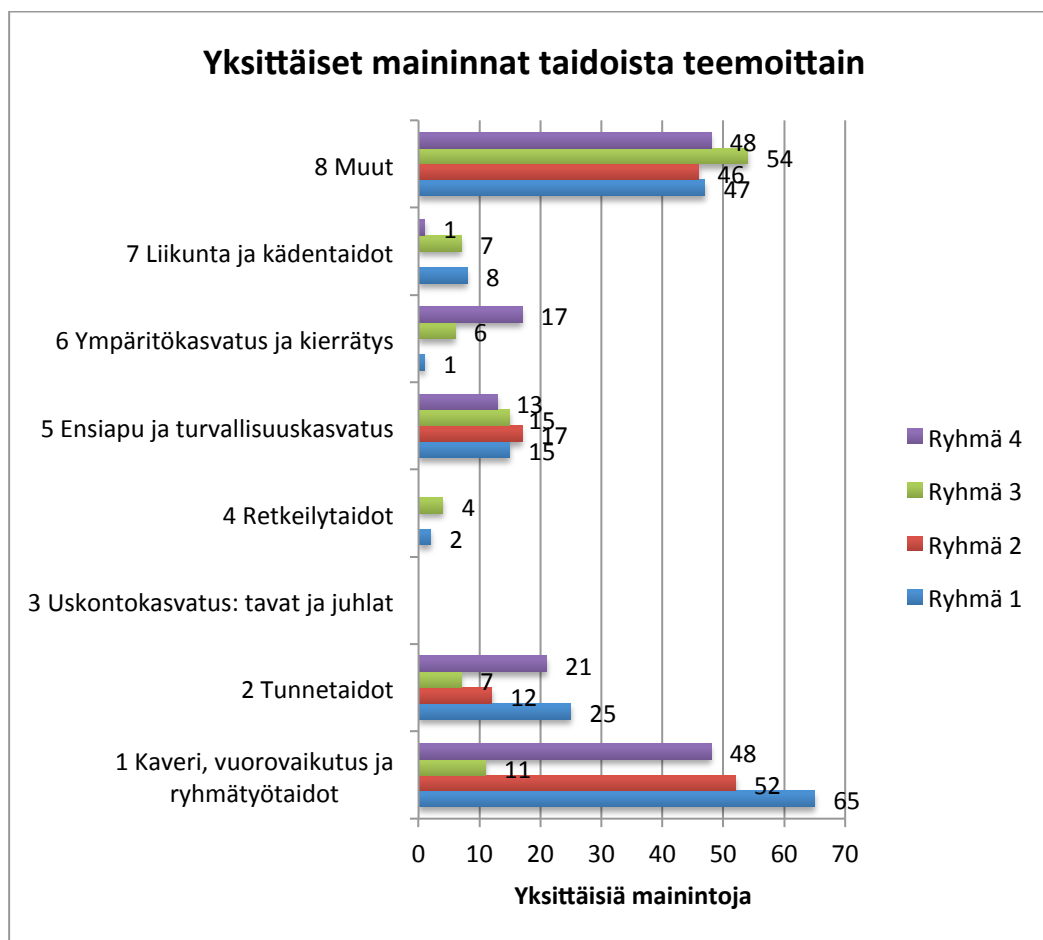
Oli mielenkiintoista seurata keskustelupalstoilla ja lehdistössä käytävää keskustelua kansalaistaidoista. Suurilta osin sitä kuvasi se, että tietty intressiryhmä esitti yhtä tiettyä taitoa kansalaistaidoksi. Oikeastaan laajempia ”taitoryyppeitä” ehdotti vain esimerkiksi opetus- ja kulttuuriministeriö puhuessaan vuorovaikutustaidoista. Lasten ajattelu samasta asiasta osoittautui kuitenkin huomattavasti raikkaammaksi ja monipuolisemmaksi. Kun vertaillaan lasten ajatuksia aikuisten esittämiin taitoihin, niin niitä löytyy myös paljon yhteistä. Lasten näkemyksissä paljon kannatusta saivat erilaiset koti-

taloustaidot, joita myös Martat pitävät tärkeinä sekä ensiapu- ja pelastustaidot, joiden puolestapuhujina toimivat muun muassa SPR ja SPEK. Lasten nimeämissä taidoissa esiintyi kuitenkin huomattavasti enemmän mainintoja liittyen esimerkiksi vuorovaikutus- ja tunnetaitoihin. Mielenkiintoinen kysymys on tietysti se, johtuuko yksittäisten taitojen ajaminen siitä muistikuvasta, joka meille on omilta kouluajoiltamme. Siis meillä, jotka opiskelimme kansalaistaitoa vuosina 1967-1994. Ehkä meille on jäänyt sieltä muistikuva kansalaistaidoista tiettyinä yksittäisinä taitoina, emmekä osaa irtaantua siitä ajatuksesta.

Nyt kun tarkastelen lasten nimeämien taitojen määrää, niin voin vain miettiä, oliko kansalaistaidon integroiminen muihin aineisiin kuitenkin oikea ratkaisu. Riittääkö aika siihen, että kansalaistaitoja opiskellaan osana muita oppiaineita. Jos kuitenkin halutaan määritellä mitkä olisivat niitä kansalaistaitoja, niin nämä lasten näkemykset olisivat hyvä lähtökohta. Tämä olisi myös hyvä lähtökohta kun mietitään lasten osallisuutta ja sitä kuinka tärkeänä sitä pidetään. Palautteen kysyminen ja kerääminen lapsilta alkaa olla jo arkipäivää. Mutta onko se vain kaunis ajatus vai onko lapsilla ja nuorilla oikeasti mahdollisuus vaikuttaa. Miten lasten ääni näkyy eri toimintojen tai toimintaympäristöjen kehittämisessä? Voisivatko lasten näkemykset olla vaikuttamassa seurakunnan päättäjiin tai jopa opetussuunnitelmiin, ainakin paikallisesti?

Koska ajatuksena oli toteuttaa jatkotyöskentely mukana olleiden ryhmien kanssa niin oli tärkeä tarkastella teemaluokkia myös ryhmäkohtaisista tuotoksista käsin. Alla olevasta kuviosta näkyy kuinka ainutlaatuinen jokaisen ryhmän tuotos oli ja kuinka erilaisia painotuksia ne saivat aikaan (kuvio 4). Vaikka tarkoituksena ei ollut varsinaisesti vertailla ryhmien tuotoksia keskenään, niin minulla oli ollut joitain etukäteisodotuksia tiettyihin luokka-aste eroihin liittyen. Ryhmän numero 3 tulokset vastasivat ennakko-odotusta siitä kuinka paljon aineistoa tulisi ja että se koostuisi suurelta osin konkreettisista taidoista. Oman ennakko-odotusten mukainen oli myös teemaluokkien 1 ja 2 sijoittuminen kärkisijoille mainintojen määrässä ryhmiltä 1 ja 2. Varsinaisessa äänestyksessä näiden ryhmien tulokset menivät kuitenkin niin ristiin että ennakko-odotuksille saattoi sanoa hyvästit. Täysin odotusten vastainen oli taas ryhmän 4 suurin teemaluokka 1, kun taas heidän äänestystuloksensa oli odotetumpi. Mutta samalla kun totean tämän, täytyy todeta myös että olen tyytyväinen siihen että työskentelin neljän eri ryhmän kanssa. Uskoisin että aineisto on näin mielenkiintoisempi ja jopa

todenmukaisempi kuin jos olisin tarkastellut esimerkiksi vain ryhmän 3 ajatuksia. Nyt aineistosta ei voi suoraan sanoa että neljäsluokkalaisten ajatukset olisivat pelkästään konkreettisempia tai että viidesluokkalaisten ajatukset olisivat pelkästään abstraktimpia.

KUVIO 4: Ryhmäkohtaisesti mainitut yksittäiset taidot teemaluokittain.

Tuloksista nousi ehkä kuitenkin enemmän mielenkiintoisia kysymyksiä kuin vastauksia. Mitkä asiat vaikuttavat meidän käsityksiimme kansalaistaidoista yleensä? Kuinka paljon vaikutusta on sillä millaisia taitoja ympäristössämme arvostetaan ja korostetaan? Entä vaikuttaako asuinpaikka ja kuinka paljon? Miten esimerkiksi suunnistus- tai muut retkeilytaidot sijoittuisivat jos asiaa kysytään Inarin neljäs- ja viidesluokkalaistenilta? Miten tärkeä kysymys on oikean kulkuvälineen löytäminen kaupunkilapselle tai vastaavasti maaseudun lapselle? Entä arvostaako järven rannalla sijaitsevan koulun oppilaat enemmän uimataittoa kuin esimerkiksi näiden luokkien oppilaat? Näitä kysy-

myksiä ei ollut edes tarkoitus miettiä mutta ehkäpä siksi koen tuloksia tärkeämpänä yhdessä tehdyn pohdinnan.

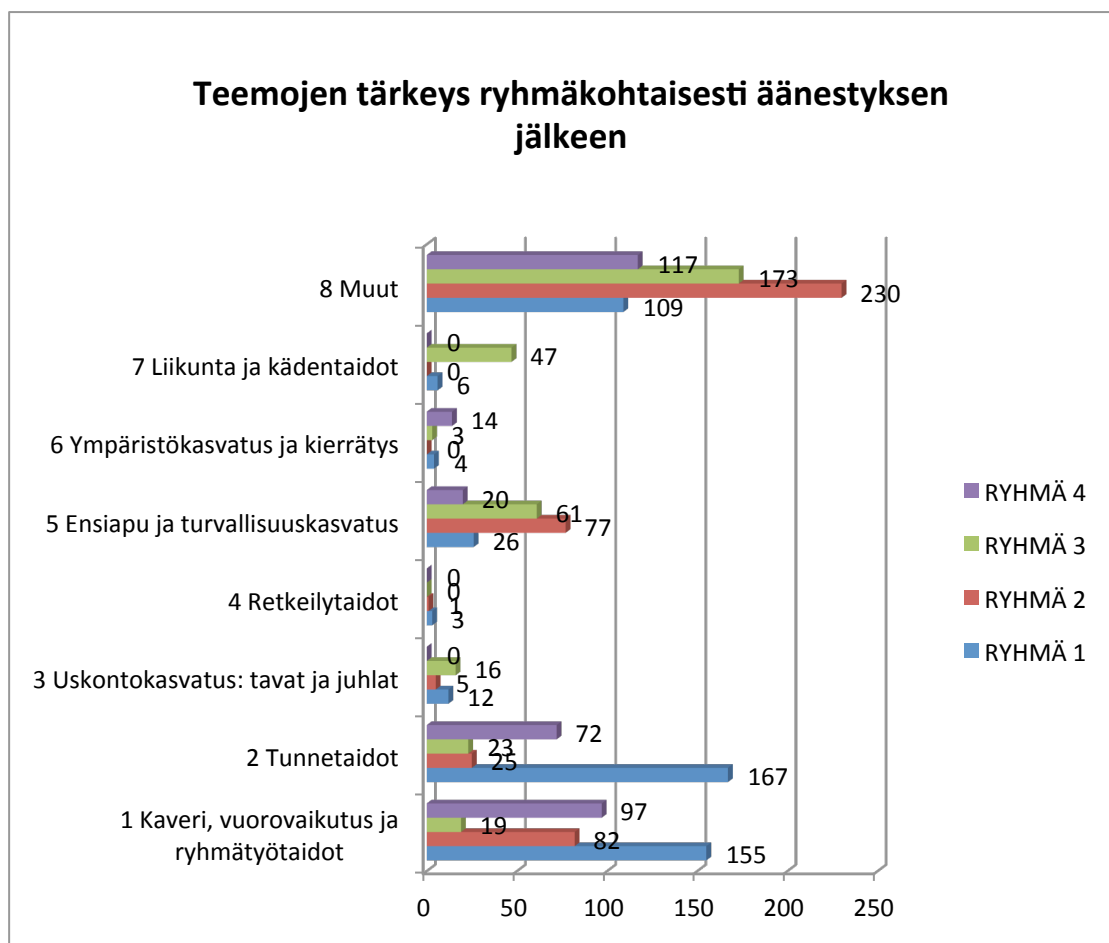
Mainintojen määrällä mitattuna lapset pitivät tärkeimpinä kansalaistaitoina kaveri-, vuorovaikutus- ja ryhmätyötaitoja, kodin- ja taloudenhoitoa sekä ensiapua ja turvallisuustaitoja. Top 6-äänestyksen tulokset tuovat tähän vielä lisävivahdetta.

6.2 Lasten Top 6-äänestys ja ammatillisten teemojen arviointi

Tässä alaluvussa käsittelen eri ryhmien Top 6-äänestyksen tuloksia ja poimin niistä mielenkiintoisia havaintoja ja huomioita. Tuloksia tarkastelemalla nähdään miten eri teemaluokat sijoittuvat tärkeysjärjestykseen ryhmäkohtaisesti (kuvio 4 ja kuvio 5). Näin pääsen vastaamaan toiseen kehityskysymykseen siitä miten lasten ajatukset ja minun työni teemat kohtaavat. Kun aikaisemmissa kuvioissa näkyi kaikki lasten nimeämät yksittäiset taidot, niin nyt kuvioissa näkyvät painotetut vertailupisteet. Eli mitä suurempi luku teemaluokalla on, sitä tärkeämmäksi se muodostui lasten äänestyksessä. Tämä äänestys- ja pisteytystapa on kuvattu tarkemmin jo luvussa 5.3. Lasten tärkeysjärjestykseen asettamat teemaluokat 1-7 olivat pääosassa, jotta pystyin tarkastelemaan lasten äänestämien taitojen ja oman ammattityöni teemojen rajapintoja ja vastaamaan näin toiseen kehityskysymykseen. Minun ei ollut tarkoitus kuvata tässä erikseen jokaisen ryhmän äänestystulosta ja johtopäätöksiä, sillä se olisi laajentanut aineiston yhä suuremmaksi. Tarkastelemalla kuvioita 5 ja 6 on mahdollista nähdä yksityiskohtaisesti miten ryhmät äänestivät ja millaiseen tärkeysjärjestykseen he asettivat teemaluokat 1-7 (kuvio 5 ja 6). Ryhmäkohtaisesti tämä tieto on oleellinen kun esittelen tulokset mukana olleille ryhmille.

Tässä teen kuitenkin huomionarvoisia havaintoja ja nostoja tuloksista. Varsinaisessa äänestyksessä saattoi ääniä saada sellainen teemaluokka joka oli saanut vain muutamia mainintoja mutta vastaavasti monessa paperissa mainittu taito saattoi jäädä kokonaan ilman ääniä. Esimerkiksi kolmesta ryhmästä tuli 31 mainintaa kierrätykselle ja yhdessä ryhmässä sitä ei mainittu ollenkaan. Äänestyksessä se sai suhteessa vähän pisteitä ja jäi esimerkiksi uskontokasvatuksen taakse. Tämä ei mielestäni kuitenkaan kerro koko totuutta. Käytännön kokemukset esimerkiksi leireiltä kertoo kuitenkin

että kierrätystietous lasten parissa on hyvä. Ehkä äänestettäessä vain oli niin paljon erilaisia taitoja ettei se siinä noussut ylemmälle sijalle.

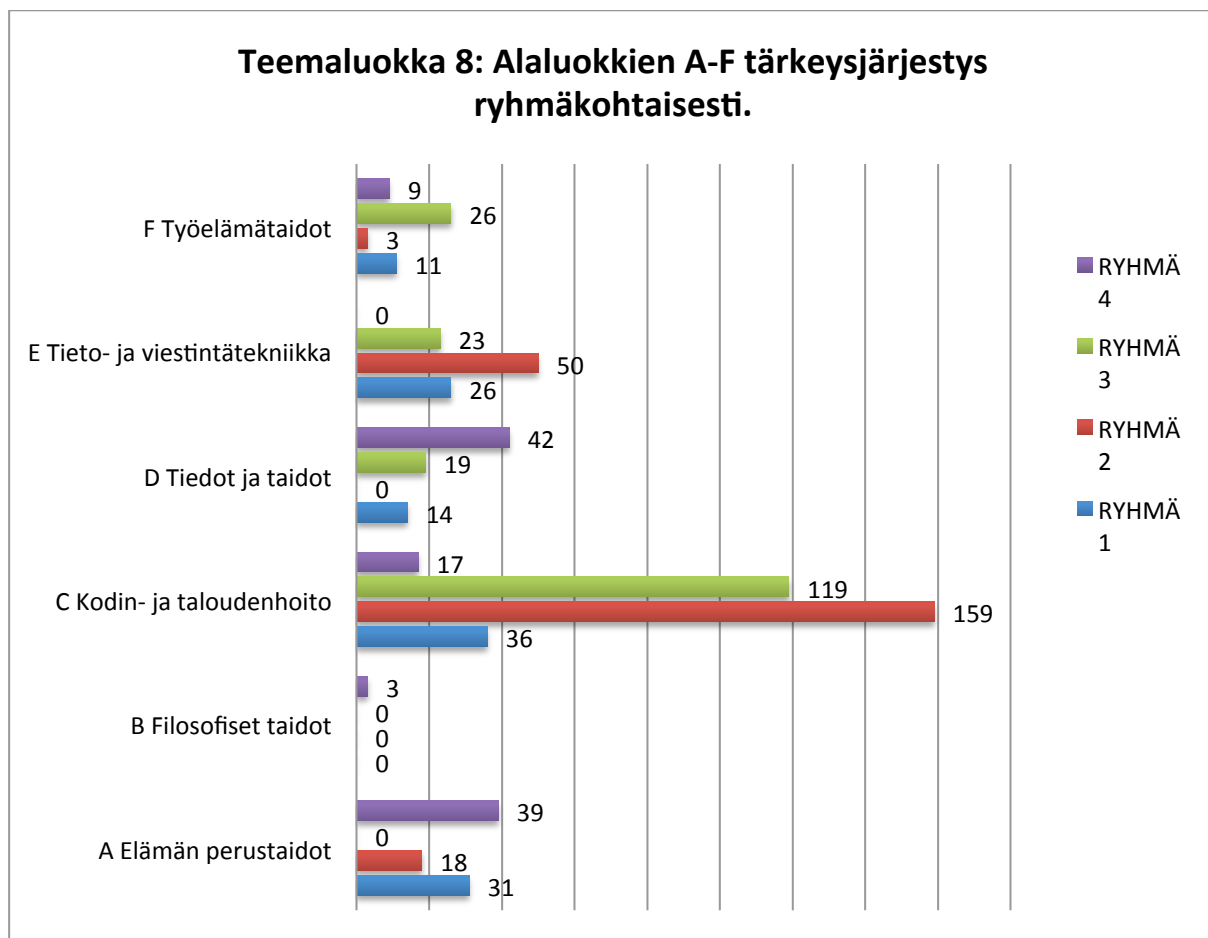
KUVIO 5: Ryhmäkohtaiset Top 6- tulokset äänestyksen jälkeen.

Uskontokasvatus taas ei saanut ryhmässä yhtään mainintoja, mutta äänestyksessä se sijoittui paremmin kuin ympäristökasvatus. Uskontokasvatus lisättiin joka ryhmän äänestettäviin teemoihin. Tämä liittyy tietysti siihen että teen työtä nimenomaan seurakunnan nuorisotyöntekijän näkökulmasta ja työhöni kuuluu luonnollisesti kristillinen kasvatus. Minua kiinnosti kysymys siitä miten lapset hahmottavat kristillisen kasvatuksen, olisiko se sellainen asia joka edes mainitaan? Taustatarinana toimi ystävyysluokkavierailu Japanista. ”Sadat kynttilät valaisivat hautausmaata. Japanilainen ystäväsi halusi tietää miksi siellä on niin paljon kynttilöitä. Kuinka moni kokisi tärkeäksi sen että osaisi kertoa miksi pyhäinpäivää vietetään?” Yhdeltäkään ryhmältä ei tullut minkäänlaista mainintaa joka olisi viitannut kristilliseen kasvatukseen tai kristillisiin perinteisiin. Äänestysvaiheessa, taustatarinan myötä, se sai kuitenkin joitakin ääniä.

Tästä ei tietysti uskalla vetää johtopäätöstä että se koettaisiin esimerkiksi tärkeämmäksi kansalaistaidoksi kuin vähemmän ääniä saanut ympäristökasvatus. Ehkä se kertoo pikemmin siitä että lapset kokivat tärkeänä kertoa omasta kulttuuristaan ja perinteistään, vaikka ei ehkä niinkään kristillisistä perinteistään. Mutta millaisilla toimintatavoilla saisin lapset ajattelemaan että kristillisten perinteiden tunteminen olisi tärkeää ja vaikka ei ehkä ihan kansalaistaito, niin ainakin sellainen että se tulisi mieleen. Onneksi lapsilta saatu palaute erilaisista päivänavausprojekteista, kertoo kuitenkin että ne projektit ovat juuri sellaisia jotka ovat jääneet mieleen. Mutta muuten täytyy todeta että työsarkaa riittää ja voin ottaa tuloksen haasteena. Kaikkinensa tuloksissa nähdään ryhmien tuotosten erilaisuus ja se ettei niistä voida tehdä kokonaisuutena mitään yksinselitteistä tai selvää johtopäätöstä. Kaiken kaikkiaan käyttämäni teemat ovat myös sellaisia joita ryhmässä nähtiin tärkeinä. Kaveri-, vuorovaikutus- ja tunnetaidot sijoittuivat korkealle ja niitä tulen myös jatkossa käyttämään. Retkeilytaidot, liikunta ja kädentaidot ja ympäristökasvatus ovat tähän mennessä korostuneet erityisesti leirityöskentelyissä, ei niinkään kouluyhteistyössä. Mutta ehkä tähän tulee muutos kartoittamalla uuden opetussuunnitelman paikallisten painotusten suomia mahdollisuuksia. Olisiko minun mahdollista olla mukana toteuttamassa esimerkiksi luovan toiminnan tai retkeilytaitojen opetusta?

Myös äänestyksen jälkeen oli teemaluokka 8 otettava erikseen tarkastelun kohteeksi sillä se nousi suureksi äänten kerääjäksi. Alla olevasta kuviosta on nähtävissä miten alaluokat A-F sijoittuivat ryhmien äänestyksessä (kuvio 6). Lisäksi luvun 6.3 taulukosta on nähtävissä kaikki yksittäiset taidot jotka sijoittuivat näihin alaluokkiin (taulukko 2). Suurina äänten kerääjinä oli ehkä helpoiten kansalaistaidoiksi määriteltävät kodin- ja taloudenhoitotaidot ja ne näkyivät varsinkin kahden luokan tuloksissa selkeästi. Kaikkein suurin yllätys etukäteen ajatellen oli tieto- ja viestintätekniikan alle sijoittuneet taidot. Kuten taulukosta näkyy niin tietokonetaitoihin tuli kaikilta ryhmiltä yhteensä vain seitsemän yksittäistä mainintaa (taulukko 2). Näistä kahdella ryhmällä vain yksi maininta. Itse olin odottanut että nimenomaan tämä taito tulee olemaan monessa paperissa. Äänestystulos kertoi että yhdessä ryhmässä se ei saanut yhtään ääntä, mutta muissa ryhmässä kuitenkin selvästi ääniä. Kaikkinensa tulos oli varsin yllättävä. Ovatko tietokonetaidot niin itsestään selviä ettei niitä tarvitse edes mainita? Vai ovatko nämä lapset vielä siinä iässä ettei some-maailma ole vielä niin tuttu. Toisaalta sitä vastaan puhuu käytännön kokemus esimerkiksi leireiltä joissa lasten puheissa vilise-

vät termit WhatsApp:, Instagram ja Snap chat. Tästä saakin varmasti mielenkiintoisen jatkokeskustelun ryhmien kanssa sillä teematyöskentelyn aikana en tietysti voinut kysyä tarkentavia kysymyksiä.

KUVIO 6: Teemaluokka 8: Ryhmäkohtaiset tulokset äänestyksen jälkeen.

6.3 Uudet ideat työhön

Tämän opinnäytetyön yhtenä tavoitteena oli myös selvittää löytyisikö lasten ajatuksista uusia teemaideoita omaan ammattityöhöni. Joitain yksittäisiä taitoja löytyi uusiksi ideoiksi luvun 6 alussa olevasta taulukosta (taulukko 1). Suurimmaksi kiinnostuksen kohteeksi nousi kuitenkin teemaluokka 8 ja sen alaluokat A-F jotka näkyivät edellä (taulukko 2). Tarkoituksena ei ollut todeta että kaikki ideat jotka nousevat teemaluokasta 8 olisivat automaattisesti uusia ideoita työhöni. Alla olevassa taulukossa näkyvät ne taidot, joista voin puhua uusina ideoina (taulukko 3). Lasten osallisuutta pohti-

vassa luvussa käsittelin millaisista arvoista käsin seurakunnan nuorisotyöntekijä tekee työtään. Näistä samoista arvoista nousevat myös ammattityöni teemat ja ne olivat myös lähtökohtana arvioidessani uusien ideoiden löytymistä ja käyttökelpoisuutta.

TAULUKKO 3. Teemaluokasta 8 poimitut uudet teemaideat.

A. Elämän perustaidot

- Hoitaa itseään "pitää huolta itsestä, syödä oikein, ottaa lääkkeitä kipeänä, nukkua" 1
- Itsenäiset taidot "osaa tehdä itse asioita, toiset eivät tee minun puolesta" 1
- Itsestään huolehtiminen "vastuullinen elämä" 2
- Osata ottaa vastuu itsestään, "elämistaito" 12

B. Filosofiset taidot

- Ajattelun taito 1
- Hiljaisuuden taito 1
- Hillitsevyystaito "osaa hillitä itsensä, ei tee mitä tahansa, osaa ajatella loppuun asti" 2
- Kaikilla asioilla ei ole niin paljon väliä 1 = "ymmärtää mikä on tärkeää ja mikä ei"
- Selittäminen 3
- Sotiminen "armeijataidot, sotilastaitoja" 1 → keskusteltiin sotapeleistä ja oikeasta sodasta ja rauhan arvostuksesta
- Viisauden taito 1

D. Tiedot ja taidot

- Eläimen hoito ja huolehtiminen 2
- Eläinystävällisyys 1
- Harrastukset 1
- Pelaaminen "erilaisia pelejä tietokoneella ja lautapelejä" 2
- Uusien asioiden oppiminen ja ymmärtäminen 6

Vastuu luonnosta on teema jota olen enemmän käyttänyt leirimaailmassa. Voisi kuitenkin ajatella että sen laajentaminen myös kouluun olisi toiveiden suuntaista. Ryhmätyötaitoja havainnollistaakseni olen käyttänyt erilaisia pelejä toiminnan välineenä. Ammatillisesti katson kuitenkin että esimerkiksi kodin- ja taloudenhoitotaidot eivät kuulu minun työni kuvaan. Seurakunnan työntekijänä erityisen tuttuja teemoja ovat jo monet etiikan, moraalifilosofian ja uskontofilosofian kysymykset. Tämä opinnäytetyöprosessi sai minut pohtimaan lasten ajatusten syvyyttä ja minulle nousi halu jatkaa filosofisten aiheiden käsittelyä lasten kanssa. Tästä sain kimmokkeen tutkia miten lähtisin liikkeelle ja mistä löytäisin materiaalia tälle filosofiselle matkalle. Koska tämä filosofinen näkökulma nousi ikään kuin vastaukseksi teematyöskentelyille niin pohdin

sen paikkaa pitkään. Vasta viime metreillä tein sen päätöksen että sijoitan filosofiaisuuden tähän tulosten ja johtopäätösten yhteyteen enkä teoriaosuuteen. Seuraava alaluku edustaa siis kokonaisuudessaan tulosta ja johtopäätöstä. Samalla se on itselleni myös tietopankki ja työväline jotta voin ottaa seuraavan askeleen eteenpäin. Tästä syystä se on rakentunut sisällöltään erilaiseksi kuin pelkästään johtopäätösluku olisi ollut.

6.3.1 Lapsifilosofiasta – lapsesta ja filosofiasta – lapsiko filosofi

Heti ensimmäinen työskentely lasten kanssa pääsi yllättämään minut. Huomasin että lasten vastaukset olivat niin syvällisiä ja laajoja että ne vaativat tarkempaa asiaan perehtymistä. Lasten ajatukset toimivat ikään kuin herätyksenä itselleni. Tarkastellessani lasten mielipiteitä tajusin että nekin ovatkin syvällistä filosofista pohdintaa. Aluksi lähdin etsimään kirjallisuutta liittyen lasten ajatteluun. Tämä osoittautui haasteeksi, sillä näkökulmani ei noussut siitä miten aivojen rakenne tai kehittyminen vaikuttaa lasten ajatteluun. Aluksi tarkastelin useita kehityspsykologian kirjoja ja oppikirjoja ja vaikka niissä puhuttiin lasten ajattelun kehittymisestä niin näkökulmani ei ollut miten aivojen kehittyminen tai vastaavasti niiden kehittymättömyys vaikuttivat lasten ajatteluun. Muun muassa Matti Bergström käsittelee kirjassaan sitä mitä aivotutkimus paljastaa lasten maailmasta, mielikuvituksesta, leikeistä ja eri leikkien rooleista (Bergström 1997, 13). Kun näkökulmani oli tarkentunut siirryin filosofisiin teoksiin. Nyt löysin kirjallisuutta joissa oli pohdittu lapsen ja lapsuuden filosofista merkitystä mutta sekään ei ollut varsinaisesti hakemani näkökulma (Ojanen 2014,12). Tässä vaiheessa minusta tuntui että oli helpompi löytää filosofista kirjallisuutta Muumimamman, Nalle Puhin tai Nasun ajatuksista kuin lasten ajatuksista tai keskusteluista. Koska Opetussuunnitelman perusteet 2014 oli ollut keskeinen lukuprojekti olin tutustunut myös kaikenlaiseen lisämateriaaliin siihen liittyen. Samalla olin tutustunut Opetushallituksen ylläpitämään edu.fi – verkkosivustoon. Tämä Opetushallituksen verkkopalvelu on kehitetty opetuksen ja oppimisen tueksi ja sieltä löytyi monenlaista tukimateriaalia eri oppiaineisiin liittyen (Opetushallitus b/2016). Vihdoin elämänskatsomustiedon alta löysin viittauksen materiaaliin nimeltä ”Filosofiaa lapsille” ja seuraamalla tätä polkua löysin taas seuraavan vihjeen ja seuraavan ja niin edelleen, kunnes aihe auvautua.

Lasten ajatukset erilaisista taidoista osoittautuivat kaikkea muuta kuin yksinkertaisiksi. Mutta millaista lasten ajattelu on, mistä se muodostuu ja miten voi oppia ajattelemaan? ”Ajattelun taito” oli myös yksi lasten nimeämistä taidoista. Karlsson ja Riihelä toteavat että lasten ajattelu on mutkikas asia, eikä siitä vielä ole löytynyt yksimielisiä käsityksiä. Yksi näkemys on se ettei lasten ajattelu ole aikuisen ajattelua huonompaa, vaan se on erilaista. Ajattelun kehittyminen vaatii paljon virikkeitä ja tilaisuuksia kehittää itse ajatteluaan ja tässä voi apuna olla kannustava ja innostava aikuinen. Tärkeässä roolissa ovat leikit, ihmettely, kyseleminen, tutkiminen, kokeilu, havaintojen tekeminen eli kaikenlainen toiminta joilla ajattelu kehittyy. (Karlsson & Riihelä 1993, 19-25.) Nämä yhteiset hetket voivat antaa lapselle onnistumisen kokemuksia ja rohkeutta kohdata uutta. Lapselle voi olla myös tärkeä huomata ettei ole ainoa joka miettii kyseessä olevaa asiaa. Eri teemojen yhteisessä työstimisessä opitaan myös taitoja käsitellä erilaista tietoa. On tärkeää että lapselle annetaan mahdollisuus itsenäisesti ja yhdessä toisten kanssa muokata ja tutkia tietoa sillä ne kokemukset voivat osoittautua myöhemmin arvokkaiksi. (Karlsson & Riihelä 1993, 39-40.) Tästä samasta muistuttaa myös Mattila. Olipa teema mikä tahansa niin on tärkeää että lapsi saa kysyä ja että hänelle vastataan. Aina ei löydy oikeaa vastausta mutta tärkeää on sen herättämä yhteinen keskustelu ja vastausten etsiminen yhdessä. (Mattila 2011, 111.) Myös opetussuunnitelma OPS16 kiinnittää huomiota lasten ajatteluun laaja-alaisen oppimisalueiden yleistavoitteissa ja ajattelutaitojen kehittämiseen pyritään ensimmäisestä vuosiluokasta lähtien. Erityisesti ajattelutaidot painottuvat oppimiskokonaisuudessa Ajattelu ja oppimaan oppiminen (L1).

Lasten kysymyksille annetaan tilaa ja heitä innostetaan etsimään vastauksia, kuuntelemaan toisten näkemyksiä sekä samalla pohtimaan myös omaa sisäistä tietoaan. Heitä rohkaistaan rakentamaan uutta tietoa ja näkemystä. Koulun muodostaman oppivan yhteisön jäsenenä oppilaat saavat tukea ja kannustusta ideoilleen ja aloitteilleen. (Opetushallitus a/2016, 20-21.)

Ajattelun taitoja harjoitellaan ongelmanratkaisu- ja päättelytehtävin sekä uteliaisuutta, mielikuvitusta, kekseliäisyyttä ja toiminnallisuutta hyödyntävin ja edistävin työskentelytavoin. (Opetushallitus a/2016, 155.)

Nämä tavoitteet vahvistavat myös Karlssonin ja Riihelän ajatuksia kappaleen alussa. Nuorisotyöntekijän työssäni kantavana ajatuksena on ollut yhdessä tekeminen ja

pohtiminen, olipa kyseessä sitten kuolemaan liittyvien kysymysten pohtiminen, oman luokan yhteistoiminta tai päivänavausten toteuttaminen yhdessä luokkien kanssa. Minulle on ollut tärkeää motivoida lapsia toimimaan aktiivisesti ja etsimään erilaisia, uusiakin toimintatapoja. Yhteistoimintaa ja ryhmätyötä voi harjoitella luovan toiminnan menetelmin ja erilaisin ongelmanratkaisutehtävin. Vuosien varrella näistä menetelmistä on tullut minulle erityisen tärkeitä ja ne luovatkin pohjan sille työlle jota teen lasten parissa. Tämän opinnäytetyön tekemiseen liittyvä teematyöskentely todisti siitä miten tärkeää on että lapset pääsevät yhdessä pohtimaan erilaisia teemoja. Kun yksi oppilas sanoo ääneen idean, antaa se taas jollekin toiselle oivalluksen asiasta ja muutkin huomaavat että ”.. tämähän onkin aika tärkeä juttu..”. Erään ryhmän yksittäisissä taidoissa oli tullut esille ”rakastamisen taito”. Se luki vain yhdessä paperissa, mutta äänestyksessä se sai kyseisessä ryhmässä huikeat yhdeksän ykkössijoitusta sijoittuen lopulta yksittäisissä taidoissa toiseksi. Mutta entä jos tuo yksi oppilas ei olisi sanonut ajatustansa ääneen?

Mutta entä se filosofia? Onko filosofialla ja lapsilla mitään tekemistä toistensa kanssa? Opetushallituksen edu.fi-verkkosivustolla löytyy tietoa ”Filosofiaa lapsille eli P4C”- ohjelmasta. Materiaali alkaa ohjelman kehittäjän Matthew Lipman ajatuksella:

Ketään ei voi opettaa ajattelemaan itsenäisesti, mutta voimme luoda ympäristön, jossa on mahdollista oppia itse ajattelemaan itsenäisesti. Tämä tapahtuu opetuksella joka kannustaa luovuuteen jossa oppilaat itse rakentavat tietämystään, osaamistaan ja ajatteluaan toistensa kanssa kommunikoiden. Yhteinen, vapaa keskustelu on paras ympäristö ajattelun kehittymiselle ja filosofian tarkoitus on yhdessä lasten kanssa tehdä filosofiaa, tutkia ja ajatella itse. (Opetushallitus b/2016.)

Lipmanin ajatukset ovat lähtöisin Filosofiaa lapsille - ohjelman alkuajoista vuodesta 1969 jolloin hän toimi Columbian yliopiston professorina ja kirjoitti ensimmäisen ”filosofiaa lapsille” – romaanin. Tämä romaani ja sen jälkeen kirjoitetut muut romaanit ja lisämateriaalit ovat suunniteltuja filosofiseen keskusteluun ja pohdintaan lasten kanssa. Lipman oli mukana perustamassa vuonna 1974 Institute for the Advancement of Philosophy for Children eli IAPC:tä (Lapsille tarkoitetun filosofian edistämisen instituutti) ja on siitä lähtien toiminut monenlaisen filosofisen tukiaineiston tuottajana, kirjailijana, opettajien pätevöittämisohjelmien kehittäjänä ja P4C-ohjelman levittäjänä. (Gregory 2010, 7-16). Lipmanin aikalaisen Gareth B. Matthews kirjallinen tuotanto

ja ajatukset lapsifilosofiasta ovat myös olleet urauurtavia ja herättäneet keskustelua ja kiinnostusta maailmalla. Lapsifilosofian eurooppalaisiin uranuurtajiin kuuluu Hans-Ludwig Freese, jonka kirja *Lapset ovat filosofeja* ilmestyi suomeksi 1992 Mannerheimin Lastensuojeluliiton julkaisemana. Tämä oli ensimmäinen suomeksi ilmestynyt lapsifilosofian kirja. (Freese 1992, 5-6.) Gregoryn mukaan filosofian yhdistäminen lasten kanssa työskentelyyn on ollut pitkällisen työn tulosta, sillä sen ajateltiin aikanaan olevan lapsille liian vaikeaa ja mielenkiinnottomaa (Gregory 2010, 10-11). Edelleen käydään keskustelua kehityspsykologien ja filosofien välillä siitä pystyvätkö lapset filosofiseen keskusteluun (Matthews 2003, 155-159). Tulokset lasten parissa tehtävästä työstä ovat kuitenkin osoittaneet että lapset kykenevät filosofoimaan mutta he oppivat vain tekemällä eli osallistumalla filosofiseen kyselemiseen ja tutkailemiseen. On tärkeää että lapset oppivat kuuntelemaan, kysymään ja ideoimaan yksin ja yhdessä, kunnioittamaan toisten näkemyksiä ja ymmärtämään erilaisia näkemyksiä. (Gregory 2010, 10-11.) Robert Cole kuvailee myös lapsen ajattelukykyä ja -ketjua. Hänen mukaansa lapsi katselee ja kuuntelee, kysyy, pohtii ja päätyy joihinkin vastauksiin. Lapsille kieli on uteliaisuuden, mielikuvituksen ja pohdiskelun väline ja he haluavat saavuttaa saman kuin aikuisetkin – he haluavat että heidät kuullaan. (Matthews 2003, 12.) Filosofoidessamme emme vaihda pelkästään mielipiteitä vaan haastamme toistemme ideoita, laajennamme ja rakennamme niitä, pohdimme mistä ne johtuvat ja näin meillä on mahdollisuus tarvittaessa korjata omia näkemyksiämme. (Gregory 2010, 8.)

Kun näitä edellä mainittuja ajatuksia lukee on mielenkiintoista huomata yhteys niiden ja OPS16 tavoitteiden välillä. Erityisesti oppimiskokonaisuuden L1 Ajattelu ja oppimaan oppimisen kanssa. Harmi vain että filosofia löytyy vuosiluokkien 1-6 kohdalta ainoastaan Elämänskatsomustiedon alta. Tämä tarkoittaa sitä että sitä ei opeteta kaikille oppilaille, vaan ainoastaan ET-opetukseen osallistuville. Mielestäni tämä herättää kysymyksen siitä eikö kaikilla lapsilla olisi oltava tämä oikeus. Mutta samalla tavalla kuin muitakin sisältöjä, niin käytännössä tässäkin pitäisi ajatella laaja-alaisesti ja yhdistää sitä muihin oppiaineisiin (Freese 1992, 83). Samalla kannalla on myös esimerkiksi Tampereen yliopiston tutkija Tuukka Tomperi joka esittää filosofiaa esimerkiksi eri katsomusaineiden, matematiikan ja äidinkielen opetuksen yhteyteen (Tomperi 2016). Toki filosofialla on myös Suomessa kannattajansa ja lapsilähtöisestä filo-

sofisesta ajattelusta ja keskustelusta tehtiin aloite Opetushallituksen tuntijakotyöryhmälle vuonna 2010. Sen perusteluissa filosofian hyödyistä sanotaan seuraavaa:

Filosofia eheyttää ja syventää oppimista yli oppiainerajojen. Filosofointi kehittää kriittisen ja itsereflektiivisen ajattelun sekä toisia kuuntelevan keskustelun taitoja, jotka ovat kasvatuksen ytimessä. Samalla kehittyvät yhteisöllisyys ja demokraattisessa yhteiskunnassa tarvittavat kansalais-taidot. Monet lasten spontaanisti ja luonnostaan pohtimista aiheista ovat keskeisiä yleisinhimillisiä filosofisia kysymyksiä. (Filosofia-aloite 2010).

Aloitteen allekirjoittajista löytyi monien eri alojen tutkijoita ja kirjailijoita jotka halusivat edistää filosofian opiskelua kouluissa. Kotimaisen lapsifilosofisen keskustelun tärkeitä henkilöitä ovat edellä mainitun Tomperin lisäksi muun muassa Eero Salmenkivi ja Hannu Juuso.

Mutta mistä saada ideoita ja ohjeita lasten kanssa filosofointiin? Oltiinpa lasten kyvystä filosofoida mitä mieltä tahansa, niin meidän täytyy ottaa huomioon se että lasten kyvyt ovat vasta kehittymässä ja että nämä kyvyt ovat yksilöllisiä, kuten myös aikuisillakin. Mutta tämä ei tarkoita sitä että jätetään pois keskustelu, pohdiskelu tai ihmettely. Koska lapset joka tapauksessa tekevät sitä niin käytetään se tilaisuus hyväksi. (Gregory 2010, 45-46.) Kun ajattelen itseäni seurakunnan työntekijänä niin minun työni keskiössä ovat monet yleisinhimilliset filosofiset kysymykset kuten esimerkiksi kysymykset jumalan olemassaolosta, surusta ja kuolemasta, hyvästä elämästä, reiluudesta ja epäreiluudesta, ihmisarvosta, oikeudenmukaisuudesta, hyvyydestä ja myötätunnosta, oikeasta ja väärästä, ihmisen ja luonnon suhteesta. Näin pääsevät mukaan kysymykset muun muassa etiikasta ja moraalifilosofiasta, uskonnonfilosofiasta, oikeusfilosofiasta ja luonnonfilosofiasta. Myös työskentelyteemat leiritöinnässä voidaan ajatella laaja-alaisesti filosofiaan liittyviksi. Leirillä puhutaan opituntien sijasta toimintatuokioista joiden sisällöt rakentuvat edellä mainituista teemoista. Mutta niin kuin kaikessa muussakin toiminnassa, niin tässäkin on otettavat ikäryhmä huomioon ja valittava sopivat menetelmät.

Filosofiaa lapsille-käsikirja toimii hyvin ideoiden herättäjänä ja antaa apuvälineitä kaikille jotka haluavat pohtia filosofisia kysymyksiä lasten kanssa. Tutustuessani kirjaan sain siitä paljon taustatietoa, kirjallisuusvinkkejä ja ideoita miten lähestyä filosofisia kysymyksiä lasten kanssa. Käsikirja on siitä erityinen että se antaa materiaalia mo-

nenikäisten lasten ja nuorten kanssa työskentelyyn. Esimerkiksi jotkut MLL:n alueyhdistykset käyttävät materiaalia alle kouluikäisten ”filosofiakahviloissa”, joissa opitaan ajattelun taitoja leikkien, erilaisten harjoitusten, kertomusten ja keskustelun kautta (Mannerheimin Lastensuojeluliitto b/2016). Filosofiaa lapsille-ajattelun keskiössä ovat eri aiheisiin liittyvät kertomukset joista keskustellaan ja kysellään tai vaikka piirretään. Osa näistä oppimateriaaleista löytyy myös suomeksi. Materiaalista löytyy paljon hyvää, mutta tarkastellessani esimerkiksi ohjeistusta esikoululaisille ja ensimmäisen luokan oppilaille, nousee niistä myös kysymyksiä (Gregory 2010, 46). Mielestäni työskentelytapa on vaativa sekä lapsille että ohjaajalle. Onnistuminen voi olla mahdollista totuttamalla ryhmää pikkuhiljaa työskentelytapaan mutta on otettava huomioon se että se vie aikaa ja hyväksyttävä se että kaikki ryhmät eivät pysty tähän. Onneksi iän myötä tällainen työskentely onnistuu paremmin ja mitä aikaisemmin siihen tottuu niin sen helpommin se onnistuu.

Myös Freesen teos, Lapset ovat filosofejja, antaa ohjeita ja vihjeitä työskentelyyn ja myös sen kirjallisuusluettelo on vaikuttava ja auttaa pääsemään eteenpäin filosofoinnin tiellä. Freese kertoo kirjassaan myös ryhmistä, joissa filosofiset keskustelunaiheet ovat löytyneet sananlaskuista, aforismeista ja jopa sarjakuvista. Gareth Matthews'n kirja, Filosofisia keskusteluja lasten kanssa, koostui todellisista keskusteluista joita hän kävi pienen lapsiryhmän kanssa. Tämä osoittautui todelliseksi lasten oivallusten riemuvoitoksi ja jokaisen aikuisen pitäisi lukea tämä kirja. Tärkeä löytö oli myös Roger-Pol Droitin kirja Filosofoidaan lasten kanssa. Kaikissa kirjoissa painotetaan aktiivista tutustumista erilaisiin filosofian merkkiteoksiin ja niistä löytyy myös kirjallisuusluettelot jotka auttavat eteenpäin. Erilaista materiaalia, kirjallisuutta ja oppikirjoja on löydettävissä Filo Ry:n kautta ja Niin & Näin-kustannus on tuottanut useita aiheeseen liittyviä kirjoja. Edelleen on Yle Areenasta löydettävissä tänä vuonna ilmestynyt ”Ajattelen siis olen-ohjelmasarja, joka haastaa meidät filosofoimaan ja käymään keskusteluja lasten kanssa. (Yleisradio 2016). Tähän materiaaliin ovat Hannu Juuso ja Tuukka Tomperi toimittaneet myös opettajan oppaan. Kaikki tässä luvussa mainitut nimet ovat filosofian alalla tunnettuja ja arvostettuja toimijoita, joko täällä Suomessa tai kansainvälisesti. Näiden nimien käyttäminen elektronisessa haussa ohjaa eteenpäin muun muassa eri kansainvälisten filosofisten organisaation omille sivustoille. Näiltä sivustoilta löytyy paljon sekä teorian tietoa että käytännön ohjeita lapsiryhmien kanssa työskentelyyn ja ne vaihtelevat yksittäisten yhdistysten tai organisaatioiden sivustois-

ta aina virallisiin UNESCO:n sivustoihin. Elektronisessa tiedonhaussa on tietysti omat kriteerinsä jotta pysytään varmistamaan tiedon uskottavuus ja luotettavuus (Hirsjärvi ym. 2009, 106, 113). Mutta tiedonhaulla löytyvät kirjallisuusvihjeet ovat kuitenkin arvokkaita ja niiden löytäminen on tärkeää. Tämän jälkeen jokaiselle etsijälle jää löytyvän tiedon arviointi ja jatkokäyttö.

Jos et ole nähnyt erilaisia soittimia tai kuullut niitä käytettävän, niin kuinka voisit valita itsellesi mieluista soitinta. Samaa voisi kysyä kun pohditaan filosofista keskustelua. Jos ei koskaan saa kokemusta filosofisesta keskustelusta niin kuinka sitä voisi oppia? Opinnäytetyöhöni liittyvä teematyöskentely lasten kanssa edusti siinä mielessä filosofiaa että lasten ehdotuksista nousi hyvinkin syvällistä ajattelua elämäntaidoista. He eivät luetelleet pelkästään konkreettisia taitoja kuten ”ruoanlaitto” tai ”siivous”. Eivätkö ”lohduttaminen”, ”sureminen” tai ”ajattelun taito” ole osoitus lasten kyvyistä etsiä syvällisiäkin merkityksiä. Nämä ajatukset ja tämä matka filosofiseen kirjallisuuteen antoi lopuksi muutaman oivalluksen:

Ei minun tarvitsekaan tietää, riittää että minä haluan tehdä tätä yhteistä pohtimisen ja hämmästyksen matkaa yhdessä lasten kanssa. Voin heittää pois ajatukset siitä että minun täytyy tietää tai että minun auktoriteettini jotenkin vähenee jos en osaa vastata kysymyksiin. Ja tämä on lohdullinen ja vapauttava ajatus kaikille vanhemmille ja kasvattajille. (Droit 2010, 18.)

Kun aikuiset harjoittavat filosofiaa lasten kanssa, he osaavat joskus sytyttää uudelleen omankin kummastelun tajunsa (Gregory 2010, 102).

Haastaviakin aiheita kannattaa rohkeasti lähestyä jo 10-11-vuotiaiden kanssa. Työskentelyt eivät ehkä mene juuri siten kuin minä aikuisena olen ajatellut, vaan lapset tekevät niistä aivan omannäköisiänsä.

6.4 Kehitysideoita

Yhteinen työskentely kansalaistaidoista teki teemasta antoisamman ja uskon että lapset saivat uusia oivalluksia itselleen. Toisten kanssa pohtiessa saa myös yleensä laajemman näkökulman asioihin. Työskentelyn ideana on toteuttaa osallistuneiden ryhmien kanssa myös jatkotyöskentely. Tulevaisuudessa näkisin että tavoitteena voi-

si olla alkutyöskentely esimerkiksi viidennen luokan syksyllä ja jatkotyöskentely saman ryhmän kanssa heti keväällä kun ajatukset ovat vielä tuoreina mielessä. Lisäksi minun on tarkoitus käyttää tästä työskentelystä saatuja ideoita jatkossa myös muiden luokkien ja ryhmien kanssa. Voisi olla myös mielenkiintoista toteuttaa työskentely lapsille ja heidän vanhemmilleen sillä tällaisesta rinnakkaisesta elämysmaailmasta voisi saada mielenkiintoisia tulkintoja. Työskentelytapa ja aiheen ajankohtaisuus ovat sellaisia että kuka tahansa voi toteuttaa sen omalla ryhmällään ja kun se toteutetaan osana opetusta, niin silloin ei myöskään tarvitse kysyä suostumusta erikseen. Alun perin koko työn idea lähti nimenomaan yläasteikäisten työnhakutaitojen puuttumisesta. Sen takia olisi hyvä toteuttaa tämäntapainen työskentely heidän kanssaan ja jatkotyöskentelyssä voisi vielä arvioida sitä oliko työskentelystä hyötyä heille itselleen. Työskentelyn toteuttaminen esimerkiksi rippikoulussa tai isoskoulutuksessa voi olla myös mahdollista. Jatkossa olisi myös selvittämisen arvoista voidaanko saatua tietoa tai työskentelytapaa hyödyntää myös esimerkiksi pakolais- ja maahanmuuttajalasten ja -aikuisten kanssa työskenneltäessä? Entä olisiko hyvä pohtia millaisia ajatuksia samanikäisillä pakolaislapsilla on erilaisten elämäntaitojen osaamisesta? Luvussa 4.3. pohdin lasten osallisuutta uuden opetussuunnitelman osaamisalueista käsin. Olisi ollut mielenkiintoista tarkastella lähemmin miten lasten nimeämät taidot olisivat sijoittautuneet osaamisalueisiin sillä loppujen lopuksi lasten vastaukset voitiin jaotella usealle eri osaamisalueelle. Itse näkisin että tässä toteutuu heti uuden opetussuunnitelman tavoitteet. Samalla näistä oppilaiden ajatuksista saadaan vahvistusta aikuisten ajatuksille laaja-alaisesta osaamisesta. Tarkempaa analyysiä en saanut tähän opinnäytetyöhön mahtumaan.

Kaiken kaikkiaan lasten ajatuksista näki että myös he tarvitsevat tilaisuuksia puhua monenlaisista teemoista ja tämä oli hyvä muistutus meille kaikille. Cacciatore muistuttaa meitä siitä että vanhemmat ovat vielä 7-14-vuotiaalle tärkeimpiä henkilöitä ja heidän tukensa luo lapsen itsenäistymiselle vahvat edellytykset (Cacciatore 2010, 17). Keskustelu, mielipiteiden rakentaminen ja tiedon antaminen voivat osoittautua hyvin hedelmällisiksi ja hyödyllisiksi mutta on myös hyvä tiedostaa se ettei säilytä lasten harteille kuitenkaan vielä sellaisia huolia jotka eivät hänelle kuulu. Tätä työtä tehdessäni havahduin todellakin lasten filosofisen ajattelun rikkauteen ja toivonkin että mahdollisimman monella olisi siihen myös tilaisuus. Hyvää löytöretkeä!

LÄHTEET

- Aarnos, Eila 2001. Kouluun lapsia tutkimaan: havainnointi, haastattelut ja dokumentointi. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Chydenius instituutin julkaisuja 2/2001. Jyväskylä: PS-kustannus, 144-169.
- Ahonen, Tuula 1975. Peruskoulun oppikirjojen oikeusnormisisältö. Sisällön erittely ympäristöopin, kansalaistaidon ja yhteiskuntaopin oppikirjoista. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 11. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Bergström, Matti 1997. Mustat ja valkeat leikit. Suom. Ritva Liljamo. Alkuteos Svarta och vita lekar. Helsinki, Porvoo: WSOY.
- Cacciatore, Raisa 2010. Lapsi ja perhe. Teoksessa Jokela, Eero & Pruuki, Heli (toim.) Jo iso, vielä pieni. Kouluikäisen lapsen maailma. Helsinki. LK-kirjat / Lasten Keskus, 7-30.
- Droit, Roger-Pol 2010. Filosofoidaan lasten kanssa. Suom. Tapani Kilpeläinen ja Eurooppalaisen filosofian seura ry. Alkuteos Osez parler philo avec vos enfants. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry / niin & näin.
- Ekholm, Riitta 2016. Viitattu 6.5.2016.
<http://www.porssisaatio.fi/blog/2015/06/15/talousosaaminen-on-kansalaistaito/>
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 4. painos. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- Filosofia-aloite 2010. Viitattu 21.10.2016 <https://filoaloite.wordpress.com/tietoja/>
- Freese, Hans-Ludwig 1992. Lapset ovat filosofeja. Suom. Eira Wiegand. Alkuteos Kinder sind Philosophen 1990. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Gregory, Maughn 2010. Filosofiaa lapsille ja nuorille. Käytännön käsikirja. Suom. Jarkko S. Tuusvuori. Alkuteos Philosophy for Children. Practitioner Handbook 2008. 2. painos. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry / niin & näin.
- Halinen, Irmeli 2012. Opetussuunnitelman perusteet ja paikalliset opetussuunnitelmat. Viitattu 28.3.2016.
http://www.oph.fi/download/143410_Opetussuunnitelman_perusteiden_laadinta_ja_yhteisty_2012_IH.pdf.
- Halinen, Irmeli 2014. Miksi ja miten suomalaiset opetussuunnitelmat muuttuvat. Viitattu 3.8.2016.
http://www.oph.fi/download/155015_miksi_ja_miten_suomalaiset_opetussuunnitelmat_muuttuvat_30012014.pdf
- Halinen, Irmeli 2015. Viitattu 3.8. 2016.
http://www.oph.fi/download/167945_OPS2016_Kasitys_oppimisesta_koulun_kaytannoissa_Kevat_2015.pdf
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

- Hämeen-Anttila, Katri & Norros, Elina 2013. Viitattu 22.5.2016.
http://sic.fimea.fi/3_2013/laakkeiden_tarkoituksenmukainen_kaytto_on_kansalaistaito
- Jotuni, Alfred 1925. Kansalaistieto. Kouluja sekä yksin- ja kerho-opiskelua varten. 2. painos. Helsinki: Osakeyhtiö valistus.
- Kaihari Salminen, Kristiina. 2009. Opetushallituksen muistio. Viitattu 30.8.2016.
http://www.oph.fi/download/118439_Yhteiskuntaopin_muistio_tyoryhmalle_16122009.pdf
- Kainulainen, Kaija & Metsistö, Maija-Leena & Tervomaa, Raija 1995. Kansainvälisyyskasvatus peruskoulun ala-asteelle. Helsinki: Painatuskeskus.
- Kansalaisen käsikirja / KyläHyve ry. 2016. Viitattu 17.4.2016.
<http://kansalaisenkäsikirja.info/index.php?title=Kansalaistaidot>
- Kansalaistaito: Oppimäärä ja opetussuunnitelmalliset ohjeet 5a. 1979. Helsinki: Kouluhallitus.
- Karlsson, Liisa & Riihelä, Monika 1993. Ajattelu alkaa ihmetyksestä. Ryhmätoiminnasta yhteistoiminnalliseen oppimiseen. 2. muuttumaton painos. Helsinki: Painatuskeskus.
- Kiilakoski, Tomi 2011. Talotyön ja alueellisen nuorisotyön kehittäminen. Teoksessa Honkasalo, Veronika & Kiilakoski, Tomi & Kivijärvi, Antti. Tutkijat ja nuorisotyö liikkeellä. Julkaisu 114. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, 153-252.
- Kirkkohallitus a/2016. Viitattu 16.5.2016.
<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content2985CE>
- Kirkkohallitus b/2016. Viitattu 26.8.2016. <http://sakasti.evl.fi/lava>
- Kivistö, Kalle & Oksala, V. K. 1938. Maanpuolustuksen alkeiden oppikirja. Porvoo: WSOY.
- Kodin turvaopas a/2016. Viitattu 10.10.2016. <http://turvaopas.pelastustoimi.net/>
- Kodin turvaopas b/2016. Viitattu 10.10.2016.
<http://turvaopas.pelastustoimi.net/suojele-itseasi-ja-muita/>
- Komiteamietintö 1966: A10. Vuoden 1963 Opetussuunnitelmakomitean osamietintö II: Kansalaistaidon opetussuunnitelma. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Korkiakangas, Mikko & Kuusinen, Jorma 1999. Oppiminen. Teoksessa Kuusinen, Jorma (toim.) Kasvatuspsykologia. 4-6. painos. Helsinki: WSOY, 23-68.
- Korkiakangas, Mikko & Kuusinen, Jorma 1999. Ihmisen kehitys elämänkaaren näkökulmasta. Teoksessa Kuusinen, Jorma (toim.) Kasvatuspsykologia. 4-6. painos. Helsinki: WSOY, 95-138.
- Kortelainen, Veli-Markku 1998. Kansalaistaito takaisin. Opettaja (93) 43/1998, 20-21.
- Koski, Erkki 2000. Terveystietoa vai kansalaistaitoa? Opettaja (95) 13/2000, 20.
- Koskinen, Paula 2016. Viitattu 5.4.2016.
http://www.yle.fi/uutiset/ensivasta_kansalaistaito_spr_haluaa_ensiapukoulutukseen_osaksi_perusopetusta/8788802

- Kosunen, Kaisa 2010. Isänmaantoivoista maailmankansalaisiksi – Terveysopin oppikirjojen ja opetussuunnitelmien muutokset ja tekstien retoriset keinot 1944 – 1984. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Historia- ja maantieteiden laitos. Itä-Suomen yliopisto. Pro gradu-tutkielma.
- Kuula, Arja 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- Kuula, Arja 2010. Alaikäisiltä kerätyn aineiston arkistoinnin ja jatkokäytön etiikka. Teoksessa Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 101. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 213-232.
- Kuuluvainen, Salla 2015. Vapaaehtoistyön johtaminen. Kansalaisfoorumi 2015. Helsinki: Sivistysliitto Kansalaisfoorumi SKAF ry.
- Laaksola, Hannu 2010. Kestävä kehitys on kansalaistaito. Opettaja (105) 47/2010, 3.
- Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa 2010. Kohti eettisesti kestävä lasten ja nuorten tutkimusta. Teoksessa Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 101. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 10-24.
- Lappalainen, Antti 1984. Kansalaistaidon kävi kehnosti. Opettaja (79) 45/1984, 17.
- Lappalainen, Antti 2006. Kansalaistaidon lyhyt historia. Teoksessa Lappalainen, Antti (toim.) J.V. Snellmanin mietteistä koulutuksen kehittämiseen. Suomen Kouluhistoriallisen Seuran vuosikirja XLIII. Helsinki: Suomen Kouluhistoriallinen Seura ry.
- Luukkonen, Liisa 2001. Lapsen kehitys. Teoksessa Luukkonen, Liisa (toim.) Nollasta neljääntoista. Käsikirja seurakuntien lapsi- ja varhaisnuorisotyöhön. 2. painos. Helsinki: LK-kirjat / Lasten Keskus, 30-38.
- Mannerheimin lastensuojeluliitto a/2016. Viitattu 21.9.2016.
<http://www.ruutu.fi/video/2743198>
- Mannerheimin lastensuojeluliitto b/2016. Viitattu 20.9.2016.
<http://munkkiniemi.mll.fi/?x103997=194893>
- Martat 2016. Viitattu 4.8.2016. <http://www.martat.fi/info/hankkeet/arki-sujuvaksi/>
- Matthews, Gareth B. 2003. Filosofisia keskusteluja lasten kanssa. Suom. Antti Mattila. Alkuteos Dialogues with Children 1984. Helsinki: WSOY.
- Mattila, Kati-Pupita 2003. Lapsidiakonian käsikirja. Helsinki: Sininauhaliitto ry.
- Mattila, Kati-Pupita 2011. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Merikoski, K. & Merikoski V. 1952. Nuorten kansalaistieto. 17. painos. Helsinki: Osakeyhtiö Valistus.
- Merikoski, V. 1957. Kansalaisen ABC-kirja. Kansalaistiedon alkeisoppikirja. 2. painos. Helsinki, Porvoo: WSOY.
- Merikoski V. 1959. Nuoresta aikuiseksi. Kansalaistietoa kansalaiskoulua varten. Helsinki: Osakeyhtiö Valistus.
- Myllyniemi, Sami 2008. Nuorisobarometri: Mitä kuuluu? Opetusministeriö, nuorisotutkimusverkosto. Viitattu 21.9.2016.

http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometri/liitteet/Nuorisobarometri2008.pdf

Myllyniemi, Sami 2015. Nuorisobarometri: Arjen jäljillä. Opetus- ja kulttuuriministeriö, nuorisoasiain neuvottelukunta, nuorisotutkimusverkosto. Viitattu 21.9.2016.

https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2016/01/Nuorisobarometri_2015_ISSUU.pdf

Määttä, Sirkku 2001. Elämänhallinta on avainsana tietoyhteiskunnan kansalaistaidoissa. Aima – Aikuiskoulutuksen maailma 6/2001, 12-13.

Määttä, Sirkku 2003. Kansalaisopintoja tietoyhteiskunnan tarpeisiin. Aima – Aikuiskoulutuksen maailma 3/2003, 17.

Nieminen, Liisa 2010. Lasten ja nuorten tutkimuksen oikeudellinen tarkastelu. Teoksessa Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 101. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 25-42.

Nissilä, Maija-Leena 2015. Ops! Oppiminen uusiksi. Opettaja (110) 1/2015, 22-23.

Nuorisolaki 72/2006. Viitattu 26.3.2016.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060072>

Nuorten Keskus 2016. Viitattu 25.8.2016.

<http://www.nuortenkeskus.fi/fi/toimintaa/kirkko+2020-seminaarit/>

Nurmi, Jari-Erik & Ahonen, Timo & Lyytinen, Heikki & Lyytinen, Paula & Pulkkinen, Lea & Ruoppila, Isto 2014. Ihmisen psykologinen kehitys. 5. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Ojanen, Eero 2014. Lapsen filosofia. Helsinki: Kirjapaja.

Opetusalan eettinen neuvottelukunta 2010. Kansalaistaidot kuuluvat kaikille. Opettaja (105) 51-52/2010, 15.

Opetushallitus a/2016. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014.

Määräykset ja ohjeet 2014:96. 4. painos. Viitattu 23.3.2016.

http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

Opetushallitus b/2016. Opettajan verkkopalvelu edu.fi. Viitattu 23.3.2016.

http://www.edu.fi/perusopetus/elamankatsomustieto/ops2016_tukimateriaalit/et_opiskelua_tukevaa_toimintaa/filosofiaa_lapsille

Paalasmaa, Jarno 2014. Aktivoi oppilaasi. Opetus 2000. Jyväskylä: PS-kustannus.

Pajula, Sirpa-Liisa & Pihlajamaa, Eliisa 1997. Tarvitaanko kansalaistaitoa? Tutkimus kansalaistaidon osuudesta peruskoulun opetussuunnitelmassa ja kansalaistaidollisen oppimateriaalin tarpeesta ala-asteen opetuksessa. Chydenius-Instituutti. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen Pro gradu-tutkielma.

Parkkinen, Heidi 2010. Koulu ja kirkko kasvatuskumppaneina. Perusopetuksen vuosiluokkien 1-6 ja evankelis-luterilaisen seurakunnan varhaisnuorisotyön välinen yhteistyö Imatralla. Itä-Suomen yliopisto. Filosofinen tiedekunta. Kasvatustieteen pro gradu –tutkielma.

Pelastakaa lapset ry. Viitattu 22.9.2016. <https://www.pelastakaa lapset.fi/lapsen-oikeudet/lasten-osallisuus/>

- Peltola-Lampi, Tiina & Joutsu, Liisa & Juvonen, Seppo & Mäkelä, Jukka & Pahkala, Olli & Tamminen, Tarja & Vuorikivi, Olli 1994. Suojele itseäsi ja muita. 14. kokonaan uudistettu painos. Toim. Vesteri, Jarmo. Helsinki: Painatuskeskus.
- Pulkkinen, Lea. 2016. Viitattu 6.11.2016. <http://www.ecswe.net/wp-content/uploads/2013/04/QOC4-Chapter-5.pdf> Suomeksi muun muassa: http://lastenkuntoutus-net-bin.directo.fi/@Bin/663fdee477bdd2a261b9887fa83426f6/1478429174/application/pdf/195459/Hyva_lapsuus_Turku_Pulkkinen_toim.pdf
- Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Suomen Pipliaseura.
- Raevaara, Kia 2011. Jokapäiväisiä tietoja, taitoja ja asennekasvatusta. Kansalaistaidon asema ja tehtävä opetussuunnitelmassa. Käyttäytymistieteellinen tiedekunta. Opettajankoulutuslaitos. Luokanopettajan koulutusohjelma. Helsingin yliopisto. Pro gradu-tutkielma.
- Rantala, Jukka 2003. Koulu kansalaisyhteiskuntaa rakentamassa. Teoksessa Rantala, Jukka (toim.) Koulu ja kansalaisyhteiskunta historiallisessa perspektiivissä. Helsinki: Historiallis- yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämisskeskuksen tutkimuksia I, 7-13.
- Rantala, Jukka & Löfström, Jan & Salmenkivi, Eero 2010. Integroidun kaikille yhteisen kansalaiskasvatuksen järjestäminen perusopetuksen alaluokilla. Aloite tuntijakotyöryhmälle. Viitattu 9.10.2016. http://www.opi.fi/download/122093_Aloite_oppiainekokonaisuudeksi_.pdf
- Rekola, Sanna 2015. Viitattu 5.4.2016. <https://www.kepa.fi/blogi/asiasana/2239>
- Ripatti, Aku-Kimmo & Kovalainen, Kaarlo & Kettunen, Olavi 1974. Asioi oikein - toimi tehokkaasti. 4. uudistettu painos. Keuruu: Otava.
- Räsänen, Juhani 2014. Kasvamaan havahtuminen. Koulun kehityskertomus ja uudistaminen. Oikeus luonteeseen. Järvenpää: Julkiviestintä Oy.
- Saarti, Jarmo 2003. Informaatioyhteiskunnan kansalaistaidot. Informaatiotutkimus (22) 2/2003, 33-34.
- Strandell, Harriet 2010. Etnografinen kenttätö: lasten kohtaamisen eettisiä ulottuvuuksia. Teoksessa Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (toim.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 101. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 92-112.
- Suomen evankelis-luterilaisen kirkon julkaisuja 2012:5. Tytöt ja pojat seurakuntalaisina. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Suomen evankelis-luterilaisen kirkon julkaisuja 21, 2015. Kirkko ja toiminta. Lapsivaiikutusten arviointi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Suomen evankelis-luterilaisen kirkon julkaisuja 2015. Seurakunta varhaiskasvatuksen, koulun ja oppilaitoksen kumppanina. Viitattu 27.4.2016. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/E3ED98CE097C94E6C2257EDD00483BF5/\\$FILE/4koria_10_2015.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/E3ED98CE097C94E6C2257EDD00483BF5/$FILE/4koria_10_2015.pdf)
- Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö ry. a/2016. Viitattu 22.9.2016. <http://www.paloturvallisuus.info/Default.aspx?tabid=242>

- Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö ry. b/2016. Viitattu 22.9.2016.
<http://www.spek.fi/Suomeksi/Varautuminen-ja-vss/Vakava-hairiotilanne>
- Suomen perustuslaki 731/1999. Viitattu 26.8.2016.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Suomen Uimaopetus- ja Hengenpelastusliitto ry. 2016. Viitattu 22.9.2016.
<http://www.fi/tiedotus>
- Takala, Annika & Takala, Martti 1988. Psykologinen kehitys lapsuusiässä. Porvoo: WSOY.
- Taskinen, Sirpa 2001. Lapsi perheessä, suvussa, yhteiskunnassa. Teoksessa Liisa Luukkonen (toim.) Nollasta neljääntoista. Käsikirja seurakuntien lapsi- ja varhaisnuorisotyöhön. 2. painos. Helsinki: LK-kirjat / Lasten Keskus, 19-29.
- Tolvanen, Kristiina 2016. Viitattu 3.5.2016. <http://www.iltasanomat.fi/kotimaa/art-2000001171543.html>
- Tomperi, Tuukka 2016. Elämänkatsomustieto. Viitattu 16.10.2016.
<https://etopetus.wordpress.com/lasten-ja-nuorten-filosofia-opetusmenetelmana/>
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2016. Viitattu 23.9.2016.
<http://www.tenk.fi/fi/eettinen-ennakkoarviointi-ihmistieteiss%C3%A4/eettiset-periaatteet#1>
- Vesalainen, Suvi 2016. Viitattu 14.4.2016.
http://www.yle.fi/uutiset/suomi_tekoja_elamantaidon_opetusta_joka_kouluun_alaluokilta_lahtien/8809095
- Vesikansa, Sari 2002. Demokratia kouluissa ja nuorisotyössä. Teoksessa Gretschel, Anu (toim.) Lapset, nuoret ja aikuiset toimijoina. Artikkeleita osallisuudesta. 1. painos. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 11-30.
- Virkkunen, Henna 2010. Kohti uuden ajan kansalaistaitoja. Opettaja (105) 46/2010, 14.
- Virtanen, Marjatta 2010. Kauhavalla kaikki kasit sammuttavat. Opettaja (105) 49/2010, 36-37.
- Vornanen, Riitta 2001. Lasten hyvinvointi. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry., 20-37.
- Wahlström, Riitta 1999. Moraalikehitys ja moraalikasvatus. Teoksessa Kuusinen, Jorma (toim.) Kasvatuspsykologia. 4-6. painos. Helsinki: WSOY, 167-190.
- YK:n lapsen oikeuksien sopimus. Viitattu 26.3.2016. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>
- Yleisradio 2015. Filosofiaa lapsille. Ajattelen- siis olen. Viitattu 21.5.2016.
<http://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/12/15/filosofiaa-lapsille-ajattelen-siis-olen>
- Yleisradio 2016. Viitattu 9.5.2016. Pääuutislähetys 9.5.2016 klo 20.30.
<http://areena.yle.fi/1-3067515>

LIITTEET

Liite 1: Suostumuslomake vanhemmille

Liite 2: Työskentelyn eteneminen – taulukko

Liite 3: Ryhmäkohtaiset yksittäisten taitojen saamat äänet ja niistä muodostunut tärkeysjärjestys

Liite 1. Suostumuslomake vanhemmille

Tiedote vanhemmille:

Hyvät vanhemmat,

Nuorisotyöntekijät tekevät monenlaista yhteistyötä koulujen kanssa. Yleisiä teemoja luokkavierailuihin liittyen ovat esim. tunnetaidot, kaveri- ja ryhmätyötaidot. Teen opinnäytetyötä lasten ja nuorten Arjen taidoista. Se on myös omana osa-alueena uudessa opetussuunnitelmassa. Työskentely koostuu oppituntivierailusta, jossa lapset pääsevät mukaan pohtimaan erilaisia arjen taitoja ja kertomaan mielipiteensä siitä mitä he kokevat tarvitsevansa. Tutkimuksessa ei ole tarkoitus kerätä mitään henkilö- tai taustatietoa oppilaista. Oppilaat saavat antaa mielipiteensä lapuilla joita ei mitenkään yksilöidä. Samanlainen työskentely toteutetaan myös seurakunnan leireille osallistuvien lasten kanssa.

Palauta tämä lappu opettajalle:

Lapsen nimi:

_____ lapseni saa osallistua työskentelyyn.

_____ lapseni ei saa osallistua työskentelyyn.

Huoltajan nimi: _____

Jos sinulla on kysyttävää työskentelyyn liittyen, ota yhteyttä:

Nuorisotyöntekijä, yhteisöpedagogiopiskelija Minna Valkeapää, minna.valkeapaa@humak.edu

Liite 2. Työskentelyn eteneminen-taulukko

<p>A4- papereille valmiiksi kirjoitettuna omat teemat (ne eivät ole kuitenkaan vielä lasten näkyvissä)</p> <p>1. Alkukeskustelu jossa orientoidutaan työskentelyyn: muutama esimerkkiteema: elämäntaitojen seinä, kansalaistaito =taito joka kaikkien olisi hyvä oppia, miten työskennellään, äänitin</p>	<p>Sovi etukäteen tyhjä liitutaulu tai vastaava, luokkajärjestys.</p> <p>Äänityslaite ja kamera valmiiksi.</p>
<p>2. Kirjoita yksi taito/paperi mahdollisimman isolla tekstillä pystysuunnassa paperille</p> <p>→ niin monta kuin haluaa: voi olla siis taito jonka a. Osaa ja kokee tärkeäksi TAI b. Ei vielä osaa mutta kokisi sen tärkeäksi</p>	<p>Valkoiset A4 paperit jaettuna valmiiksi pulpeteille, jokaiselle oppilaalle tussi.</p>
<p>3. Kerää ja lue (tässä vaiheessa mukaan myös omat teemat): – tarkenna mitä tarkoittaa jos epäselvä tai moniselitteinen sana – kiinnitä seinälle – ns. tuplakappaleet laitetaan sivuun omalle pulpetille.</p> <p>→ kiinnitetään taululle niin että jokaista taitoa edustaa vain yksi lappu:</p> <p>esim. some, siivous, raha, ruoanlaitto, kielitaito , ensiapu</p> <p>→ jos joku taito kaipaa tarkentamista niin minä lisään sen taululla olevaan paperiin esim. sosiaalisuustaito = käytöstavat.</p> <p>→ ota valokuva seinästä</p> <p>→ kerää lopuksi talteen kaikki muut laput ja saat tiedon kuinka monta lappua kutakin taitoa oli, paljonko annettiin lappuja jne.</p>	<p>Kiinnitä paperit taululle: nastat/sinitarra tms.</p> <p>Ota kuvat kameralla.</p>
<p>4. Äänestys: Käy antamassa äänesi lappuihin: käytettävissä 6 ääntä: 1 tärkeimmälle... jne.: Mitä vähemmän ääniä sen tärkeämpi!</p> <p>→ Kerro että osa jää ilman ääniä, mutta näin saadaan Top 6.</p> <p>→ Pystytään myös sanomaan että tämä tai tämä taito sai esim. 10 ykkössijaa/tai vain 1 asetti jonkun taidon 2 sijalle.</p> <p>→ muut taidot jäävät kuitenkin talteen.</p>	<p>Laskin.</p>
<p>5. Loppukeskustelu ja yhteenveto:</p> <p>→ puuttuuko listauksesta joku taito joka ei ollut äänestyksessä? → minä kirjoitan sen lisäpaperille – kuinka moni olisi äänestänyt sitä jos se olisi ollut äänestyksessä? → kirjaa paperiin</p>	<p>Tyhjiä papereita, lyijykynällä merkintä jotta erottuu jälkikäteen.</p>

Liite 3: Ryhmäkohtaisesti yksittäisten taitojen saamat äänet ja niistä muodostunut tärkeysjärjestys

Ryhmässä 1 ääniä saaneet yksittäiset taidot.

	1. sija	2. sija	3. sija	4. sija	5. sija	6. sija	Vertailuluku
Atk	1		1	3	1	2	23
Eläinystävällisyys		1			1	1	8
Ensiaputaidot	1	2	1	2			26
Hillitsevyystaito				1			3
Iloisuustaito	1		3		1		20
Itsenäinen työskentely	1					1	7
Itsepuolustus	1						6
Kodin siivoaminen		1		2			11
Kokoamistaito					1		2
Kuunnella toista					1	1	3
Kärsivällisyys				1		2	5
Liikkuminen (bussilla ym)		1		2			11
Muiden huomioon ottaminen					2		4
Myötätunto	1						6
Omana itsenään oleminen	5		5		1	1	53
Osaa pyytää anteeksi		1			2	2	11
Osaa auttaa kaikkia ihmisiä					2		4
Rakastamisen taito	9		1			1	59
Rehellisyystaito		5	3		1	1	40
Rohkeus				1		1	4
Ruuanlaitto	1		2		5	1	25
Ryhmätyötaito					1		2
Selviäminen luonnossa				1		4	7
Sovittelutaidot				1	1		5
Suvaitsevaisuus			3	1			15
Tehdä asioita joista ei pidä			1		1	2	8
Terveystaito	2	1			1		19
Työn tekeminen		1					5
Urheilutaito			1				4
Yksin olemistaito	1						6
Ympäristöystävällisyys			1				4
Ystävyys	2	6	2	4		1	63
Uskontokasvatus				2	1		8
	26	19	24	21	23	21	

Ryhmässä 2 ääniä saaneet yksittäiset taidot.

	1. sija	2. sija	3. sija	4. sija	5. sija	6. sija	Vertailuluku
Ensiapu	10	2	1	1			77
Internetin käyttö		4	5	1	2	3	50
Itsehillintä				1		1	4
Keskittyminen			1		1	2	8
Lohduttaminen				2	1	1	9
Muiden kunnioittaminen			1	2	3		16
Negatiivisen vastauksen hyväksyminen					1	1	3
Nähdä asiat positiivisesti						2	2
Olla oma itsensä			2		7	1	23
Paineensietokyky		2				2	12
Rahan käyttö	8	4	3	1	1		85
Ruuan laitto	1	5	4	2	1		55
Ryhmätyötaidot		3	1	3	1		30
Siivoamistaito	1			4		1	19
Työn tekeminen					1	1	3
Vastuullinen elämä			1	3	1	3	18
Uskontokasvatus			1			1	5
Retkeilytaidot						1	1
	20	20	20	20	20	20	

Ryhmässä 3 ääniä saaneet yksittäiset taidot.

	1. sija	2. sija	3. sija	4. sija	5. sija	6. sija	Vertailuluku
Ensiapu	8	1	1		2		61
Internetin käyttö	1		2	2	1	1	23
Itsehillintä			1			3	7
Kielitaito		1		1	5		18
Kierrätys				1			3
Korjaustaito					1		2
Kotiaskareitten tekeminen				4	1	2	16
Liikunta ja urheilu		3	2	2	1	1	32
Mielipiteen sanominen			1				4
Oman äänen käyttö		1					5
Rahankäyttö			2				8
Rahan säästö		6	1	3	1	1	46
Rakennustaito				1	2		7
Rehellisyys		2					10
Ruuanlaitto	5	1	2		3	1	50
Työnhakutaito		1		2		1	12
Ystävyys	2		1				16
	16	16	13	16	17	10	

Ryhmässä 4 ääniä saaneet yksittäiset taidot.

	1. sija	2. sija	3. sija	4. sija	5. sija	6. sija	Vertailulukku
Autolla ajaminen (työ)					1	1	3
Avun pyytäminen				1			3
Bisneksen teko	2						12
Ei kosta tai kanna kaunaa		1		3		1	15
Elämän arvostus			1				4
Ensiapu	1			1	3	1	16
Epäitsekkyys	1	2					16
Hoitaa itseään	4	2		1		1	38
Hienotunteisuus						1	1
Hyvät tavat				1			3
Iloinen asenne			4				16
Itsestään pitäminen	2	1					17
Itsepuollustus	1		1	1	1	1	16
Itsehillintä		1			1		7
Kielten puhuminen			1	2	1		12
Kierrätys	1				1	1	9
Kiittäminen				1			3
Koulun käyminen "ryhmässä työskenteleminen"					3		6
Kotitalous		1		1			8
Kunnioittaa toista	1						6
Käyttäytyä				1		1	4
Luotettava	1				1	1	9
Luotettava ja reilu			1				4
Olla surullinen				1			3
Osaa kuunnella ja auttaa toisia	1	1					11
Osaa kellonajat						1	1
Osaa laskea "kaupassa käynti"		1	1	1		2	14
Osaa urheilla		2					10
Osaa sovitella riitoja		1	1				9
Pelaaminen "lautapelejä ym."			1				4
Pyörällä ajaminen		1					5
Rakastaminen			1		1		6
Roskata ei saa		1					5
Sovun antaminen			1				4
Sotiminen "armeijataidot"						3	3
Tervehtiä kauniisti					1		2
Tietotekniikka		1	1		1		11
Uinti			1				4
Yhteistyö	2					1	13
Ystävyys		1			1		7
	17	17	15	15	16	16	